

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ
СЕНАТА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 2

БЕОГРАД, 1933 ГОДИНЕ

КЊИГА 3

XXX РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 26 МАРТА 1933 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

Претседник
Др. АНТЕ ПАВЕЛИЋ

и

Потпретседници:
ЈОВАН АЛТИПАРМАКОВИЋ

и

Др. ФРАН НОВАК

Секретар

Др. ИВАН ГМАЈНЕР

Присутна су сва господа Министри.

ПОЧЕТАК У 9,10 ЧАСОВА.

САДРЖАЈ:

1. — Читање и усвојење записника XXIX редовног састанка;
2. — Саопштење и примање на знање извештаја Административног одбора о тромесечном прегледу рачуна;
3. — Молбе и жалбе;
4. — Дневни ред: Претрес извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са Финансијским законом за буџетску годину 1933/34.

Говорници: Известилац др. Мирослав Плој, Министар финансија, др. Милорад Ђорђевић, др. Урош Круљ, др. Станко Шверљуга, Милоје Ж. Јовановић, др. Желимир Мажуранић, др. Мића Мићић, др. Владимир Равнихар, др. Иван Гмајнер, Гаврило Церовић и др. Валентин Рожић.

Претседник др. Анте Павелић: Отварам XXX редовни састанак Сената Краљевине Југославије. Молим г. секретара да изволи прочитати записник прошлог састанка.

Секретар др. Иван Гмајнер чита записник XXIX редовног састанка.

Претседник др. Анте Павелић: Имаде ли какве примедбе овако састављеном записнику? (Нема.) Примедаба нема, записник се оверовљује. — Молим г. секретара да изволи прочитати извештај Административног одбора о тромесечном прегледу рачуна.

Секретар др. Иван Гмајнер чита:

СЕНАТ
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
АДМИНИСТРАТИВНИ ОДБОР
Бр. 17

Београд, 24 марта 1933 год.

СЕНАТУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

У смислу § 128 Закона о пословном реду у Сенату Административног одбору част је поднети

свој извештај о рачунима Сената за треће тромесечје буџетске 1932/33 године т.ј. за месеце: октобар, новембар и децембар.

1) Салдо из месеца септембра пренето у октобру износи:

динара 1,242.599,37

У току месеца октобра од Главне државне благајне из отворених кредита подигнуто и то:

5 октобра динара	500.000.—
8 октобра динара	111.021.—
12 октобра динара	200.000.—
21 октобра динара	160.835.—
27 октобра динара	100.000.—
свега динара	1,071.856.—

У току месеца октобра на разне издатке предвиђене буџетом утрошено је динара 917.017,50.—

2) Салдо за 1 новембар пренето је у динара 1,397.437,87

У току месеца новембра од Главне државне благајне из отворених кредита подигнуто и то:

1 новембра дин.	600.000.—
14 новембра дин.	200.000.—
18 новембра дин.	160.835.—
18 новембра дин.	111.021.—
свега дин.	1,071.856.—

У току месеца новембра на разне издатке предвиђене буџетом утрошено је

динара 879.211.—

3) Салдо из новембра за 1 децембар пренето динара 1,590.032,87

У току месеца децембра из Главне државне благајне подигнуто је и то:

1 децембра динара	500.000.—
13 децембра динара	250.000.—
22 децембра динара	210.835.—
27 децембра динара	111.021.—
свега динара	1,071.856.—

У току месеца децембра на разне издатке предвиђене буџетом утрошено је

динара 937.668,65

Из изложеног види се да је у току ова три месеца са Главне државне благајне подигнуто из отворених кредита за буџетску 1932/33 годину укупно динара 3,215.568.—

са салдом пренетим из септембра динара 1,242.599,37

свега динара 4,458.167,37

а утрошено дин. 2,733.897,15

што значи да је салдо за 1 јануар 1933 године динара 1,724.270,22

Административном одбору част је извести Сенат да су месечни прегледи касе Сената за месеце октобар, новембар и децембар 1932 године у смислу § 128 Закона о пословном реду у Сенату извршени од стране одређених чланова Одбора г. г. Ивковића др. Момчила, Гаја Људевита и Кукуљевића-Сакци-

ског Франа који су својим потписима потврдили да је стање касе тачно и исправно.

Према свему предњем Административном одбору част је умолити Сенат да овај извештај прими к знању.

Секретар

Административног одбора

Сенатор,

Матија Поповић, с. р.

Претседник Административног одбора

Сенатор,

К. Радовановић, с. р.

Чланови Административног одбора, сенатори:

К. Смиљанић, с. р.

Др. М. К. Ивковић, с. р.

Фран Кукуљевић-Сакцини, с. р.

Јорд. Н. Цветковић, с. р.

Људевит Гај, с. р.

Др. Круљ, с. р.

Др. Рајар, с. р.

Претседник др. Анте Павелић: Овај се извештај Административног одбора о прегледу рачуна за месеце октобар, новембар и децембар прошле године прима на знање. — Молим г. секретара да изволи саопштити припеле молбе и жалбе.

Секретар др. Иван Гмајнер саопштава молбе и жалбе: Удружења занатлија из Подгорице; Друштва »Меркур« из Ђурђеновца; Лекарске коморе за Дравску бановину из Љубљане.

Претседник др. Анте Павелић: Саопштене молбе и жалбе упутиће се надлежном Одбору за молбе и жалбе.

Прелазимо на дневни ред. На дневном реду је претрес извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са Финансијским законом за буџетску годину 1933/34. Известилац у тој ствари је г. др. Мирослав Плој. Молим г. известиоца да изволи прочитати одборски извештај.

Известилац др. Мирослав Плој чита:

СЕНАТУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Финансијски одбор Сеената прегледао је и проучио упућени му предлог буџета расхода и прихода са Финансијским законом за 1933/34 годину и извештај Финансијског одбора Народне скупштине, о чему има част, у смислу прописа по Закону о пословном реду у Сенату, поднети овај

ИЗВЕШТАЈ:

Привредна и финансијска криза која влада у централној и источној Европи већ трећу годину, показује свакако лака побољшања. Знаци су још тако слаби да не могу дати оправдану наду за трајно побољшање. Јасни су узроци светске кризе. Али у погледу средстава за сузбијање кризе, није још дошло међу државама до сагласности у том правцу, да једино међусобно поверење и искрени заједнички рад и помоћ могу довести до нове структуре привредног и финансијског живота, која би могла да корисно и добро функциониса. Жива је жеља да успе респекта конференција, која ће се по свему у догледном времену састати и да нађе ону заједничку фор-

муду која ће свакако државама наложити велике терете и жртве; али која ће коначно ипак довести до ове санације, која је потребна, да не дође до још већег поремећаја, па и до катастрофе у привредној и финансијској ситуацији. Уверавају нас у овом убеђењу жељене последице тако важног догађаја на пољу иностране политике као састанак председника влада Велике Британије и Италије у Риму, — што хоћемо да схватимо као покушај измирења и сређивања затегнутог спољњег положаја у Европи, ако му буде циљ искрена и равноправна сарадња свих држава, великих и малих. (Живо одобравање и узвици: Живела Пољска!)

Што се тиче прегледа буџета 1933/34 године, данашња несигурност изискује у даљњем развоју привредне и финансијске светске кризе на сваки начин, да се строго задржи политика равнотеже у вођењу државног газдинства и доследне штедње, што ће особито већ у садашњој буџетској периоди довести до добрих ефеката, јер ће бити расходи и приходи уравнотежени и то у времену када ће буџети других богатијих држава имати осетљиве дефиците.

Не тврдимо да ова политика даје само повољних резултата; она је такође неповољно погодила културне и привредне функције државе, али је она спречила да се економској беди није придружила још пертурбација финансијског стања наше државе.

Што се тиче привредне кризе, нема разлога да се губи вера. Наша држава је у првом реду аграрна те би могла да се рационално обделава и да корисно експлоатише своја природна богатства, да подмирује све своје потребе и не увози из туђих земаља оне производе, које може сама у земљи лако и са лепим добитком производити.

Из извештаја г. Министра трговине и г. Министра пољопривреде разабрали смо како се тамо будно, живо и доследно прате све појаве светске кризе и како се старају да се нађу она средства, која би искоришћена у нашој држави пружила даље могућности за ублажење утицаја светске кризе.

Дужност је сваког појединог држављанина да у границама својих снага озбиљно помаже намере Владе и да заједно са привредним круговима и са поверењем у значај самопомоћи активно сарађује на раду санације.

Не жалбе, не очајавања, већ активна сарадња са Владом у напору за ублажење кризе, — то је задатак.

Финансијски одбор је мишљења да су са предлогом буџета, израђеног од Владе и одобреног од Народне скупштине, постигнути они циљеви, за којима треба да иде реалан и здрав буџет, т.ј. да обухвата у целини потребе државног административног апарата, да му створи могућност функционисања у складу са позитивним законима и да осигура држављанину оне културне и привредне државне функције како се не би пало приметно испод нивоа нашег животног стандарда.

Али он мора такође водити рачуна да буду расходи у складу са привредном снагом државе.

Овим захтевима одговара предложени, односно од Народне скупштине прихваћени буџет, јер предвиђени приходи, који се могу очекивати у буџетској години 1933/34 за подмирење прелиминарних расхода опште државне администрације, базирају се на опрезној и обазривој процени и извршени су према резултатима наплате за првих осам, односно десет,

месеци текуће буџетске године са корекцијама потпуно оправданим, које се оснивају на новим законима о повишењу трошарине на шећер и на завођење трошарине на електричну струју.

Уколико се у данашње време, када се прилике мењају у кратким размацима и када нису ретки важни догађаји, који штетно упливишу на привредне и финансијске прилике, може говорити о реалном буџету, буџет за 1933/34 годину може се оправдано сматрати као реалан. Бити пророк нарочито је тешко што се наше земље тиче, јер наша привредна ситуација у главном зависи од исхода жетве.

Упркос томе нема разлога бити непоправљив песимиста.

Кратка анализа усвојених прихода по буџетима за 1930/31, 32, 33 годину и предлога за 1933/34 из пореза, такса, трошарине, царине и монопола показује да се смањење ових прихода од једне до друге буџетске периоде није вршило ни у скоковима ни на тако осетан начин и да достиже уопште релативно мале проценте.

Свакако је у погледу царина врло осетљив проценат.

ПРЕГЛЕД

усвојених прихода по буџетима за

	1930-31	1931-32	1932-33	Предлог 1933-34
	у милионима динара			
земљарина	720	610	456	456
течевина	290	220	200	200
рентни порез	40	62	30	60
друштвени порез	140	160	120	120
трошарина	903	803	855	870
таксе	1245	1245	1230	1230
царине	1564	1488	1100	780
монополи	2395	2420	2319	2035

Изванредно велико смањење прихода царине не може се сматрати једино као резултат привредне кризе; оно је у великој мери, такође, проузрочено оним тешкоћама девизног промета и другим прохибитивним средствима, која увоз вештачки ограничују.

Прелазећи на посматрање цифара предлога буџета за 1933/34 годину, Финансијски одбор се, у првом реду, позива на експозе г. Министра финансија, у коме су до детаља објашњене цифре, и на извештај Финансијског одбора Народне скупштине о предлогу буџета државних расхода и прихода, у коме Одбор предлаже оне измене и допуне у предлогу буџета, које је у сагласности са г. Министром финансија учинио и које је Народна скупштина примила.

Динара

Иначе, по прихвату Народне скупштине, предлог буџета опште државне администрације износи	6.989.896.916
а предлог буџета државних привредних предузећа	3.448.429.669

Свега Динара: 10.438.326.579

док буџет који данас важи износи	11.323.200.000
смањење износи	884.873.421
и то је смањење код опште државне администрације	585.223.755
а код државних привредних предузећа	299.649.666

Међутим, овом смањењу треба још додати накнадне и ванредне кредите, који су одобрени Законом о накнадним и ванредним кредитима од 23 децембра 1932 године а који износе 73,605.181
 Према томе, стварно смањење износи 958,481.602

Сва Министарства, изузевши Министарства саобраћаја, пољопривреде и физичког васпитања народа и расходе за Врховну државну управу, претрпела су у прелиминарним расходима више или мање осетљиве редукулције.

Ове се редукулције виде из овог прегледа:

Раздео	РАСХОДИ	Предлог за 1933/34. по изменама у Народној скупштини	Одобрени кредити за 1932 1933 г.	Разлика предлаже се за год. 1933/34.
Л) ОПШТИ ДРЖАВНИ РАСХОДИ				
Државна администрација				
А. РАСХОДИ				
I	Врховна државна управа	151,553.223	149,284.333	+ 2,268.890
II	Пензије и инвалидске потпоре	915,738.432	873,158.735	+ 42,579.697
III	Државни дугови	1.182,228.820	1.558.711.039	- 376,482.219
IV	Министарство правде	358,514.186	389,825.433	- 31,311.247
V	„ просвете	786,108.754	815,228.649	- 29,119.895
VI	„ иностр. послова	120,973.717	137,731.442	- 16,757.725
VII	„ унутрашњих послова	550,914.383	569,603.787	- 18,689.404
VIII	„ финансија	303,207.958	318,057.666	- 14,849.708
IX	„ војске и морнарице	2.000,300.000	2.132,293.863	- 131,993.863
X	„ грађевина	164,570.900	197,741.493	- 33,170.593
XI	„ саобраћаја	152,520.804	125,720.649	+ 26,810.155
XII	„ пољопривреде	65,586.584	54,936.636	+ 10,649.948
XIII	„ трг. и индустрије	45,429.487	50,743.145	- 5,313.658
XIV	„ соц. пол. и нар. здравља	152,269.662	160,354.418	- 8,084.756
XV	„ физичког восп. народа	14,970.000	11,729.377	+ 3,240.623
XVI	Буџетски резервни кредити	25,000.000	30,000.000	- 5,000.000
Укупно расходи (администрација)		6.989,896.910	7.575,120.665	- 585,223.755

Расходи за пензије показују повећање и износе већ 915,738.432.— динара, т.ј. за 42,5 милијона динара више према буџету за текућу буџетску годину.

Међутим су се расходи за припадности државних службеника на даље смањили за округло 164 милијона динара, и то нормалним путем штедње нарочито од оних позиција које немају значаја системизираних плата.

Повећање расхода за пензије дало је повода живој дискусији, у којој је г. Министар финансија изразио мишљење, са којим су се такође сложили чланови Финансијског одбора, да за сада не би било умесно са редукулцијом пензија крњити већ стечена права, али да би требало поступити при пензионисању са потребном опрезношћу узимајући у обзир тешке терете, које натурају држави пензије.

Водила се такође дебата о висини припадности државних службеника и ту се испољило сагласно мишљење, да даљна редукулција не би била у државном интересу, пошто су биле такве редукулције чињене са кратким временима већ три пута и у целини су доскора до 30% веће него у ма којој од европских земаља.

Са великим задовољством Финансијски одбор узима на знање, да су се расходи за државне дугове смањили за 376,482.219.— динара, који износ ће се, пошто је био задњих дана у Паризу закључен са заступницима француских портера пред- ратних српских рента споразум, још повећати за приближно 350 милиона динара, разуме се у погледу плаћања у страним валутама.

Финансијски одбор сматра као умесно да из дебате вођене у Одбору подвуче особито следеће моменте.

Излагања г. Министра иностраних дела била су прожета духом мирољубивости, али се ипак из њих могло видети, да се води наша спољна политика чврсто и неустрашиво, стојећи на бранику виталних интереса наше Отаџбине и радећи у потпуно складној хармонији са нашим савезницима, Малом антантом и осталим државама, које раде на одржавању мира у свету.

Господин Министар просвете је у свом говору објаснио своје нацрте у погледу потребне реформе основне и средње наставе и дотакнуо се је такође некојих актуелних универзитетских питања, која су наишла на једнодушно одобравање чланова Финансијског одбора.

Предлог буџета Министарства војске и морнарице био је, после датих обавештења од стране господина Министра, без икакве дебате једногласно примљен.

У дебати о буџету Министарства физичког васпитања народа било је такође додирнуто и питање неоправданих познатих нападаја на Југословенски Соко и наглашене су биле врлине и предности деловања овог друштва у јавном интересу, које заслужује интензивно потпору грађана.

Дебата о буџету Министарства финансија односила се је такође и на питања новчане, банковне и кредитне политике; у погледу вођења енергичне политике у том смеру показале су се запрече, које није било могуће до сада преборити.

Врло је повољан утисак учинила изјава г. Ми-

нистра финансија, да се за првих десет месеци текуће буџетске периоде како код расхода опште државне администрације тако и код расхода државних привредних предузећа равнотежа одржава скоро 100%.

Ова чињеница утврђује Финансијски одбор у нади, да терети, које ће држава тражити у идућој буџетској периоди, неће бити превише тешки за наше привредне кругове и да ће им бити могуће у оквиру својих могућности и не са сувише великим жртвама испунити.

Тако и излагања остале г.г. Министара, у погледу њихових програма рада, Финансијски одбор примио је са задовољством и нада се да ће они, и поред овако скраћеног буџета, те програме извести на добро земље и народа.

Молимо Сенат да изволи усвојити овај извештај и одобрити предложени предлог буџета са Финансијским законом за 1933/34 годину са овлашћењем г. Министру финансија да може извршити нумерацију партија и позиција у буџету расхода и прихода као и одредаба у Финансијском закону за 1933/34 годину.

За известиоце су одређени: др. Плој Мирослав и др. Томашић Љубомир.

Г. др. Станко Шверљуга, члан Народног клуба, у начелу гласао је против доношења овога буџета, а приликом претреса буџета у појединостима г. др. Шверљуга гласао је за буџете: Врховне управе, Министарства спољних послова и Министарства војске и морнарице, а против свих осталих буџета.

Секретар, Претседник,
Свет. Томић, с. р. Инж. Дака Поповић, с. р.

ЧЛАНОВИ:

Јово Бањанин, с. р.
Др. Плој, с. р.
Милутин П. Драговић, с. р.
Б. Гавриловић, с. р.
Коста Л. Тимотијевић, с. р.
Др. Саво Љубибратић, с. р.
Др. Љ. Томашић, с. р.
Спира Хаџи-Ристић, с. р.
О. Виловић, с. р.
Милоје Ж. Јовановић, с. р.
Др. Отон Франгеш, с. р.
Др. Станко Шверљуга, с. р.
Др. Исак Алкалај, с. р.

(Одобравање.)

Господо сенатори, »Times is money« — време је новац — каже једна стара енглеска пословица која има увек свој велики и дубоки значај; и ја мислим да она у овом случају вреди нарочито, особито у овоме времену кад Сенат треба да се послужи својим елементарним парламентарним правима и да сврши буџет у парламентарном року. Из ових разлога, господо сенатори, ја нећу сада дуже говорити и ја себи придржавам право да могу реагирати на поједине замерке било крајем генералне дебате, било крајем специјалне дебате. (Усклици: Живо!)

Претседник др. Анте Павелић: Отвара се начелни претрес. За реч се јавио г. Министар финансија.

Министар финансија др. Милорад Ђорђевић: Господо сенатори, већ пре годину дана, приказујући вам предлог буџета за годину 1932/33, ја сам

у свом експозеу нарочито нагласио напор штедње, напор компресије расхода који је у том буџету, у данашњем буџету, био извршен. Тај буџет износио је у свом глобалном износу 11.323,200.000 динара. Према буџету који му је претходно, он је садржавао мање расходе за приближно 2.800,000.000 динара — узев у обзир све корекције које је било потребно учинити да би се извршило исправно и правилно поређење између једног и другог буџета.

Годину дана је прошло, и ево нас по други пут на истом послу. Прилике и околности, од којих зависи израда једног буџетског предлога, нису се, у основи бар, много промениле.

Од чега зависи у главном израда једног буџетског предлога; који су битни услови, којима он треба да одговара? Да обухвати у целини потребе државног апарата, да ту предвиди средства за нормално функционисање тога апарата и да, на другом месту, буде у највећој могућој мери у складу са привредним могућностима земље.

Обим државног апарата у нашој држави није се променио за последњу годину дана. Привредне прилике нису се такође промениле, или бар не осетно, бар не у толикој мери да би се са тим променама у нашем привредном строју могло рачунати при изради буџетског предлога.

С обзиром на ове основне поставке, да смо вам данас дошли са буџетским предлогом, који би у своме глобалном ефекту износио онолико исто колико и буџет за 1932/33 годину, — имали бисмо разлога логичних, оправданих, са којима бисмо тај и такав буџетски предлог могли бранити. — Ми вам долазимо са буџетом од 10.438,000.000, са буџетом мањим од буџета за 1932/33 годину, који је још у току, за 885,000.000. — у округлој цифри.

Господо, да бисмо проценили величину тога напора, да се при истом обиму државног апарата, при непромењеним привредним приликама, предлог буџета редуцира за 885,000.000. — динара, морамо као и до сада увек и овога пута водити рачуна о оној основној карактеристици нашег буџета, то јест о његовој двојној природи. Ми немамо један буџет већ два. И можда би било више оправдано и више у складу са логиком, ако, уопште, не бисмо говорили о буџету од 10.438,000.000, другим речима ако укупне цифре ова два буџета не бисмо сабирали.

Буџет опште државне администрације није исто што и буџет државних привредних предузећа. Та два буџета се разликују по њиховој правној природи, јер један садржи оне облигатне функције и атрибуције државе — функције које је држава имала и у првим фазама своје еволуције, а други садржи факултативне функције, функције без којих држава може бити, па да ипак остане држава.

Разликују се и по њиховом економском карактеру. Први буџет садржи расходе директно непродуктивне, други садржи расходе директно продуктивне, за државну привреду; они се разликују и по врсти прихода, који се имају подмирити.

Приходи, којима се покривају расходи опште државне администрације, су фискални; њих држава, највећим делом, убире принудно, по своме праву суверенитета, док су приходи садржани у буџету привредних предузећа чисто привредни, претстављају, у ствари, компензацију и еквивалент за извесне услуге или извесна економска добра.

Кад се имају у виду ове разлике, које постоје

између једног и другог предлога нашег буџета. онда је јасно, да и критеријум, по коме се процењују расходи једног и другог буџета, не може бити исти. Оправдано је и пожељно и у нормалним приликама, да расходи овога првог буџета, расходи директно непродуктивни, буду увек сведени на крајњи минимум. Не мора то увек бити оправдано, кад се ради о расходима онога другог буџета, из којих резултирају приходи, који су опет резултанта активности, продуктивитета, и следствено, рентабилитета предузећа.

Поред ових општих разматрања и разлога, ми смо, у изради предлога буџета за 1933/34 годину, применили онај принцип ригорозне компресије расхода чак и код овога другог дела буџета. Тај други део буџета износи 3.448,000.000 и мањи је од буџета, који важи за ову годину за 299,000.000. Ако се узме у обзир, да у томе буџету скоро 72% расхода иде на државни саобраћај, да нешто више од 15% иде на државне монополе, а код тих установа свака редукција расхода повлачи собом и редукцију прихода, онда је јасно да се, заиста, у овоме буџету државних привредних предузећа није могло постићи ништа више у погледу те редукције, да би буџет, ипак, остао реалан, т.ј. да би омогућио нормално отпирвањање служби, које су у надлежности тих установа и одговарајућих Министарстава. Много је већи напор морао бити учињен у нашем првом буџету, у буџету опште администрације. Он износи у ефекту 6.989.000.000 и мањи је од буџета опште државне администрације, који је још данас на снази, за 585,000.000.

Ако бисмо се равнали по истом овом критеријуму, при коме смо се равнали прошле године, при упоређењу једног и другог буџета, онда бисмо морали лојално признати да је ово смањење буџета опште државне администрације по предлогу за 1933/34 стварно мање, јер су за наредну буџетску годину у предлогу буџета изостављени велики расходи у разделу државних дугова. Ту су расходи за ратне дугове и чисте државне дугове према Влади Француске Републике, који су одложени аржанманом постигнутим са француском владом у јулу месецу прошле године. Укупна редукција тих расхода износи 376 милиона динара. О тој корекцији, дакле, ја допуштам да се води рачуна и ја је сам, као што видите, напомињем.

Мора се, међутим, при томе имати у виду и корекција у другом смислу, да су извесни расходи баш у општем државном буџету морали бити повећани. То су расходи на пензије, који су повећани за 42 милиона динара, расходи на анuitете по закљученом уговору за градњу државних железница а садржани у разделу Министарства саобраћаја, за 26 милиона динара и извесни повећани расходи у буџетима Министарства пољопривреде и Министарства за физичко васпитање.

Све у свему, господо, ова редукција расхода у буџету опште државне администрације претставља један напор, који је Влада учинила да би њен буџет одговорио оним основним постулатима једног озбиљног здравог реалног буџета.

Можда тај напор није довољан, ако се у разматрању висине буџета даје предност ономе друге елементу, који ја увек наговештавам, а то је стварна платежна моћ народа, стварне привредне могућности земље. Само, господо, не може се буџет радити и не може се следствено ни резултат

тога рада, т.ј. висина тога буџета процењивати само водећи рачуна о једном елементу од кога зависи буџет, мора се при томе водити рачуна и о оном другом елементу, т.ј. о стварним потребама државе, државног апарата.

Јаснија ће нам слика бити тога напора ако покушамо да анализирамо стварну висину расхода садржаних у буџету опште администрације, а пре тога да нагласим, да ни сви ти расходи, ма да имају једну заједничку црту, да одговарају елементарним потребама државе, нису ипак потпуно једнородни, још мање идентични. Има међутим расхода који су облигатни, апсолутно облигатни, који се аутоматски морају унети у буџет, у погледу којих Министар финансија при изради буџета има везане руке.

Има и других расхода, који се одређују слободном оценом ресорних Министара у споразуму са Министром финансија. У нашем предлогу буџета опште државне администрације за 1933/34 годину величина ових првих облигатних расхода, који аутоматски долазе у буџет, знатно је већа него висина оних других расхода. Неколико цифара ће нам то показати.

Господо, о карактеру пензијских припадљности и следствено о карактеру укупне висине кредита за те припадљности од 915 милиона динара подвучено је нешто, сасвим умесно, и у извештају Финансијског одбора. У извештају су пренете моје речи, ја их не демантујем ни овога пута. Ма колико на први поглед изгледала привлачна идеја ревизије пензија, ја мислим, господо, да је проблем те ревизије тако компликован, да задире у толике односе, да би био практично нерешљив, или бар да не би дао оне резултате који се од њега очекују.

Ми знамо, потпуно одређено, зашто је кредит за пензијске припадљности у нашој држави висок, и за то се са укупном цифром пензијских припадљности, која се изражава у овом буџету, морамо помирити. Министар финансија с том цифром има да рачуна као са нотом која му се презентира на исплату.

У разделу Врховне државне управе има такођер 120 милиона расхода, који се не дискутују него се аутоматски уносе у буџет. Исти карактер имају и расходи на државне дугове. Они су у разделу државних дугова у предлогу буџета садржани у суми од 1 милиарде 187 милиона. Али то није укупна сума наших дугова. Ту су садржани само кредити за интересну и амортизациону службу по нашим консолидованим државним дуговима. Има и других државних обавеза које имају исти карактер, које се морају платити у одређеним унапред утврђеним роковима. Таквих обавеза има растурих у целом буџету, готово у свим буџетским делима. Најмасивнија сума таквих обавеза је садржана у разделу Министарства војске и морнарице, где фигурира са цифром од 408 милиона динара. Има их, мало пре сам их споменуо, у разделу Министарства саобраћаја за интересе по уговорима закљученим за грађење железница, код Министарства просвете за анuitете зграда које се подижу зајмом из Државне хипотекарне банке, затим код Министарства трговине и индустрије, код Министарства финансија. Укупна сума тих државних дугова, како консолидованих тако и краткорочних и средњерочних, растурих по целом на-

шем буџету, износи 1 милијарду 892 милиона динара. Ту, господо, Министар финансија нема шта да каже, него само, да кредитне за те обавезе унесе у буџет.

Најзад, најкрупнија позиција тих облигатних расхода су личне принадлежности. Ја нећу инсистирати на разлозима, који су већ подвучени у извештају нашег Финансијског одбора, због којих се даље у погледу редукције личних принадлежности није могло ићи. И у овој глобалној суми од нешто пред две и по милијарде динара показује се ипак извесно смањење према укупној суми личних принадлежности по буџету за 1932/33 годину, али то смањење није постигнуто линеарним смањивањем принадлежности, као што је оно извршено прошле године, него изостављањем празних места, смањивањем кредита на извесне личне принадлежности, чија висина није регулисана законима.

Ако саберемо све те позиције које сам изређао, онда видимо да нам од нашег укупног буџета од шест милијарди девет стотина осамдесет девет милиона динара остаје де факто само једна милијарда и пет стотина милиона динара, која улази у категорију оних других расхода, висина којих се одређује слободном оценом ресорног Министра и Министра финансија. А та милијарда и пет стотина милиона динара треба да служи за подмирење свих потреба наше државне администрације, свих материјалних потреба наше просвете, правосуђа, потреба за редовно издржавање војске, целокупне финансијске администрације и најзад свих оних потреба кроз које се изражава културна, привредна и социјална задаћа државе. Да ли се је то могло ићи још на ниже? Можда да, али свакако на уштрб тих задаћа које су данас елементарне функције државе. Ако, међутим, узмемо у обзир одговарајући износ тих кредита пре рата, рецимо у предратној Србији, онда бисмо видели, господо, водећи рачуна разуме се о девалвацији новца са једне стране и о повећању државне територије са друге стране, да је данас тај део нашег буџета мањи, него што је био одговарајући део буџета у предратној Краљевини Србији.

Господо, са тако смањеним расходима ми смо се трудили, да у нашем предлогу буџета успоставимо такву буџетску равнотежу, да она у току извршења буџета не буде доведена у питање. Кад смо на питању равнотеже, да видимо како су прелиминирани приходи у предлогу буџета и опет приходе оне прве категорије, фискални приходи, који служе за подмирење расхода опште државне администрације. Истакнуто је и у извештају Финансијског одбора, да је то прелиминирање прихода вршено према резултатима наплате у току првих 8 месеци текуће буџетске године уз корекције које су допуштали нови закони донети у току буџетске године 1932/33. Ти нови закони су: подвајање скупног пореза на пословни промет, завођење трошарине на електричну струју, повећање трошарине на шећер, извесно повећање такса и нормална примена законских одредаба о висини стопа основног и допунског пореза на земљарину.

Господо, с тим корекцијама ми смо предвиђали на име прихода од непосредних пореза једну милијарду и 808 милиона динара, дакле за 145 милиона више него што је било предвиђено по буџету за годину 1932/33. Ова се цифра често до-

вађа у питање, а довођена је и овде у питање од стране неких говорника приликом дебате у Финансијском одбору. Сасвим је разумљиво, да се никада не може потпуно афирмативно предвидети висина прихода, која се може наплатити у току једне буџетске године, јер то зависи од елемената, који се никада са стопроцентном тачношћу не могу предвидети. Али, господо, ипак од свих врста прихода садржаних у нашем буџету, овај приход од непосредних пореза претставља сигурно у најпунијој мери карактер сигурности и стабилности за Министра финансија.

Господо, на име прихода од скупног пореза на пословни промет очекује се још знатно више, него што је дато у овој години и поред тога, што се рачуна са смањењем промета. А то из тога разлога, што је овај порески облик нов и недовољно уведен у наш фискални систем, што је администрација тога пореског облика била недовољно обрађена, што се дешавало и дешава, да се тај порез не плаћа од многих, који су дужни и морају да га плаћају. Са поправком администрације, са бољим обрађивањем тога пореског облика од стране пореске администрације, несумњиво је, да ће и резултати за државну касу бити повољнији и поред смањивања промета. Ја свакако мислим, да ово повећање прихода од непосредних пореза није тако, да би се о њему а приори могло говорити, да се неће остварити. Јер не треба заборавити, да су непосредни порези у ствари у руци Министра финансија и да највећим делом од Министра финансија, управо од пореске администрације зависи, да ли ће ти порези ићи у државну касу или не.

Друга је ствар са посредним порезима који у нашем фискалном систему претстављају највећи део. У овоме буџету они су изражени у укупној цифри од 4 и по милијарде динара, рачунајући трошарине, таксе, царине и вишак прихода од монопола.

Колико ћемо остварити од тих прихода не можемо, разуме се, унапред рећи са потпуном сигурношћу, да нас догађаји не демантују. То је немогуће чак и у земљама мање хетерогене привредне структуре, у земљама у којима привредни живот мање зависи од жетве, као што је то случај у нашој земљи, у којој је кључ привредног живота и привредног промета уопште. Код посредних дажбина није могуће предвидети са апсолутном тачношћу цифре које се могу остварити. Оне су зависне од коњунктуре, од потрошачке моћи земљорадничког становништва у нашој земљи, као најмногбројнијег, а потрошачка моћ тога дела становништва зависи, у крајњој линији, од жетве, од њених квантитативних приноса и од цена. Не правда би нам била учињена ако би нам се рекло да нисмо били опрезни при процени тих прихода. Били смо опрезни, господо! Законски приходи би се могли предвидети према просеку наплате за последње три буџетске године. У данашњим временима такав начин прелиминирања прихода био би апсурдан. Ми смо га одбацили не размишљајући ни један тренутак о томе, али смо предвиђања ипак морали вршити на основу извесних позитивних елемената и рачунати, колико човечанска моћ предвиђања то у опште допушта, са калкулацијама које се такође оснивају на нечему позитивном, то јест на донети закон и на нашу чврсту и живу вољу да у финансијској администрацији направимо ред, да

је оспособимо да у потпуности и до краја изврши своју дужност.

Дотичем се сад једног питања које је за процену стварне величине буџета можда од највећег значаја, или бар од најреалнијег значаја. То је питање фактичнога порескога оптерећења у нашој земљи и односа буџета према том фискалном оптерећењу, а у другом реду однос стварног фискалног оптерећења земље према укупном националном дохотку. Ми смо већ малочас прецизирали да буџет државних привредних предузећа са својим приходима не претставља фискално оптерећење становништва, и ништа није погрешније него говорити о буџету од 10 милијарди 438 милиона као суми која притискује нашег пореског обвезника. Не. Ако неко купи пакло бутера, он тиме није платио порезу, а пакло бутера произведеног на Београ такође је садржано у нашем буџету. Он такође није платио никакав намет, него само накнаду за добивену услугу од државе, ако, на пример, узме железничку карту, исто онако, као и кад би сео на приватан такси, да се превезе са једног места на друго.

Треба говорити о оној цифри од шест милијарди и девет стотина осамдесет девет милиона, као цифри која садржи фискално оптерећење нашег становништва. Али, није ни она у целини, јер су у тој цифри прихода садржани и вишкови прихода наших привредних предузећа, која немају фискални већ чисто привредни карактер, који се сматрају као допуштена, легитимна зарада тих предузећа т.ј. зарада, коју би та предузећа имала кад би била у приватној режији. Без ових привредних прихода, укупно фискално оптерећење буџета изражава се за 1933/34 годину за шест милијарди и двеста милиона у укупној цифри. То значи да је оптерећење четири стотине четрдесет и пет динара по глави становника. Од европских земаља, само Бугарска има мање оптерећење и оно тамо износи 321 дин., Румунија, Чехословачка, па затим Грчка која има 531 динар оптерећења, Аустрија има 1.536 динара, а да не говорим о Француској, чије је фискално оптерећење по основи државних намета преко 2.200 динара, а у Енглеској оно прелази суму од 3.600 динара. Разуме се, преглед и анализа не би била потпуна, ако се тој цифри фискалног оптерећења, на основу буџета, не би додало и оптерећење самоуправних буџета, које износи једну милијарду и осам стотина милиона, или по глави становника 136 динара. Укупно, дакле, фискално оптерећење у нашој држави износи 582 динара. Та анализа је потпуно једностранна, ако се не посматра у односу према националном дохотку, чије је оптерећење по основи државних и самоуправних буџета укупно 8 милијарди. Тих осам милијарди стоје у односу према нашем укупном националном дохотку, који узимамо са тридесет и пет милијарди, рачунајући по ценама 1932 године. То значи, педесет од сто мање од прорачунатог националног дохотка из 1926 године. Према тој укупној суми, национални доходак и укупно фискално оптерећење приказује се у размери 22.18%. За јавноправне институције у нашој држави узима се од сваких 100 динара оствареног чистог дохотка, који у опште долази у обзир за плаћање јавних дажбина, 22.80 динара. Тај однос је у већини европских земаља мање повољан; оптерећење је знатно веће. Само ја тиме нећу да кажем, да је код нас оптере-

ћење још недовољно и да можемо лака срца помишљати на то да га повећамо. Далеко од тога! У земљама као што је наша, са неизграђеним економским апаратом, са неопремљеним средствима за економско подизање и усавршавање, за претварање у стварне вредности свих оних природних богатстава које наша земља садржи, овај однос фискалног оптерећења према националном дохотку врло је тежак и неповољан. Ми смо земља оскудна капиталом, без развијеног новчаног тржишта, са слабо развијеном штедњом. У таквој земљи држава мора водити рачуна о томе, да што мање апсорбује од националног дохотка за своје јавноправне задатке, остављајући највећи део за потребе привредног развитка земље. Она мора безусловно да пази на тај моменат и да ради на поправци тога односа између фискалног оптерећења и националног дохотка. Једна од најзначајнијих тачака нашег привредног и финансијског програма мора бити фискално растерећење.

Није потребно ни да наглашавам да у данашњим приликама и у тешкоћама с којима се боре све државе, па и наша, није могуће приступити фискалном растерећењу. То није могуће зато, што здрава финансијска политика изискује пре свега да се по сваку цену чува буџетска равнотежа, јер без буџетске равнотеже нема здравих финансија, нема реда у финансијама, а кад нема реда у финансијама, онда нема ни реда у држави. (Тако је!) Времена у којима живимо намећу жртве целом свету. Свако, коме је стало до државе, мора се са тим жртвама мирити. Дужност је наша, нас позваних и одговорних фактора да то свакоме кажемо лојално и отворено. Држава изнад свега! (Бурно и живо одобравање).

Са каквим перспективама можемо очекивати извршење овога буџета? Ако очекујете од мене да вам са овога места кажем да ће тај буџет бити остварен са 100% онако како је изражен, жао ми је што ћу преварити ваше наде. Ја то не могу рећи. Да поновим оно што сам рекао прошле године: нисам пророк и немогућно је бити пророк. Али ви имате право да захтевате од Министра финансија да у своме раду, у управљању државним финансијама, води строгог рачуна о стварној платежној моћи становништва и о променама у привредној ситуацији земље, — и да своје финансирање подешава тако, да се увек креће у границама стварне привредне могућности земље. Ваше је право да очекујете од Министра финансија да се у управљању државним финансијама најстриктније прилагођава привредним приликама, увек руковођен основном мишљу да буџетска равнотежа мора бити очувана по сваку цену. То ваше право ја сматрам и као своју дужност, дужност коју сам стално имао пред очима кроз све време од како се налазим на овоме положају.

Господо, ни наш буџет за 1932/33 годину није могао бити извршен онако како је прелиминирано, али он ипак није био прелиминиран тако да је у току свога извршења могао донети ма коме разочарења. У томе буџету, приликом његовог извршења, ми смо се равнали према освештаним принципима који су и у нашој народној филозофији дошли до најснажнијег израза у речима »пружај се према губеру«. — Да бисмо очували буџетску равнотежу, господо, а она је скоро 100% очувана, као што сте видели из података које објављујемо сва-

ког месеца, ми смо ишли двама разним путевима: ми смо морали тражити извесне нове приходе, али смо извршили и компресију расхода. Ако цифарски посматрамо, колико се у целини остварила буџетска равнотежа компресијом расхода, а колико изналажењем нових прихода, онда видимо да се та два средства приказују као један према пет. На један динар нових прихода тражених и добивених у току 1932/33 године, Влада је већ од одобрених расхода, по данашњем буџету, уштедела пет динара. У глобалним цифрама то значи да је ефекат нових прихода, одобрених Влади у буџету 1932/33 године, триста милиона, а стварна уштеда, постигнута компресијом расхода у буџету, једна милијарда и пет стотина милиона динара.

Да ли ће бити могуће одржати ту исту толику релацију између та два метода, у циљу одржавања буџетске равнотеже и у току буџетске 1933/34 године, — тешко је данас рећи. Тешко је рећи, на првом месту зато, што нисмо, исто тако, сигурни у погледу компресије расхода у наредној буџетској години, као што смо с великом вероватноћом рачунали прошле године. Наш нови предлог буџета знатно је компримиран и нема изгледа, да ће се исто толико колико и у овој години моћи компримирати и у наредној буџетској години. Остаје, дакле, и даље, и у будућности, на Министру финансија и на целој Краљевској влади дужност, да се, у своме раду, прилагођавају приликама, да настојавају, да, према стварној наплати, подесе и државне расходе. Не треба, међутим, искључивати евентуалност нових жртава; које би Влада, свакојак болна срца, била принуђена да тражи од преских обвезника. Она то неће чинити без претходног најдетаљнијег и најдубљег испитивања ситуације, без претходног проучавања свих других могућих средстава, да се одржи буџетска равнотежа. Али ако и сва та средства буду исцрпљена, и ако се с њима не буде могао постићи резултат, који се мора постићи, онда се са новим жртвама мора рачунати.

Резервишући за себе право да на крају начелне дебате одговорим на евентуалне приговоре, који буду изнети било против овога предлога буџета, било против начина, на који су решавана и на који се решавају друга питања, која су у оквиру наше државне политике, ја бих, завршавајући, имао још једном да вам подвучем оно, што за већину од вас, сигурно, није ништа ново.

Господо сенатори, ми не мислимо ништа мењати у нашим основним методама финансијске политике, у основним њеним линијама зато, што верујемо и што је искуство у целом свету показало, да су те методе а priori добре. Само с тим методама, а то ће рећи чувајући буџетску равнотежу, добро мотрећи на државни кредит, водећи рачуна о народном новцу, успело се у многим приликама до сада и у разним земљама, да се финансијска ситуација, и кад је била најтежа и најочајнија, васпостави у нормално стање, да јој се створе услови за побољшање и за напредак.

Стриктна примена тих метода ни у нашој земљи није до сада дала лоше резултате. Ако тражите, господо, некакав апсолутан апстрактан критеријум, да процените наше напоре у току 1932/33 године и следствено томе нашу финансијску ситуацију, онда ћете моћи приговорити. Не знам само чему би тај критеријум могао служити. Има само један крите-

ријум, који је логичан и који је исправан, а то је релативни критеријум. Обазрите се лево и десно, па поредите.

Господо, хоћу једанпут више да нагласим да тим методама ми остајемо верни и у будућности. То не значи да ћемо у решавању појединих питања, која непредвиђени догађаји буду донели, прихватити за своје руководно начело »laissez faire«. Не! Ми ћемо будно мотрити да нас пре свега ти догађаји не изненаде, да у колико је то могуће, предвидимо, а кад они дођу ми ћемо им тражити решење не у експериментима, и у сумњивим експедијенсима, него у својој сопственој снази и у својој решености да наше државне финансије очувамо на висини. (Узвици: Живео! — Пљескање).

Претседник: др. Анте Павелић: Као први пријављени говорник реч има г. др. Урош Круљ.

Др. Урош Круљ: Господо сенатори, дозволите ми да по парламентарном старом обичају приликом ове буџетске дебате проговорим неколико речи о нашим акутним политичким питањима и проблемима, који су, нарочито у задње време, избили у нашој јавности и који су нашу јавност заталасали и заинтересовали и да према тим питањима и проблемима заузем своје становиште.

Да бих истакао што боље један контраст, ја ћу, господо сенатори, почети мало с почетка. Почећу од онога времена кад смо почели новим животом, стварањем наше независне и уједињене Југославије.

У оно прво доба свакоме политичару који трезвено гледа у стварност и реалност живота, било је јасно да је наша држава састављена из осам разних подручја, која су била деценијама а нека и вековима у разним државама, и не само у разним државама него и у разним политичким и административним приликама као посебне политичко-управне јединице и тако дуго времена водиле један посебни, један разједињени живот народни и политички.

Друга једна чињеница, која упада у очи, била је та, да је наша држава састављена у културном погледу из тако разноврсних делова и покрајина, које су дуго времена у врло неједнаким приликама живеле, покрајина, које су, и ако у туђим државама, ипак живиле у једним културним одношајима, и таквих покрајина, које су далеко заостале од културног живота у сваком погледу.

У трећем реду истиче се једна чињеница, коју је требало онда узети у обзир, да је исто тако наша држава састављена у економском погледу из врло разноврсних економских прилика, да је састављена из покрајина, које су тако рећи биле у изобиљу, које су се рачунале богатима, и таквих покрајина, које су врло сиромашан начин живота водиле и које су својему становништву пружале минимум економских користи.

То троје је сачињавало један државни програм. То је у првом реду требало да буде подлога за државни и политички рад бар у прво доба нашега политичког живота и да се такав програм стварно водио довео би до других резултата него што је фактично довео, не узимајући у обзир такве одношаје и такав програм рада.

Нарочито, господо, у оној првој тачци коју сам споменуо, место да се ишло постепено и полагано, да су разне управне политичке јединице које су постојале служиле као полазна тачка за уређење, да се ишло постепено и полагано са периферија ка

центруму, нагло се порушило старо, а ново се није успоставило што би оно старо могло заменити. Такав начин рада довео је до великих неприлика, заведен је један хаос у управном систему, стварале су се управо неподношљиве прилике, јер су оне различности нашега живота у прошлости биле такођер и у том, што је законодавство и што су сви системи административни били у тим разним крајевима државе друкчији и место да се употребило оно прво време на то, да се сва енергија сконцентрише на то да се изједначују разни системи и разна законодавства, разни одношаји државни, друштвени и политички, о том се најмање рачуна водило, него су се наједанпут порушиле оне старе управне јединице, оне старе управне области, стварале се место њих нове области које су тако имале разноврстан начин живота, разноврсно законодавство, разноврсне системе управне. И ти људи, који су на тако непромишљен и несмотрен начин водили једном неодрживом централизму, сада прелазе у једну другу крајност и та их крајност данас води у једно стање, које још мање одговара интенијама и смислу једне јединствене државе.

Тај човек који је највише у томе згрешио иде сада у једну другу крајност. Од једног окрутног централисте и једног увереног монархисте и династистике постао је на једанпут федералиста и републиканац. Ја држим, господо, да то нису потпуно нормални одношаји и ми са оваквим интенцијама и са оваквим путевима не можемо бити задовољни, нити ћемо икада њима поћи.

У то исто време, господо, појавиле су се у нашој јавности и разне друге декларације, енунцијације итд., које третирају иста та питања. Наша јавност није се могла отрести од те импресије да све ове у задње време изјаве политичке природе, у ма којој форми дате, да имају неку извесну узрочну везу већ затош то су се појавиле у једно те исто време, или барем у кратким размацима времена и да су оне израз једне кампање, једне организоване, смишљене кампање противу наше државе. Ја нећу да импутирам никоме неке рђаве намере, али кажем да од те импресије не може човек да се отргне; можда је то код неких свесно а код неких несвесно.

У овим питањима, господо, треба многе ствари извести начисто и поставити их на право место. У овим се декларацијама потежу и таква питања која су већ одавно решена. Многа од ових питања, господо, решена су још 1918 године, када је ова држава добром вољом и пристајком легалних фактора свих заинтересованих ондашњих крајева проглашена уједињеном.

А осим тога има још нешто друго што треба да се такође оцени онако како то заслужује. Многе ствари, господо, нарочито оне ствари које извесна господа у овим пунктацијама потстичу, те ствари и та питања решена су такође 1918 године, али на Солунском фронту. Ми не можемо дозволити, а не може ни једна држава дозволити да се сваких пет до шест година или сваких десет година потежу једна те иста основна питања. (Одобравање). Државе се не граде сваких десет година. (Гласови: Тако је). Зато, господо, ми а приори одбијамо уопште да ступамо у разговор о питањима која су поведена у овим декларацијама. (Одобравање).

Да ова моја истакнута мисао: да све ове пунктације имају неку органску везу међу собом, да је та мисао тачна говори и ово. Један од ове госпode у

пози неког генералисимуса неке победничке војске једноставно изјављује да неће да преговара ни са ким. У политици не хтети преговарати уопште, то значи да се прибегава неким другим средствима за остварење својих захтева или да се једноставно диктира: овако треба и овако мора да буде.

Да он неће да прибегава неким насилним методама, у то сам уверен. То није никада ни покушао, а и да покуша, не би нико пошао за њим. Логичан ток мисли је тај, да он очекује остварење својих захтева од неког трећег. Неће да преговара, неће да на силу нешто да почиње, онда значи да очекује од неког трећег остварење својих захтева.

Господо, други је пример за ову моју тезу тај, што један од те госпode пункташа, који је био дуго година Министар Краљевине Југославије, па чак и Претседник Владе, сада поставља такве захтеве, који евентуално тангирају интегритет наше државе. Међутим такве захтеве као дугогодишњи Министар у разним режимима никада није ни помињао нити је правно питање по том. То значи, да и он очекује решење таквих захтева од неког трећег фактора. Господо, све те декларације, које су разне провенијенције, који потичу из разних мотива, ипак имају између себе једну органску везу.

Да пређем најпре на парламентарну декларацију новоснованог Народног клуба, а у којој се каже, да хрватско питање није решено, да то питање постоји и да је оно наш главни државни проблем. Моје је становиште, а мислим и свих оних који су организовани у овом другом клубу, да хрватско питање у нашој држави не постоји. То је тако логично и разумљиво, да је уопште депласирано о том и расправљати. Али када се поставља једно питање, мора се о њему говорити.

Господо, ако у Југославији постоји хрватско питање, онда доследно постоји и српско и словеначко, а ако та три питања постоје, онда постоји и питање Југославије. Према томе ко год покреће оваква питања, покреће питање Југославије, а то ми ни у ком случају не можемо одобрити. Зато поново кажем, да не постоји питање ни хрватско, ни српско, ни словеначко у јединственој Краљевини Југославији. Извесни политички назови резултат су извесног историјског оптерећења, наших односа у прошлости, односно наших грешака и заблуда. Али да је и у време пре оснивања Југославије то питање било прилично рашчишћено, то је познато. Тада су постојале у главном две струје и то једна струја, која је била баш у хрватским крајевима, а која је прогласила народно јединство Срба и Хрвата и основала једну политичку странку, т.зв. хрватско-српску коалицију, која се борила против оног дела који није заступао ту тезу и који је имао друго гледиште на то питање.

Ја опет кажем: те су ствари већ ријешене. Она теза која је била противна овом нашем југословенском схватању, та је теза, та струја била 1918 године једноставно побијеђена и једноставно прегажена током и историје и догађаја. То су, господо, оне две тезе Југославије: једна Југославија у оквиру, а једна Југославија изван оквира. Ја мислим, они Срби, Хрвати и Словенци који су се борили на Солунском фронту, ти су ријешили која је теза од ове две побиједила и која се остварила. Поновно потезање тог питања ми никада не можемо одо-

брити и никада пристати на то. У овим захтевима њиховог државног уређења истичу се две могућности и две тезе уређења, обе по неким историјским начелима, и то једна да се држава организује према покрајинским границама, и да се на тој бази заснује наша држава. Ја мислим, господо, да једне горе тезе и једног неприхватљивијег захтева не може апсолутно бити. Цела историја састоји се само из мењања тих граница. И кад су се порушиле границе великих и силних хиљадугодишњих држава и царевина, како да ми не порушимо оне покрајинске границе које су нас вековима и деценијама разједињавале и које су служиле непријатељима да нас држе раздвојене и растављене (Одобравање). Успоставити те границе, то је један апсолутан апсурдум, један нонсанс и државни, и политички, и национални, и ко ставља овакве захтеве, господо, тај не може бити пријатељ Југославије. Други начин уређења на тим историјским погледима јесте према културним, историјским индивидуалитетима наших племена, или како господи замишљају да су то три посебна народа. Пошто ова подела стоји у вези са питањем народног јединства и југословенства, дозволите ми да искажем са неколико речи своје гледиште по овом питању. Ја Вам нећу овде говорити никакве патриотске фразе, никакве тираде, нити ћу спомињати Душанову царевину, нити Томислављеву крајевину, нити Тврткуву државу, него чисто реално са гледишта науке, — науке која је у овом погледу најмеродавнија, — социологије и других друштвених наука. По мом схватању и уверењу у свим питањима политичким, а нарочито питањима овакве природе су меродавне једино друштвене науке, јер по моме схватању политика није ништа друго него практична примена онога што је установљено на основу мишљења ових наука.

Плус може бити тактика, која може да буде вештина, остало је наука.

Један социјални закон кога је утврдио један познати социолог Гумпловић, поставља као правило да се човечанство односно људско друштво развија у правцу стварања све већих и већих друштвених заједница. Гумпловић који се сматра у овој науци као научник који крчи пут и удара темеље, установио је тај социјалан закон, научну истину, да се друштво човечанско развијало од прве друштвене заједнице, од хорде па до данашње заједнице нације на тај начин, што је улазило у фазу све то ширих друштвених заједница, а једна од предзадњих заједница испред нације је племенска заједница. Ја се сећам врло добро у мојим студентским годинама, кад је овај исти научењак прорекао уједињење јужних Словена. У оно доба то је изазвало извесне критике, изјаве и т. д., али није променило мишљење тога научника.

Споменућу још и ово да је Гумпловић на основу тога постављеног принципа у животу друштва односно тог закона социјалног да друштвена заједница буде све већа, претсказао уједињење континента. И ми смо доживели и такав један симптом који упућује на тај правац развијања друштва човечанског. Ми смо били саучесници и доживели смо да је један велики државник пок. Бријан предложио у Друштву народа оснивање Паневропе. Ја само указујем на ту чињеницу да је Гумпловић предсказао уједињење народа у још једну већу заједницу — уједињење континента. То је наравно само музика далеке будућности, али може послужити као

симптом да се правац развитка друштвеног развија у томе правцу. Е сада, према оваквим смеровима и перспективама, према оваквим великим друштвеним заједницама, како изгледа сепарисање Срба, Хрвата и Словенаца који су тако сродни и по крви и по језику. Сепарисање према изложеним тезама ове науке је само симптом социјалне заосталости, ми имамо много примера наших локалних сепаратизама и имамо их још и данас у извесним крајевима. Ја се сећам врло добро у Далмацији на отоку Брачу да има људи који кажу ми смо Брачани а нисмо Далматинци, или ја сам Ракићинац према Рактну, једној висоравни у Херцеговини, а нисам Херцеговац. Оваквих примера таквога сепаратизма било је у нашем народу много.

Сепарисање на племенској основи или на којој другој основи једног те истог народа значи само једну социјалну примитивност. Осим тога сви антрополози, сви антропогеографи, и етнологи утврдили су да су Срби, Хрвати и Словенци једна иста раса, да су једне те исте етничке основе и да се деле на разне типове, а главни тип да је динарски тип који влада и међу Србима и међу Хрватима и Словенцима, међу свим тим трима племенима. Осим тога што је утврдила наука, долази још и оно што нас учи свакодневни живот, нарочито нас који смо из мешовитих крајева, где у једном те истом селу живе и Срби и Хрвати, односно боље рећи и православни и католици и муслимани; живе или у истом селу или у селима једном поред другог. И ми који смо посматрали тај свакодневни практични живот, дошли смо и морали смо доћи до тога да је то један те исти народ, само подељен у три конфесије; друге разлике нема. Мене не може нико ничим да убеди да су Срби и Хрвати, односно католици, православни и муслимани у Босни или они у Лици или уопште свугде где су заједно, да су то два посебна народа. О томе ме не може нико уверити ни убедити. Сви наши велики историчари тврдили су и тврде, да се није хришћанска црква поделила на западну и источну (гласови: Тако је! и одобравање), до свега тога не би дошло. (Гласови: То и Рачки каже). Да се та црква није поделила Срби и Хрвати не би се никада развијали у овом правцу и не би постали две групе, него би били уједињени под једним, другим или под трећим именом.

А шта да кажемо о нашој класичној Далмацији, где је дуго времена живела само једна идеја о једном, јединственом народу који су они и означавали једном речи: »словински«, где се развијала књижевност и друштво, под тим једним именом словинским. У каснијем развитку, кад су почела сепаратистичка племенска раздвајања, Далмација је дуго времена схватала те назове националне називе као једноставне партије. Ја знам, а и ви сви из тих крајева сигурно знате да је било не само у једном месту, него чак и у једној фамилији, доста случајева где је један брат био Србин, други Хрват, а трећи Италијанац; исто тако као што је и у предратној Србији било случајева где је у једној фамилији један брат био либерал, други радикал, трећи напредњак; а све из опортунних разлога. Господо, све ово говори да је то један исти народ. Ја се могу сетити још из мога детињства, када та национална идеја није била тако развијена, да смо се ми раздвајали само по вери; једни су били Латини, други Ришћани итд. Друкчије се ни-

смо ни називали. После свих ових елемената конструисати два посебна народа, нити је засновано на науци а ни на практичном животу а ни на самој реалности. Ова друга теза и захтев да се наша држава уреди према племенским и културно - историјским индивидуалитетима, са националним обележјима, — ја мислим, господо, да је то једна географска немогућност. Када би ми испунили тај савет, који нам се упућује са друге стране, он би нас довео до онога до чега ми не желимо, довео би нас до једне племенске и националне распре. Ми смо толико измешани разним имиграцијама и селидбама, толико је православних из Босне, за време турске управе, пребегло у Далмацију, Хрватску и друге крајеве и помешало се са католичким елементом — а сетићете се сви и оне појаве унијата — да би било немогуће извршити ту ма какво разграничење. Немогуће је поставити једну географску границу између Срба и Хрвата, нити је могуће територијално ограничити српско и хрватско племе. Кад би томе приступили то би нас довело до разних нежељених расправа. На хрватској територији остало би много Срба и онда би се тамо створило српско питање, а на српској територији остало би много Хрвата и створило би се хрватско питање — дошло би као што рекох у једну тако нежељену ситуацију да би се тек онда распириле веће распре него што је то данас случај.

Господо, ја мислим да нама то није данас потребно, нити ми желимо да се упуштамо у могућност остварења оваквих захтева. Најбоље и најлогичније решење овога целог питања јесте југословенство. У оквиру југословенства могу бити задовољни и Срби и Хрвати и Словенци, јер сви имају остварене своје највеће захтеве: Срби су ту нашли своје уједињење, Хрвати такође, Словенци исто тако, осим једнога немилилога случаја који не желим овде да спомињем. У Југославији је остварена и велика Србија и велика Хрватска и велика Словенија. Враћати се сад унатраг и поново тражити решење тих питања, то нити је политички мудро, нити опортуно, нити остварљиво. Југословенска идеја, господо, то треба нарочито да се нагласи, она је поникла баш на хрватском тлу. Ту је први пут Људевит Гај створио илиризам; ту је први пут Штросмајер и Рачки основао југословенство; у тим крајевима је рођено југословенство, као што је у Далмацији било словинство; на хрватском тлу први пут је основана илирска матица и у Загребу Југословенска академија наука. Ту је постала Наполеонова Илирија. Дакле на хрватском тлу је постало Југословенство. И у месту да данашње хрватске генерације узму ту заставу својих великих и високих предака, да је развију и поносно носе, да изврше једну мисију у југословенском народу, да изврше једну улогу, оне се враћају унатраг и напуштају ту заставу, враћају се неком неоправданом сепаратизму.

Господа пункташи, тако да их назовем, и у овим својим декларацијама нарочито се позивају на два фактора, који им служе као најјачи аргументи и као најјачи разлози за сепарисање, а то је разноврсност културе и хегемонија.

Господо, говорити о култури у нашем народу, нарочито у неким крајевима, као што сам у почетку напоменуо, где има 90% и више неписмених,

уопште је једно релативно питање. Друга је ствар, да сви ти културни утицаји, који су били неизбежни и неминовни према оном животу, који смо имали у прошлости, били су ограничени на градове. Према ондашњем стању социјалном и политичком оних година и онога времена, споменућу то, сељаци, сељаштво, а то је гро нашег становништва, није долазило у обзир ни као социјални, ни као културни фактор, а још мање као политички фактор. Сељаштво је било раја, кметови запуштени од господе у градовима и од интелигенције. Друго је, што је по градовима елемент бис страног етничког порекла, што су у свима овим градовима, према ондашњим приликама, мешања страних етничких елемената била јако развијена, у северним крајевима Немци и Мађари, у јужним крајевима Италијани. И та сва култура и тај културни утицај остао је, углавном, по градовима, а на сељаштву мало је тога културног утицаја било. Друго, кад се поставља неко питање разноврсне културе, ја ту могу само да разумем једну китајску, јапанаску, индијску културу и западну европску културу. На европском континенту преовлађује западна европска култура. Била је у прошлим временима византијска култура. Али културе као и сваки други друштвени судари флукутирају, оне такође сузбијају једна другу. Ја држим да је византијска култура, ако није сасвим изумрла, на умору, да је на европском континенту завладала једна култура, коју је сваки народ, према конструкцији духа и расположењу, некако акомодирао на своје национално тло, тако, да се говори о немачкој, талијанској култури итд.

Све те културе утицале су поглавито, као што сам споменуо, на градско становништво, утицале су на литературу, на уметност, на живот грађанства итд.

Али говорити о једној разноврсној култури код Срба, Хрвата и Словенаца ја држим да је то прилично депласирано. А све кад би се могло то узети као чињеница, ја подвлачим ову једну познату истину: да култура уједињује и не разједињује. Висока култура уједињавала је разне народе а камо ли неће да уједини три племена исте расе и истог народа. Висока култура, велика култура је један фактор који уједињује, а не који раздваја. Дакле, тај аргуменат да смо ми различите културе не може никад бити разлог за наше сепарисање, за наше раздвајање. (Одобравање).

Други један фактор, који господа наводе и сматрају као разлог за разједињавање, јесте хегемонија. То је једна вештачки надувена реч. Ја за ових 14 година, за које сам пратио наш јавни друштвени и политички живот, учествовао у њему, учествовао у државној администрацији, у чиновничкој хијерархији, ја, господо сенатори, тога нисам апсолутно никада ни у једном часу осетио, те такзване хегемоније нити сам могао констатовати да постоји нека хегемонија. Али сам констатовало нешто друго, нешто што није још нико код нас у јавности подвукао нити истакао, а то је једна психолошка, социолошка чињеница: да су Шумадинци и Црногорци имали своју независну државу, док је ми нисмо имали; да су они носиоци једне државне идеје. Док смо ми рушили државу, у којој смо онда били они су је градили. Док смо се ми у туђој држави сматрали као у туђој кући, они су сматрали своју државу високом и највећом

друштвеном заједницом, која им обезбеђује слободу личну и имовинску.

То је, господо, један психолошки моменат, који се мора нарочито узети у обзир. Та државност, да је назovem тако, та државна идеја може бити развијена тако да буде јача од националне идеје. Зато имамо најбољи пример у Швајцарској, у којој живе, као што знате, три нације, а нико никада и не показује тенденције да своју државу разруши па да се прикључи својим сународницима, зато што је државна идеја код њих јача од националне идеје. Та државност, та државна идеја преовлађивала је код Шумадица и Црногораца, они су унели тај свој елемент ментални у нову државу и у тој новој организацији они су сматрали да су они први позвани да ову државу чувају и бране, да се брину за њу, да је штите и да је организују. Друкчије и није могло бити. Они, господо, који су пребацивали хегемонију, говорили су како немамо генерала, како немамо у дипломатији односни број дипломата и т. д. — Па зар су то озбиљни захтеви?! Зар је наша војска, тај главни ослонац и бранич државе, могла узети скрахиране аустријске генерале, па их одмах поставити за генералисимусе и генерале?! (Бурно плескање). Зар је могла наша дипломатија узети одмах неспремне, нерутиниране људе за дипломатску службу као главне претставнике наше државе? И ту је учињено доста и много, само да се покаже добра воља, као што вам је познато.

То је та хегемонија. То је просто једна брига; једна интензивност и једна преданост држави и државној идеји и ништа више.

У овом питању народног јединства и југословенства ја морам изнети баш с обзиром на оне научне истине које сам истакао и овај факат, да је у овој ствари требало од почетка постепено, врло опрезно и полагано поступати и не пренаглити, јер социологија уважава и онај други фактор који код нас постоји, наиме навике, традиције, други начин живота, раздвојен живот кроз деценије и векове, који је створио као на пример код наших муслимана један посебан елемент, одељен за себе у своме животу. Али с тиме треба да се рачуна, јер друштвене науке нарочито уважавају тако звану народну психологију, о којој треба водити рачуна. Ништа се тако споро не мења као менталитет човека. У науци се часом нађу неки нови проналасци, нека нова открића. Али у друштвеном погледу, ту нема проналаска, тај процес је дуготрајан, треба да прође најмање једна генерација, па да настане нека мала промена, треба да прође више генерација, па да се створи један други менталитет.

То је порушено од оних људи који су тако лудо форсирани и рушили све старо, а нису створили нити су могли створити и дати нешто ново у тако краткo време. О том треба водити рачуна. Баш они људи, који су југословенство узимали као свршени чин; ти су највише погрешили да је дошло до овога стања. Ја мислим, господо, да у овим питањима друштвено политичким нема наглих скокова, нити их може бити, ту треба најосетљивије поступати, јер је ту народ и свако друштво најосетљивије, ако му дирнеш у оно његово што постоји, јако реагира и пружа највећи отпор.

Ви знате, господо, из културне историје, да су велики људи са великим идејама били разапњани на крст, да су спаљивани на ломачама или на други

начин губили свој живот за то што су једну научну идеју прије времена прокламовали и аплицирали на оно друштвено стање, које још није било сазрело да такову идеју прихвати, да такву идеју прими.

Ја не могу, господо, да разумем извесне ствари, које ћу напоменути, да наша господа, која заступају тезу друкчијег уређења државнога, да они и ови елементи нарочито, који су потписивали оне пунктације, они, који су током догађаја прегажени и побеђени, да ти људи уопште могу постављати данас овакове захтеве, они људи, који су могли живети вјековима у једној аустро-угарској царевини, са Мађарима, са Немцима, Румунима, Талијанима, да не спомињем друге славенске народе, у такој заједници, а да не могу сада да живе у заједници са братским једнокрвним народом. Не могу разумети да ти елементи, који су толерирани и који су се задовољавали са неком троједном Краљевином Хрватском, Славонијом и Далмацијом, која није била никад остварена нису задовољни са троједном југословенском Краљевином, да су били задовољни са оним што се никада није ујединило, а не задовољавају се са уједињеном троједном Краљевином Југославијом; они елементи који су се заносили тријалистичким уређењем Аустроугарске царевине, а не задовољавају се тријалистичким, т.ј. троплеменним уређењем Југославије.

Господо, то су све ствари које човек не може сасвим логички да обухвати, које не може да схвати и зато ток мисли иде на то да су ипак тим људима други мотиви по среди, а не ово што они износе, сасвим други разлози, други узроци и друге тенденције.

Још један јак разлог са којим господа оперирају, то је демократија, демократски принципи и начела и мисле да је са тим морал, правда и морални успех на њиховој страни. Међутим, тако данас не стоје ствари. Господо, исто тако као и у овом питању нације социјалне науке су и овде казале своју реч. Демократија није више оно што је била пре неколико деценија кад је била у зачетку и у жеку свога развића. Данас је наука доказала да они многи демократски принципи и начела која су сматрана пре као догме, да су она данас пољуљана и да је данас веома потребно да се она коригирају, да се реформирају. Социологија је утврдила да масама влада једно нарочито душевно стање, да је то душевно стање испод свести, да ту преовлађују инстинкти и атавистички нагони које један вешт човек, агитатор и демагог који зна управљати овом психологијом гомила, да је тај човек у могућности да те колебљиве масе поведе којим хоће путем, да их може завести и навести на дела и чинове који су на штету те друштвене заједнице. На томе демократском начелу да одлучују масе или већина те масе заснован је тако звани плебисцит и опште право гласа. А са овим се може даље закључити до каквих резултата може довести плебисцит и опште право гласа када је у рђавим рукама оних људи који хоће да заведу масе на странпутицу. Господо, ми имамо томе демократском начелу, томе плебисциту да захвалимо, односно да му ставимо у грех, што су наша браћа у Штајерској отпала од Југославије, од државног уједињења са својом браћом Словенцима, а такође и са Хрватима и са Србима. То имамо да захвалимо плебисциту, а

то је уједно најјачи аргуменат како могу те масе и то опште право гласа да залута на странпутицу и да учини оно што је противно самим њезиним интересима.

Ја сам, господо, ове моје погледе на демократију изнео мало опширније у једној мојој расправи, коју сам поделио господи и не бих хтео да вас дуље умарам овим излагањем. Само ћу нагласити још то, да је исто тако демократска догма да су сви људи једнаки нетачна. Истина, људи су по рођењу једнаки и треба да су једнаки, али нису једнаки по својим душевним способностима, а нарочито по својим социјалним особинама и кад ви дате свима људима једнако право да одлучују о политичким питањима, која се тичу судбине народа и државе, то је један рискантан посао и једна нелогичност. Јер у тим масама има доста асоцијалних и антисоцијалних елемената и њима дати судбину друштва у руке, то је нелогично, то демократија није хтела. Важно је констатовати, да демократија каква је била у прошлости, промашује своју сврху што значи да није била онаква каква је требала да буде. Због тога је потребна реформа и коректура демократије, због чега је у задње време и изашло толико расправа и књига баш у западним демократијама, које су још најсавршеније.

Господо, ја сам тиме хтео да кажем само то, да нас господа која оперишу са демократијом, неће ни мало уверити у исправност њихових захтева. Осим расположења маса односно једног душевног стања у народу, има још нешто друго, има једна идеја коју прокламују они најбољи и најсоцијалнији елементи, највиши умови у народу, а то је код нас национална идеја, југословенска идеја, коју су прокламовали наши најбољи синови, наши највећи умови. А та идеја јача је и снажнија од евентуалног мишљења тих широких маса, које можда немају о тим стварима појма и не могу довољно ни да просуде о томе и ми не можемо дозволити, да штетује једна овако велика идеја за љубав једног демагога, који ће завести масе и који ће им демагошким средствима објаснити ствар онако како она не стоји. Ми не можемо дозволити да овакви типови масама објасне југословенство, као једног баука, да им кажу: интегрално југословенство то је једна страшна ствар, ти ћеш изгубити веру, нећеш се смести прити, нећеш се смести клањати и т. д. Ја држим да то није задатак демократије.

Господо, ми се нећемо упуштати у неке језичне расправе је ли југословенство синтеза или антитеза, негација или афирмација, нећемо да расправљамо о интегралном или неинтегралном југословенству. Те језичне ствари остављамо адвокатима да их они расправе. (Др. Томашић: Доконим професорима). Господо, то све не спада у реалну политику.

Ми смо тих негација имали у прошлости. Било је једно време када нису постојали Срби, друго кад нису постојали Хрвати међутим су постојали и онда и данас. Видите до каквог апсурда доводе овакве појаве у политици, кад човек не стоји на реалној основи, него се лута по магловитим просторијама историје и других каквих ствари које апсолутно немају везе са реалношћу.

Господо, за мене је Југословенство ово: да Хрватство не сме бити опрека Српству, да Српство не сме бити опречно Хрватству и Словенству, а да Словенство не сме бити негација Хрватства и Српства, него да будемо прожети једном идејом да смо једно

и једном вољом да хоћемо да живимо у заједничкој држави, — то је за мене Југословенство. (Гласови: Тако је! — Одобравање.) Остало ће све да реши време и ток живота и они социјални закони који имају снагу природних закона те које на крају крајева не може нико да коначно заустави ни да покрене другим правцем.

Док су ове загребачке пунктације производ, као што сам већ напоменуо, историјског оптерећења, разних заблуда из прошлости, различитог васпитања, различитог схватања политичког и друштвеног; док су оне производ једног уског националног шовинизма, дотле су љубљанске пунктације, и ако имају много додирних тачака са овим, ипак друге провенијенције, други мотиви су ту по среди. Ту је она политика ултрамонтанизма, то је основна идеја водиља ових пункташа, то је она стара, застарела политика где је вера, односно црква, изнад свега; где је таквом једном ближи један човек инонародни исте вере, него ли човек исте народности а друге вере; где они уносе у свој социјални, у цео социјални друштвени, политички живот црквене идеје и назоре и сматрају да је црква она врховна установа којој треба сви да се покорављају. Наука је противно утврдила, да је друштво друкчија организација, да се друштвена заједница заснива на другим основама, на крви, раси, језику, итд., а не на црквеном припадништву. Ми знамо да већином данас у сваком културном народу има по две три цркве и вере и да је народ подељен на њих. У нашој држави апсолутно нема места таквој ултрамонтанистичкој политици, таквом схватању у једној држави, у једном народу, где има шест разних конфесија; у једној држави која је једнака за све, у којој хоћемо да будемо равноправни сви, да уживају сви држављани једнакост и равноправност и политичку, и друштвену, и верску. У таквој држави не сме да буде ултрамонтанистичке политике, не сме да буде превласти једне вере над другом. Само на таквим основама ми ћемо изградити државу са којом ћемо бити сви задовољни. Ми и као Југословени, као слободни мислиоци и као културни и либерални људи морамо се борити, морамо бити у свакој прилици против оваког схватања, ултрамонтанистичког схватања уређења државе и уопште уношења тих појмова у друштвени и у јавни друштвени и политички живот.

Ми ћемо се против таквог схватања и сепарисања на таквој основи борити свим силама и свим нашим средствима, а наполе борићемо се такође противу заснивања и оснивања некаквог блока католичких држава.

Господо, наша генерација имала би као главни задатак да исправља грешке прошлости, да уклања све оне сметње и све оне елементе који су нас разједињавали и држали завађене, да утремо пут ка још већем зближењу и сродивању и да унапређујемо она велика дела и идеале који су нам наши преци оставили и тако радећи ми ћемо извршити своју мисију и оставићемо нашу јединствену и слободну државу Југославију нашим потомцима да је они даље изграђују и унапређују. (Бурни усклици: Тако је.)

Свакој влади која стоји на југословенском унитаристичком програму гласају буџет тим радије што га Влада буде енергичније и доследније спроводила. (Бурно одобравање.)

Потпретседник др. Фран Новак: Реч има г. др. Станко Шверљуга као против говорник.

Др. Станко Шверљуга: У дебати о буџету чуло се са више страна коли у Финансијском одбору овога дома, толи у Народној скупштини, приговора, да је буџет мален, слаб, да не задовољава. С друге стране пако приговарало се, да је буџет превелик, неостварљив и прелази економску моћ нашега народа.

Господо, није критериј ваљаности једнога буџета његов волумен, његов обим, већ је критериј у томе да ли он одговара економској снази државе и да ли достаје за њене највиталније потребе. Ако буџет одговара економској снази државе, он постоји реалан, јер се може рачунати да ће у њему предвиђени приходи доиста ући у државне касе и да ће се моћи буџетом предвиђени издатци заиста подмирити. Оквир ових задатака може бити шири или ужи, он може предвидети само најнужније издатке, а може смогућавати једну ширу концепцију, по којој се осигуравају издатци за нарочите културне и материјалне потребе, преко неопходно потребних.

Са задовољством констатујем да предлежећа основа буџета за годину 1933/34 одговара овим захтевима, који се у нашим приликама могу и морају ставити на државни прорачун. Понајприје држим, да је буџет у потпуном складу са економским стањем земље. До тога закључка долазим из чињенице, да су државни приходи према исказу Министарства финансија за првих 10 месеци текуће буџетске године остварени приближно онако, како су били предиминирани. Тако утврђени приходи, дакле стварно получени примитци, служили су подлогом саставу предлежећег буџета. Ја не видим разлога, који би оправдавали сумњу да се у будућој буџетској периоди не би могли получити бар једнаки приходи, како су получивани до укључиво месеца фебруара ове године.

Наше економско стање тешко је; али имам осећај, да смо прешли најдубљу тачку коњунктурне кривуље и да имамо наде, да ћемо полагано ући у поправак економских прилика, у растућу коњунктуру.

При тој констатацији водим рачуна о свим пертурбацијама које се збивају на светским пијацама у нашим трговинским односима са иностранством; али сам уверен да ће се ови поремећаји моћи парализати, да ће силом реалне потребе држава, са којима стојимо у релацијама, унаточ њихових аутарктичких настојања, ове државе бити присиљене обновити трговинске везе с нама, и да ће се тада наћи солидна основа за трајно повезивање наше државе са конзумним подручјима запада. Када наступи тај моменат, биће нам опет осигуран у пуној мери рентабилитет пољопривреде, а по том и свих других грана привреде, јер су у нашој аграрној земљи све гране привреде у ужој или широкој вези повезане са пољопривредом. Повраћај пуног рентабилитета пољопривреде значи вратити нашем најбројнијем staleжу пуну његову конзумну моћ, а тиме повисити његову пореску способност. Сви знамо, и морамо признати, ако хоћемо бити објективни, да је још пре двије или три године наш сељак са лакоћом од својих ситних прихода подмиривао државне дажбине. Тек опадањем коњунктуре почели су приговори и тужбе о неподношљивости терета, о превеликим порезима и даћама. Наша је др-

жавна управа о томе водила рачуна у најширој мери, и свела државне потребе на минимум, до кога смо ето дошли у предлежећем буџету.

Она је то чинила и тим путем, што под никоју цену није дозволила да буџет буде прекорачен, да, она је ишла и даље, она није дозволила ни такве издатке, који су у буџету били предвиђени, али ни су налазили покрића у смањеним државним приходима.

Са задовољством констатујемо да је наша држава једна од оних врло ријетких данас у свијету, која свршава буџетске године, већ кроз пет, шест година, дијелом без дефицита, а дијелом са минималним дефицитом. Замјеран успјех, који мора наћи признање свих објективних људи. Држим према томе да ће и предлежећи прорачун пружити Министру финансија реалну базу и да ће га моћи реализовати без дефицита.

Ја то поверење имам у пуној мери, а уверен сам да га имају и сви остали чланови ове високе куће. (Живо одобравање).

Господо сенатори, из ових мојих извода била би логична консеквенца, да гласам за овај буџет. (Гласови: Тако је. Аплауз). Ну, Народни клуб, којему имам част припадати, гледа на овдје предложени буџет са чисто политичког становишта.

Пошто данашњи режим не налази разумевања за политичко гледиште, које би уважењем оправданих тежња Хрвата у питању унутрашњег државног уређења дало недвојбену гаранцију једнакости и равноправности Срба, Хрвата и Словенаца, искључујући превласт једнога над другим, водило задовољавању посебних и заједничких услова унутрашње консолидације, развитка, напретка и сретне будућности, не можемо гласањем изразити поверење Влади. Зато ћемо у начелу гласати из чисто политичких мотива против, а у појединостима дати свој глас за осигурање покрића установа, које су увек за нас биле и остају ван дискусије.

Господо сенатори, према обећању које смо дали у недавној дебати, да ћемо употребити ову буџетску дебату као искључиво политичку дебату; зато да објаснимо и разјаснимо оно што је може бити остало нејасно и непотпуно растумачено у нашој декларацији, дозволићете ми да се сада у неколико речи осврнем на нашу декларацију.

Декларација Народног клуба од 16 фебруара о. г., за нас је потписнике њезине у првом реду питање наше савјести, а у другом реду питање свијести о нашој дужности. Наша савјест нам је налагала, да свјесно изнесемо своје мисли о нашој народној и државној политици, па смо то учинили у нашој декларацији.

Ми потписници поменуте декларације сви смо малне били у позицији првих државних функционера и савјетника Њ. В. Краља. Наша је дакле дужност да прикажемо неку одређену концепцију о положају наше државе, као и о оном што се у активной државној политици има радити, а све то под тежином одговорности, коју нам намеће наш бивши положај у државној управи.

С ове тачке гледишта проматрајући положај наше државе нисмо си могли затајити, да је интернационална ситуација наше државе, од њезина почетка била тешка. Ми то сматрамо последицом наше географске ситуације. Налазимо се на западној поли Балкана, на размеђу истока и запада, на путу којим тежи сва централна Европа на море,

наше море. Ова ситуација дакле никада није била лака, а развитак свјетске интернационалне ситуације сигурно је није учинио лакшом. Она је на против постала све тежом по нашем уверењу услед све теже и тмурније опште светске политичке и економске ситуације.

Ми осјећамо неку лабилност у интернационалним односима, каква одавна није постојала, а све је још то заоштрено и погоршано акутним социјалним врењем и акутном економском кризом. Ово све ствара једну незапамћену несигурност и лабилност у свим интернационалним односима и то је онај тешки моменат на који нас наша свјест о дужности нагони да прстом упремо. Наша свјест нам налаже да будемо у том погледу особито осјетљиви и да нарочито упозоримо на најозбиљнију дужност државе, да ову вањску политичку лабилност парира нутарњом политичком што већом стабилношћу. Из те ситуације произлази по нашем схваћању за државу категорички императив, да сва нерјешена питања нутарње политике што темељитије ријешити, прочистити и тако постигну максимум нутарње стабилности и отпорности против сваке буре у свјетској политици.

Но наша декларација није само одражај мишљења и забринутости бивших високих државних функционера, него је она у истој мјери и одражај нашег хрватског мишљења и осјећања, јер ми смо чланови оног народа, који заједно са Србима треба да буде главни стуб и сигурности и напретка ове наше заједничке државе Југославије. И као Хрвати осјећали смо потребу да нагласимо, да и Хрвати морају у пуној мери судјеловати у животу ове државе и да имаду што више допринети за њезину афирмацију и што снажнији развитак.

Ту не ваља заборавити, да смо ми Хрвати не само граничари запада, репрезентанти западне оријентације, него да смо у тисућљетној борби за нашу народну афирмацију, коју смо водили према западу, стекли и нека искуства и погледе, да имамо извјесне принципе. Ми смо имали поднијети главне ударце и главни терет борбе за Западом, са Римом, са Францима, са Норманима, са Мљетцима, са Маџарима и Немцима. Ми смо увек били прво на удару свим оним насртљивцима, који похлепно скиће на наш териториј.

Ми дакле већ по нашој традицији познамо опасности, које нам прете са Запада, па нам је и дужност да као Хрвати баш с те стране станемо на браник наше државе и да ми предложемо мјере и средства, које ваља предузети за отклон опасности за нашу државу.

А ево, каква ми средства предлагемо за заштиту државе; унутрашња наша политичка стабилност и консолидованост најјаче је средство и у садашњости и у будућности за одбрану против свих наших непријатеља.

Но за унутрашњу консолидованост без сумње је прва потреба и први услов да се наш народ идејно и духовно сложи, да се споразумије у погледу оних темељних идеја, које нам имаду бити водиле у националном и у државном животу. Ту је у првом реду идеја народна. Парадоксно је додуше, да нас је та мисао сложила и ослободила и ујединила након великог свјетског рата, а ипак одмах иза уједињења, да нам је душе разјединила и мисли побркала.

Нама се нарочито приговара, да смо у декла-

рацији напустили становиште т.зв. интегралног југословенства, јер да смо признали три народне компоненте као хисторијско-политичке индивидуалитете у нашој држави, наиме, српски, хрватски и словеначки народ.

Режим од шестог јануара 1929 год. у својем почетку није полазио са становишта, да смо интегрално јединствена југословенска нација, него да се из постојећих трију народних компоненти српства, хрватства и словенства имаде синтезом изградити југословенство. Режим од 6 јануара 1929 стајао је дакле на становишту југословенства као синтезе, дочим је идеја интегралног југословенства прорачунано поновљена тек касније. Разлика је дакле између нашег схватања југословенства и оног интегралног у томе, што ми своје југословенство сматрамо као један хисторијско-психолошки продукт са једним заједничким идеалом, а интегрално југословенство једна је ексклузивна догма, која произвољно негира опстојности.

Разлика између нас и интегралних Југословена јест, што су се они прорачунано ставили на становиште политичке догме на бази негације, док по нашем мишљењу треба се у том питању ставити на емпиричко становиште то јест рачунати у првом реду са позитивним чињеницама и према томе удесити свој рад.

Господо сенатори, југословенска идеја родила се је међу Хрватима давно прије него ли је ушла у писане законе. Она је ухватила дубоко корење у погодном тлу, које су узорали највећи умови наши. Та идеја води каноњика загребачког Првостолног Каптола Јурја Крижанића у Петроград, том идејом задојена је наша славна дубровачка књижевност, која је у свом најснажнијем замаху створила Гундулићева Османа, ту велепјесму свеловенства, та идеја налази се у дијелима Павла Витезовића, она је мисао водиља хрватског препорода 30 година прошлог вијека. Она је засјала у велеуму Штросмајера и Рачкога. Али је код свих, а нарочито у практичној реализацији за вријеме хрватско-српске коалиције, без сумње најјачег и најизрађенијег претставника мисли народног јединства, та мисао схватана тако, да се јединство најсигурније постизава тиме ако Хрват поштује и воли све што је српско и словеначко, Србин поштује и заволи све што је хрватско и словеначко, и ако Словенац поштује и заволи све што је српско и хрватско (пљескање). Три имена равноправна и свим једнако мила, а једна мисао, једна садржина под три имена — то је било јединство хрватско-српске коалиције. Та и тако схваћена идеја народног јединства у складу је и с науком и с хисторијом, а и смијело могу рећи, и с темељном идејом, на којој је заснован режим од 6 јануара.

У питању појма нације имаде безброј научних доктрина, а ја ћу се придржати неких француских доктрина, наиме с оног тла, гдје је ова идеја и никла и најснажније се развила. Ренан сматра нацију сасвим духовним елементом и вели:

«Une nation est donc uné grande solidarité constituée par le sentiment des sacrifices qu' on a faites et de ceux qu' on est disposé a faire encore.» — Народ је дакле једна велика солидарност, коју чини осјећај заједничких жртава, које су већ учињене и које је спреман народ још учинити.

Ту је биство нације пренесено посве у осјећајни елемент. Нација постаје проблемом психо-

логије. А један протагониста савременог француског национализма, Морис Барес вели:

»Une nation est une terroir, où les hommes possèdent en commun des souvenirs, des moeurs, un idéal héréditaire.» — Народ је једна територија, гдје њени становници имају заједничке успомене, обичаје, један наслеђени идеал.

По нашем увјерењу и у практичној се политици овај психолошки моменат не може мимоћи. По нашем увјерењу питање народности овиси о том како народ осјећа. А ако ту сагнемо ухо до народног бића, тад ћемо чути данас још увјек и далеко преко 90% уз осјећај припадности југословенској заједници јаки куцај словеначки, хрватски и српски, наћи ћемо дубоки осјећај припадности скупици било српској било словеначкој или хрватској, скупици везаној разним успоменама, обичајима и наслеђеним идеалима.

За нас постаје питање савјести и свијести наше дужности, да ли ми као чланови једне од ових трију историчко политичких индивидуалитета смијемо тврдокорно градити на једној догми негативне ових осјећаја, кад нас емпирички моменат поучава противном.

Зар ми можемо заборавити, да су се Хрвати године 1848 догли као један човек против Мађара на одбрану своје хрватске народности и државности? Зар можемо заборавити, да су се Хрвати борили од 1848 до 1867 године против централизма, а касније против дуализма, док нису коначно извојевали положај политичке нације са својом територијом, како су то и од увек били?

Зар смијемо заборавити и све оне Србе из Хрватске и Војводине, који су се са Хрватима раме уз раме борили за њихову аутономију, не признавајући никада да су Хрвати, већ су то чинили бранећи Хрватску као своју српску домовину?

Већ близу 1000 година воде Хрвати борбу за своју народну и политичку индивидуалност, коју су и сачували, па зар је ова хиљадугодишња борба Хрвата за своју народну индивидуалност могла проћи без последица, не оставити у души Хрвата неизбрисиве трагове? Ти трагови сигурно постоје као један специјално хрватски менталитет, као једно психолошко настројење. Али и Срби и Словенци имаду исто тако свој посебни наслеђени идеал, свој идеал »ередитер« у смислу Бареса.

Постоји само питање, да ли да се сва та историја, развитак и разни наслеђени идеали, као једна озбиљна и позитивна ствар уваже или пак не уваже, те да се моменат осјећања и способности реакције Хрвата једноставно не узму у обзир, него да се непоколебиво остане код становишта политичке догме, да је народно јединство у душама већ свршен чин.

Код питања јесу ли Словенци и Срби и Хрвати три или само један народ ми дакле не можемо прихватити тезу ексклузивитета, него само становиште да је наша жеља и наш циљ и да је наша дужност не чинити ништа што би усклађавање прошлости и садашњости могло у смислу потпуне јединствености компромитовати. Ту морамо истакнути два момента:

Први је моменат да ми имамо данас, хвала Богу, заједничку државу и да је ова заједничка држава најјачи чимбеник народне интеграције. Позната је ријеч научника Блунтахија: „Народи стварају државе, а државе стварају и модифици-

рају народе.“ Треба само знати одржати ову државу, а онда ће доћи и до јединствене народне формације. Ту је на делу један социолошки закон, који делује аутоматски и бесвесно, али зато споро. Ми не можемо данас казати колико ће требати времена да се постигне потпуна амалгамација свих трију етничких компонената. Ако погледамо резултате прошлих 14 година, ми ћемо те резултате интеграције већ данас у знатној мјери видети као резултате нашег заједничког државног живота и код Срба, и код Хрвата и код Словенаца. То је један моменат.

Други је моменат да ми не смемо заборавити и превидети, да је цијели народ и да су све три историјско-политичке индивидуалности Срба, Хрвата и Словенаца добро примиле режим од 6 јануара 1929, то значи, да народ хоће ову државу и да се не уклања процесу интеграције коју ова држава као свој социјални закон са собом доноси.

Не смемо али превидети ни даљни важан моменат да је режим од 6 јануара 1929 год. донео, и укинуће Видовданског Устава, и тиме теоријску аболуцију административне централизације и унификације. Ја се не жадам устврдити, да је баш у томе факту лежао велики дио тајне успјеха 6 јануарског режима. Томе напротив видимо чињеницу, да је тај режим постепено губио симпатије најширих слојева народа што је више упадао у праксу административне нивелације и унификације, и тиме покварио однос између народа и 6 јануарског режима.

Ми закључујемо из тога, да цијели народ хоће ову државу и хоће се подврћи процесу интеграције, који наша заједничка држава са собом доноси. Уједно али закључујемо из тога, да цијели народ неће никакве насилне администрације ни нивелације ни унификације ни од које стране и увјерени смо, да то неће једнако ни Срби, ни Хрвати, ни Словенци. Можда је тај негативни моменат највидљивије и најјаче развијен код Хрвата. Али то је посве природно јер Хрвати су крај своје стољетне борбе у аустријској монархији научили најјаче и најотпорније реагирати на сваки административни притисак од згора. А можда је режим напрама њима највише испољавао неке своје унификаторне тенденције.

Из ове наше констатације да народ хоће ову државу, али да неће никакве административне нивелације нити унификације, дошли смо до закључка, да је потребно да се систем нутарњег уређења постави на најширу самоуправну основу која ће водити рачуна о историско-политичким индивидуалитетима, при чему је за нас од секундарног значења да ли ће то бити у форми довољно широке аутономије или изразито федеративног уређења. Главно је да то државно уређење буде могло успјешно осујетити сваку административну централизацију, унификацију и нивелацију. С тиме држим, да сам оповргао приговор, да смо ми потписници декларације дошли у протусловље са идејама 6 јануарским. Ми напротив тврдимо, да је садањи режим промијенио своју почетну линију и да је изгубио из вида што је била тајна његовог првобитног успјеха.

Осјећаји, које овај режим у народу буди, толико су на жалост у негативном правцу јаки, да парализирају онај природни процес интеграције,

који наша држава по својој природи доноси. Дешавши до тих закључака, питам ја вас, господо сенатори, да ли смо ми смјели шутјети? Није ли била наша дужност да дигнемо свој глас против једног развитка, који сматрамо штетним и који угрожава позитивне тековине не само нашега народнога ослобођења и уједињења, него и оне тековине, које се могу мирно уписати у активу режима, коме смо ставили своје снаге на расположење. Наше је дакле дубоко увјерење, да се нисмо ми изневјерили 6 јануарском режиму, него се је овај режим изневјерио оним идејама, које су му једине могле гарантовати крајњи и коначни успех. (Глас: То нека одговара Претседник Владе!)

Већ сам рекао, да овакво наше схватање народне мисли није у протимби са темељном идејом 6 јануарског режима, па ми је задовољство нагласити, да ми то потврђује и говор самог г. Претседника Министарског савјета г. Сршкића, изречен 16 марта у Народној скупштини. Г. Претседник Министарског савјета врло је добро рекао у том говору: „У питању југословенства није нимало важно, схваћа ли се југословенство као интегрално т. ј. тако да оно потири све па и успомене на српство и хрватство и словенство или се југословенство сматра синтезом и српства и словенства и хрватства. (Претседник Министарског савета др. Милан Сршкић: Као једнога народа). Није важно, да ли неко по сто пута на дан подвлачи да је Србин, Хрват и Словенац, а неко опет неће ни кроз уста да пронесе и једно племенско име — него је важно, да ли се тај и један и други осјећа као добар члан наше велике југословенске заједнице.“

Врло добро речено! Треба да будемо сви одани душом и срцем својој заједничкој држави Југославији и треба да се у тој нашој држави сви ми Хрвати, Срби и Словенци слажемо и волимо и да један циљ пред очима имамо — а сасвим је споредно, да ли смо ми теоријски једна јединствена или једна компонована нација.

А у доказ исправности овог нашег гледишта нека ми буде дозвољено као и господину Претседнику Министарског савјета позвати се на значајне и мудре ријечи Његовог Величанства нашег Краља, изречене дописнику Рајтера: »Развој југословенског јединства не смије садржавати у себи уништавање индивидуалности елемената српства, хрватства и словенства; Хрвати ће и даље бити Хрвати, Срби—Срби, Словенци—Словенци, а сви заједно поносни Југословени!“ (Бурно одобравање и узвици: Живео Краљ!).

Полазећи са овога гледишта, ми заступамо становиште да уређење наше државе треба да буде аутономно, јер такво уређење наше државе садржаје далеко мање опасности него ли данашње стање. Онога часа кад се једним доиста широким аутономним или федеративним уређењем даде народу могућност да се политички изживи, онда ће наша заједничка држава почети опет у пуној и појачаној мери вршити своју интегрирајућу делатност. Разборита државна управа по нашем схватању, нема друге дужности него да ову природну еволуцију што мање смета, шта више да јој све путеве поравна и отвара. У том правцу делујући дужна је државна управа прије свега прекинути сваку присилну тенденцију нивелирајући и унифицирајући, јер ова тенденција је главни кривац неповољних појава садашњег стања у нашој држави.

Ја сам већ поменуо да је оно што је давало снагу и животну способност шестојануарском режиму било укидање Видовданског устава од године 1921. На жалост то се није разумело, и ја држим да је баш то главни разлог зашто режим од 6 јануара није могао у потпуном опсегу испунити све оне задаће, које си је поставио, ни она очекивања која су се с правом у њ полагала.

Код нас је уведен централизам у главном по француском угледу, а да се није мислило, да је тај централизам резултат једнога посве јединственог хисторичкога развитка од преко хиљаду година. Тај развитак у Француској почиње са Карлом Великим. Његов рад, и онај свих његових наследица, дозрео је тек пуних тисућу година касније, пак је тек горостасна личност Наполеона I. могла провести онај централизам који данас влада у Француској, а то све у доба, кад још није имала утјецаја на државну формацију народна мисао са свим својим осјетљивостима. Основна грешка наших централиста лежала је у томе, што нису разумјели, да централизам по француском узору за нас који нисмо имали ни Карла Великога, ни заједничку историју од хиљаду година, ни Наполеона, него један сасвим опречан развитак који није нивелирао, него управо одгајао и јачао народно-хисторијске индивидуалности, које данас живе на територију наше Државе, потпуно неподесан и неупорабив. Зато је по нашем увјерењу дужност водитеља државне политике, да разумију да је са 6 јануаром коначно покопан сваки било теоријски било практички централизам, и да нема већег греха напрма нашим државним интересима него поддржавати један систем који не одговара нашим приликама ни нутарњој националној структури и, што је најглавније, ни вољи највећег дела нашег народа.

Исто тако мислимо, да је са централизмом покопана и свака административна нивелација и унификација. Ја понављам да имадемо најсигурније средство, које тај посао свршава, а то је наш заједнички државни живот.

Наша заједничка држава изједначаје, нивелира, унифицира без силе и бола и без икакве штете само снагом своје органске функције и то онђе, где са нивелацију има мјеста и услова. То је посао који се обавља тихо и нечујно. Свака али тенденција, а нарочито свако насиље, постизава противан ефекат. Нема горе тактике него притиском и прогонима стварати мученике, а код нас се стварају мученици и тиме лева уље у ватру.

Ми држимо, да наше државно уређење за сада мора бити адекватно нашем хисторијском развитку, који је одвојио и изванредно ојачао наше три народне индивидуалности и да им морамо дати могућности да се изживе у једном одговарајућем државном уређењу. А јер смо већ сувише времена изгубили са наopakим централизацијом, држим да имадемо сада са поспешењем надокнадити изгубљено. Зато ми не вјерујемо више у неке паљативе, него сматрамо само прелаз на најшире самоуправе са атрибутима било аутономије било федерације подесним средством за оздрављење нашег народног живота. Ми држимо да је уопће нужно да се проведе једна темељна ревизија појмова у нашем државном животу и уређењу. У првом реду хоћу споменути да треба критички

претрести питање: је ли потпуни унитаризам за нашу државу апсолутно потребан.

Ја ћу настојати давам докажем како је исправно становиште наше декларације да унитаристички принцип без повреде подноси унутарње уређење најширих самоуправа са садржином било аутономије, било федерације.

У првом реду морам истакнути да нити у погледу власти, нити у територијалном погледу нема потпуно јединствене државе. Чим постоји уставна монархија, постоји и подела власти између владара и претставника народа. Професор Питамаец каже: »Строго јединствена држава била би само онда, када би творила само један изборни и управни срез, што је могуће код врло малих држава. Таква пак држава, по Јелинеку, само је школски пример, који не постоји у стварности.«

Свака пак федеративна држава имаде јако унитаристичке елементе. Тај је унитаристички елемент дат нашом народном династијом, једним питањем, које је код нас изван дискусије, затим тиме, да уставно уређење може бити само дјело читаве наше државе.

Уставотворна власт полазити ће дакле од целине и ако код тога могу суделовати дјелови. Остати ће на сваки начин јака власт, којој је подвргнуто изравно читаво државно подручје, јер је она надређена дјеловима, према којима стоји у сличном одношају као и унитаристичка држава према својим дјеловима. Ту власт претстављати ће Круна и заједнички Парламенат, који постоји без обзира на дјелове баш као да се ради о унитаристичкој држави.

И зато је г. Министар др. Крамер, са својим изјавама датим у Сплиту о унутарњем уређењу наше државе, где је рекао да ћемо узети од централизма и федерације оно најбоље, имао права и нашао се у одличном друштву правих правника, као што су Гарет де Малберт, немачки ученик Трипл, који у своме дјелу о унитаризму и федерализму Немачке истиче, да у свакој савезној држави има унитаристичких и федералистичких елемената. Исто то тврди Рихард Тома, издавач најновијега монументалнога дјела о немачком државном праву, придружујући се пређашњем мишљењу те тврди да унитаризам и федерализам нису супротни у идеји, већ да се попуњују. Из тога дакле слиједи, да федерација као средство и облик уједињења, не може бити противна самоме принципу унитаризма.

Из тога закључујем, да моји пријатељи и ја никако не можемо увидети, зашто и наша држава, која је настала уједињењем такође не би пошла тим путем. То нам се надаје неодољивом политичком логиком. Ми то сматрамо политичком нуждом, кад смо дошли једаред до закључка, да се централизмом не може напред.

Желим при крају да се вратим на исту мисао, коју сам већ поменуо, наиме да нам критичка ситуација свјетске политике, страховита лабилност и криза у свим односима у политичком, дипломатском, привредном и социјалном животу императивно налажу тражити и настојати око што веће консолидованости у унутарњој политичкој ситуацији наше државе. Та максимална консолидованост у унутарњој политици, моћи ће се код нас по нашем увјерењу, постићи само потпуним унутарњим преуређењем наше државе. И то по прије изложеним принципима. Јер само на тим принципима уређена

држава у стању је везати уз државу много више живих сила, него што је то у стању централистички уређена држава. Јасно је пак то, да је држава тим јача, што је способнија везати више живих сила уз себе. Јелинек вели: »Оздрављење државног живота овиси од тога, да у народу дјелујуће реалне силе буду стављене у службу државе, да суделују на њеном одржању, иначе постоји погибел, да ће те силе стати у непријатељски став према целини. То везање сила и њених функција оставити по страни био би велики попуст према примарним принципима државничке мудрости.«

Важност овог привлачења што више живих сила у државни живот, увиђао је и истицао један нарочити пријатељ наше државе, Аристид Бријан. У једној сједници Друштва народа рекао је: »Ниједна земља нема интереса да икоји дио житељства изгуби своју специјалну вриједност, свој посебни гениј. Велики народи, познавајући своју снагу, не теже за овим циљевима, и ни не покушавају да униформирају своје житељство. Успрот снага на састоји у томе, да асмилишу разне елементе, а да ниједан од њих не губи свој властити гениј, нити своја посебна одлијча«. Истога је мишљења и Сир Austin Chamberlain, који је у истој сједници Друштва народа истакао пример Шкотске, која је премда персоналном унијом, државним јединством и заједничким парламентом спојена са Енглеском, ипак сачувала своје посебно унутарње уређење, које се ни мало не разликује од најшире самоуправе са атрибутима било аутономије или федерације.

Али постоји други важнији разлог за растућу важност и све чешиће употребљивање аутономистичког и федералистичког принципа код нововјекних државних уређења. То је последица чињенице, да држава узима на себе све већи број и опсег послова. Јединствена централистичка држава могла је постојати и функционисати када је опсег државне дјелатности био много ужи и у главном ограничен на вршење судства и народне одбране. Данас, када држава сваком даном захваћа све дубље у индивидуални, социјални и економски живот, данас постоје и неупоредиво већа потреба у важности локалне разлике и индивидуалне особине, које постоје у свакој држави и траже уважење и посебне обзире.

Настаје сада питање, да ли у очи свега тога овде изнесенога има наша држава разлога да се опире томе по нама истакнутом преуређењу и није ли нужно, пошто је покушај централизма потпуно неуспео и донео само негативне успјехе, да прихватимо и ми нову форму државног уређења?

Ја и моји пријатељи дошли смо до уверења, да је учињена велика грешка што нисмо већ 1918 године приступили овом начину нашег државног уређења и да је у томе пропусти главни извор највећем дјелу болести и зала, која нас у нашем народном животу муче. И зато смо сматрали питањем наше савјести, да то јавно изречемо.

Нарочито смо сматрали, да није добро, да се о тим темама и проблемима говори само изван Парламента и у разним опозиционо обојадисаним декларацијама. Ми смо сматрали, да је нужно, да се глас у том смјеру дигне и у Парламенту и да се на овом најпозванијем мјесту расправи то питање. Стварно и темељито, а нарочито истинито, без страсти и мржње. Ми смо то учинили нашом декларацијом, дубоко увјерени да ће нам будућност дати за право. Ми у идејама израженим у нашој декла-

рацији видимо напредак наше државе, и позивамо све оне који дођу до истих закључака, да нас подупру у нашем раду за напредак наше Краљевине Југославије. (Одобравање од стране Народног клуба).

Потпретседник др. Фран Новак: Ја бих, господо, са вашим пристанком прекинуо седницу. А ако желите да говори још један г. сенатор, онда да наставимо рад. (Гласови: Још један!). Желите ли да говори г. Милоје Јовановић, који је на реду. (Гласови: Нека говори). Има реч г. Милоје Јовановић.

Милоје Ж. Јовановић: Господо сенатори, Сенат је врло доцкан добио од Народне скупштине предлог законски о буџету са Финансијским законом, и није имао довољно времена за његово проучавање. Док је Народна скупштина имала за то пуна три месеца на расположењу, ми нисмо имали ни 10 дана, те смо га у брзини, и без могућности, да чинимо примедбе у смислу Устава и Закона о пословном реду у Сенату, примили. Стајали смо пред дилемом: или да га због извесних ствари вратимо, или да тражимо да се финансира са дванаестинама.

Знајући сву штетност и незгоде финансирања са дванаестинама, ја сам потписао извештај Финансијског одбора, да се овај буџет у начелу и појединостима прими онакав, какав је поднет од Народне скупштине, ма да ми је то било врло тешко, и ма да осећам како то мало одговара уставној улози Сената.

Ми с правом очекујемо да се више неће овако радити, да се ова штетна пракса неће више одржавати, те да ћемо буџет добијати на време, да би и Сенат добио могућности, да га довољно проучи, и о њему се изјасни, искоришћавајући лојално сва права, која му Устав и закони дају, како се не би у народу створило уверење, да Сенат само даје визу ономе, што је Народна скупштина решила, немајући права, да о томе чини ма какве примедбе.

Када сам прошле године са овога места говорио у начелној дебати о буџету, ми смо имали пред собом једну Владу, која је тек пре краткога времена као уставна именована од Круне. Природна је ствар, да ми нисмо могли много ни излагати критици рад те Владе, а ранијих Влада тим мање, што после готово три године трајања једног неуставног режима чланови законодавног тела нису могли ни знати извесне ствари и рад администрације за то време, да би могли о њима говорити са пуним познавањем факата.

Већина говорника и у Народној скупштини и у Сенату више се ограничавала на излагање добронамерних захтева по појединим питањима привредног, финансијскога, социјалнога и општеадминистративнога карактера. Данас, пак, ми имамо пред собом рад Владе од готово годину и по дана, те имамо могућности, да извесне ствари подвргнемо нашој критици, и да видимо, шта је и како је Влада за ово време радила, и колико је урадила. Сем тога изашле су на светлост и друге ствари из прошлости које заслужују да се о њима говори, јер је неким од њих нанета и штета држави или народу, те би требало утврдити и одговорности.

Многа господа говорници у Народној скупштини у својим говорима сматрали су за потребно, да узму реч и да говоре о државноправној ситуацији наше државе, и истицали су државно и народно јединство противно разним пункцијама, које иду на цепање државе, тражећи федералистичко уре-

ђење, које собом доноси несумњиво и слабљење наше државне снаге. Они су пледирали за одржање интегралног државног и народног јединства, које одговара и жељама целог народа, који нити при-ма нити ће примити сугестије, које иду на цепање наше државе, на њено рушење и слабљење у овоме времену, када је нарочито потребно, да смо сви за одбрану наше отаџбине сложни и уједињени.

Ја нећу о овоме говорити, јер сматрам, да је то питање једном коначно решено и вољом целог нашега народа и пуноважним државоправним и међународно-правним актима, који се не могу и неће мењати по жељи малог броја политичара, који о овоме имају друга гледишта.

Ми ћемо чувати наше државно и народно јединство свима средствима, која нам на расположењу стоје, и одбићемо све покушаје, који би ишли противу њега. За његово чување и одржање борити се противу свакога, који би га угрожавао, па ма ко то био, без обзира да ли је он у нашој средини, у нашој земљи и међу нама, или се налази ван наше земље.

За ту борбу нама је победа осигурана, јер нам стоји на расположењу огромна народна и организована државна снага, и није далеко време, када ће се сви непријатељи нашег народног и државног јединства уверити, да им је труд узалудан, и да ће се сви они разбити о онај чврсти бедем, који представља одлучност нашега народа, да своје јединство по сваку цену одржи и сачува.

Дужност, пак, Краљевске владе и нас представника законодавног тела, који са њом сарађујемо, је у првоме реду, да настанемо, да се доношењем добрих закона, који су потребни народу, учини све, што се може, да народ буде задовољан, и да наша администрација чувањем и скрупулозним извршавањем закона не ствара незадовољство у народу, и да пристрасним радом и партизанством, делећи грађане на наше и ваше, не гони их на силу Бога у наручја противника државе.

Не треба губити из вида, да се мржња народа према рђавим и несавесним чиновницима неоправдано преноси и на мржњу према самој држави, те се од добрих и оданих грађана стварају непријатељи.

Оваквих случајева рђавих, несавесних, партизанских и подмитљивих чиновника има на жалост и код нас. Хвала Богу нема их много, али је опасност, да се њихов рад и њихове рђаве особине не пренесу и даље, и не заразе и оне, који су добри, исправни и савесни.

Овоме треба учинити крај, а то не би било тешко, када би поједини ресорни Министри и Банови енергично предузимали извиђања по добијеним тужбама и поднетим рефератима, и не би подлегали утицајима њихових разних угледних протектора, па ма то били и сенатори и народни посланици.

Из многих обзира, ја се нећу овде упуштати у детаље, а ако господа Министри желе, ја ћу им одмах дати примере таквих чиновника, противу којих постоје многе тужбе и докази, а они ипак стоје тврди као град на својим положајима, те стварају и даље незадовољство у народу.

Надам се да ће ова моја сугестија као добронамерна бити примљена и да ће је Краљевска влада правилно схватити, јер је несумњиво, да је задовољство народа најбољи чувар и Краља и држа-

ве, и да оно више вреди него сва организована оружана снага, која држави стоји на расположењу.

Законодавни рад Краљевске владе од поновног увођења уставности и парламентарног режима био је доста обилан. Донето је доста важних политичких Закона, као Закони: о општинама, о изборима народних посланика, о удружењима итд. који Закони и поред својих слабих страна и непотпуности, ипак с погледом на време и прилике могу привремено одговорати потребама земље, и допринети побољшању политичких прилика у нашој држави.

Потребно је, да се одмах донесу и закони о бановинским самоуправама и о варошким општинама, који су, како нам је Влада саопштила, у раду и проучавању. Ако би се наше наде испуниле, да цео овај наш законодавни рад допринесе широј сарадњи угледних политичких људи у парламенту и покрене на активно учешће бар један део оних, који су се из разних разлога до данас држали по страни, ми можемо добити један парламенат, у коме би били претстављени људи разних политичких гледишта и разних програма, а томе би се ми сви од срца радовали. Сем тога нови закон о општинама, и поред свију његових мана, створиће боље и снашљивије стање у општинама, а то ће бити велика добит за државу, јер данашње стање у нашим општинама у многоме није добро.

Сем политичких закона донети су и други неки важни и корисни закони, но ја ћу се овде задржати само на два закона, који су имали да корисно послуже побољшању наших привредних прилика и сређивању кредитних односа у земљи, које је било неопходно потребно донети у овоме тешком времену опште кризе и невоље. То су »Закон о Привредном већу« и »Закон о заштити земљорадника и стављању на снагу појединих прописа закона о извршењу и обезбеђењу«.

Од првог закона и његовог увођења у живот ми смо очекивали много, но он и ако је донет пре годину дана, још није дошло до његовог извршења. Променила су се три председника владе, и ни један није извршио оно, што му је била дужност, да именује чланове тога Већа, како би Веће отпочело свој користан рад по земљу и народ. Ми и данас, нажалост, не знамо разлоге, зашто ово није урађено, и зашто је Краљевска влада погазила један позитиван закон. Крајње је време да Краљевска влада увиди, да је време, да изврши једну своју дужност. Ако је икада једна оваква установа била потребна и корисна, то је сада у овом времену, кад треба да се чују меродавна мишљења привредника.

Други закон, којим се имало олакшати тешко стање земљорадника, донет је прошле године са важењем од шест месеци, па је продужен у децембру са важењем до новог закона, који се има донети, а то је »Закон о заштити земљорадника и сређивању кредитних односа у земљи«. Овим је законом учињен један корак у напред, поможено је мало земљораднику, али је он далеко од тога, да га сачува од катастрофе, пред којом стоји.

Не треба се заваравати, да се овако стање може одржати, јер је наш земљорадник дошао на ивицу пропасти. Ми сви знамо, како је дошло до презадужености нашег сељака. Нису томе узрок ни луксузни живот ни расипање, како се то тврди са заинтересованих страна. Куповина земље и стоке, побољшање култура, набавка савршенијих и

скупих пољопривредних справа, покушај са новим културама, као што је на пример хмељ и т. д., падање цена земљи, падање цена пољопривредним производима и немогућност њихове продаје и новчеза главни су узроци томе. Навешћу само један пример за овако презадужење. Око 50 пољопривредника у Срему купило је у доба високих коњукура властелинску земљу од грофице Франциске Клари и Алдринген по цени од 40.000 динара по јутру. Они су, док су могли свој дуг уредно отплаћивали, а сада су у немогућности, да то ураде и дугују по јутру још око 20.000 динара, јер су по 20.000 динара отплатили. (Ту је пример Лазе Поповића, земљорадника из Вогња и других 50 земљорадничких породица). Сада су тужени, и како једно јутро земље не вреди више од 5.000 динара, има им се у корист и за рачун г-ђе грофице Франциске Клари и Алдринген да прода и сва њихова земља и сва покретност и стока, а они да са својих огњишта буду са децом избачени на улицу. А кад се овоме дугу буду додали и трошкови, које ће повериоци направити, онда не само они, већ и цела општина не би била у стању да те дугове плати.

Наше Министарство аграрне реформе водило је једну тако паметну аграрну политику, да су, као што се види, доведени до пропасти толики наши најбољи грађани, који ће сутра бити просјаци, а који треба, да бране ову државу од непријатеља и да гину за њу и они и њихова деца.

Ево овај пример најбоље показује, како су ови људи дошли у презадуженост, и на који ће начин доћи до просјачког штапа. Уз ове и овако тешке узроке презадужења дошло је и то, што се појединим грађанима праве велики, излишни и зеленашки трошкови, те се тешко човек може извући кад падне у руке немилосрдних људи.

И што је најглавније, господо, надлежни нису ништа предузели, да народ спасу од прављења ових трошкова, те данас појединци праве милионе на рушевинама пољопривредника и њихове сирочади. Како изгледају ти трошкови и како се брзо повећавају дугови, показује врло лепо овај пример наплате дуга, не од једног сељака, но од једне општине, а то је општина Владимировачка у Срезу алибунарском. Тај „трошковник“, који је заведен у деловодном протоколу општинском под бр. 724 од 21 фебруара 1933 године, гласи:

По томе трошковнику главница је 17.272.45; 5% камата од I-VII-1932 до I-III-1933 480.— динара; за обављање секвестра 1520.— дин., за обаву оврхе и дражбе 289.— динара; за оврху 798.— динара; за дражбу 784.— динара и тако даље, цифре се нижу, док у збиру не буде 43.750.45 динара.

Као што „трошковник“ показује, дуговање општине је износило на дан 1 јула 1932 год. 17.272.— динара, а исто се за 236 дана — дакле за непуних осам месеци — повећало са трошковима на суму од 43.750.— динара, докле је камата за то време износила свега 480.— динара.

Како се из „трошковника“ види, дуг се за то време отплатама смањило на суму од 3.572.— динара, али ипак је остало да се наплате трошкови у огромној суми од преко 26.000 динара.

У другом једном случају наплате дуга од исте општине за рачун г. Јакера Јована, из Алибунара у суми од 22.662.— динара, где се услед великих трошкова дуг страховито повећао, стоји на крају

„трошковника“ још и интересантна напомена пуномоћника повериоцевог: „Рест ми још дугујете до данас 57.700.— динара, али само до данас, а колико ће бити за други дан, или већ после два дана не могу вам гарантовати“.

Страхота је, како се поступа са сељацима и другим сиромашним дужницима нарочито у Срему. Контрола власти не постоји, Влада је равнодушна или не зна, или затвара очи пред страшним фактима, а несавесни повериоци упропашћују стварањем великих трошкова дужнике, и узимају им куће и кућишта, а њих избацују са децом на улицу.

Ево вам овде у овом пакету пуно таквих случајева, а ја ћу изнети само један пример: Милош Панић и жена му Грозда, из Буђеновца били су дужни у марту 1930 године једноме лицу из Руме 305.— динара. После прве опомене положили су 100.— динара, те је дуг остао 205.— динара. Како нису ово могли платити, дошла је тужба са свима могућим и немогућим трошковима, дуг је порастао са трошковима на 10.780.— динара, те им је за исти дуг продат цео њихов мали посед заједно са кућом, од чега је живио Милош са женом и петоро деце. Све је сада избачено на улицу и отерано у просјаке.

Овакви поступци од стране поверилаца према жалбама, које су добијали поједини сенатори од својих пријатеља, изгледа, да су постали права епидемија, и прете да створе страховито незадовољство у народу, не само према режиму, који по његовом мишљењу ништа не предузима за сузбијање оваквог зеленашког рада, него и према самој држави, у којој грађани, гледају персонификацију правде, и од које очекују оправдану законску заштиту.

Крајње је време и највиши интереси државе и народа захтевају, да се ово зло пресече, и народ узме у заштиту од зеленаша, а да Краљевска влада одмах донесе Уредбу противу зеленаша, којом ће се подвргнути ревизији ови зеленашки рачуни поверилаца и свести на њихову оправдану меру стварних трошкова.

Према тешком стању земљорадника очекивало се, да ће у Народној скупштини бити убрзо решен законски предлог „О заштити земљорадника и сређивању кредитних односа у земљи“, али је тај предлог скинут са дневног реда.

Зашто је ово урађено? Да ли је престала потреба за ову заштиту? Да ли се нису десиле какве промене, да је земљорадник преко ноћ постао богат и привредно јак, те се оспособио за много веће и јаче терете од ових, које сада није могао подносити.

Вероватно, да се нешто тако мисли, јер како би се могло објаснити то, што се пољопривредницима повећава порез за идућу годину за 25%, кад је он и овај порез уз највеће жртве и једино благодарећи најактивнијој егзекуцији једва платио. Овде морам, да станем, и да се запитам да ли надлежни озбиљно мисле о последицама онога што предлажу, или рачунајући на слабост законодавног тела, да све прима, што му се предлаже, предлажу ствари, које им моментано изгледају zgodне, не водећи рачуна о последицама, које овакови предлози могу имати.

Знајући и свестан тога, да пољопривредници овај повећани порез не могу да плате, ја ћу гла-

сати код буџета прихода против овога повећања земљарине.

Ово све води осиромашењу пољопривредника, а његово осиромашење повлачи и осиромашење, и пропаст занатлија, трговаца, индустријалаца, радника, којима ови дају посла и свију других, које сељак и пољопривредник из својих средстава алиментира. — Дужност је наша и највећи је интерес наше државе, да пољопривредника ојачамо и оспособимо га, да се материјално подигне, а он ће кад сам ојача, ојачати и занатлију и трговца, и створиће јаке и бујне изворе за државне приходе. — Овако ће и он сам гладовати, ослабити и пропасти, а са собом ће повући и све оне, који су до сада од њега живели и одржавали се.

Краљевска влада није извршила још једну своју дужност. Њој је Законом дато овлашћење да може прописати уредбе, којима ће се олакшати тешка криза не само земљорадника већ и других привредника. — Данас и занатлија и трговац и остали редови грађана и привредника пате и трпе од тешке кризе и плаћају још увек и по 25% и више камате. — Краљевска влада уместо да се користи Законом, и уредбом нормира камате, одредивши њихов максимум, ништа не предузима у овоме погледу, већ се мирно посматра, како најсолиднији народни елементи падају у руке зеленашима, и иду у пропаст.

Докле ће овакво стање трајати, и докле ће се све ово овако пуштати да иде? Не знамо. Вероватно, да треба, да дође до једног општег државног и народног слома, те да то надлежне пробуди. Али шта ће онда бити? Требало би, да неко благовремено тргне надлежне из ове апатије, а то може бити само човек, који све ово уме, да види, и хоће да зна, и који је способан, да нађе и мере и начин, којима би се зло могло отклонити.

Тај је човек Министар пољопривреде г. Деметровић. На њему лежи велика дужност и тешка одговорност, али ја сам уверен, да је он дорастао, да и ове тешке проблеме реши, и да ће их решити, ако у томе буде налазио потпору и подршке код својих другова у влади.

Сенат ће се и у овом питању показати на висини својих дужности, и г. Министар пољопривреде може рачунати на нашу потпору и подршку, на нашу непристрасност и објективност у процени свију чињеница и на прихватање од наше стране свију оних предлога, који могу олакшати тешко стање наше пољопривреде и сузбити све оне узроке, који угрожавају положај наших пољопривредника.

Сем пољопривредника и свију осталих привредника код притиском данашње кризе трпе и пате и остали социјални редови, а у највећој мери они, који су привредно најслабији, и који од свога рада и својих руку живе, а то су радници. Ако немају сељак и пољопривредник материјалне могућности, да купују, немају ни индустријалци могућности, да производе, те ограничавају своју продукцију, и радници остају без посла и хлеба.

Ми данас видимо, да су у свим државама наступиле у томе погледу тешке прилике. Миллиони су радника без посла, те се државе старају, да саме стварају велике радове, да би впустили раднике. И ми данас морамо овако радити те да би незапослени радници добили рада. Морамо се поред свију финансијских тешкоћа напрезати, да нађе-

мо и потребна материјална сретства за то. Али кад се томе већ приступи, мора се водити и контрола над радовима, како не би наступило експлоатисање радне снаге, што је данас под великим притиском понуде радне снаге, а мање могућности за добијање рада, врло лако и могуће, нарочито ако државна и самоуправна тела не раде послове у режији, но их дају предузимачима, а приликом закључења уговора са овима, није обезбеђено држави или самоуправним телима, да могу утицати на висину надница.

Такве незгодне ствари са надницама радника појављују се и код нас. Пре неколико дана путовао сам по Косову, па сам том приликом уверио се о жалосном стању радника у томе крају. Железнички радови на прузи Приштина—Пећ, које ради предузимач друштво „Батињол“, које је, по моме сазнању и обавештењима у своје време дошло врло повољне цене, те би могло пристојно да плати своје раднике, плаћа их дневно са свега 12 до 15 динара. Они раде о своме руху и круху, те им од цеде зараде не остаје, тако рећи, ништа за издржавање породице, а они за њу раде.

За туцање шодера за насипање пута Приштина—Подујево, грешним радницима, који раде овај тежак посао по зими и мразу и чије радно време нико не може контролисати плаћа се надница од 8 динара. Зар ово нису страшне ствари, и има ли кога међу нама, који се неће згрозити, кад ово чује?! Мора се наћи начина, да се овакви случајеви спречавају, и да се за државне и самоуправне радове приликом расписивања лицитација предвиђају „минималне наднице“ за раднике.

Ја сам у Финансијском одбору о овоме учинио апел на г. г. Министре: социјалне политике, грађевина и саобраћаја, па то чиним и овом приликом у пленуму Сената.

Има још много ствари, које би требало учинити у интересу побољшања стања и услова за живот нашега народа, но ја о томе, због краткоће времена, не могу говорити, а са мојим друговима у Сенату договорно чинићемо кораке и предлагати оно, што нађемо за сходно у интересу народа, користећи се нашим правом иницијативе, које нам по уставу припада.

Мислио сам, да мало опширније говорим о нашим привредним приликама, о нашем увозу и извозу, о нашем трговинском билансу, о кризи и нашим тешким приликама, али због краткоће времена морам то оставити за другу прилику. Сигурно ће о томе говорити друга господа сенатори, који су зато и у Финансијском одбору показали велико интересовање. Ја ћу, пак, овде рећи коју реч о једном питању од велике важности по нашу привреду и наше финансије, а то је питање наше националне валуте, питање ситуације нашег динара.

Његова је судбина неодређена и несигурна. За његово одржање ми смо имали раније разна средства:

- а) Велики извоз;
- б) Приходи туризма;
- в) Новац, који су нам слали наши исељеници, а који су износили око 1.000 милиона динара годишње.
- г) Приноси од разних зајмова: „Блера“, „Зелигмана“, „Стабилизационог зајма“, „Шведског

зајма“ и разних других комуналних зајмова, од којих је унето много здраве валуте у земљу.

Сада свега тога нема.

Зајмови су престали, и на њих се не може рачунати. Исељеници у Америци већим делом глатују те и од њих не можемо ништа очекивати. Туризам је смањен и ограничен. Извоз је опао на минимум, државе се затварају и не знамо колико од њега можемо очекивати у погледу увоза девиза.

Наше је стање код Народне банке на дан стабилизације динара било следеће: оптицај и обавезе по виђењу 5,574.000.000 динара подлога у злату 1,540.000.000 динара, новчанице у иностранству 3.800.000 динара, девизе које улазе у подлогу 747.000.000 динара, укупно 2.291.000.000 дин.

Сем овога је било девиза, које нису биле конвертибилне, 182.000.000 динара. Стварно покриће златом износило је 27,63% а у злату и девизама 41,10%.

Погрешке наше финансијске политике утицале су рђаво на курс динара, јер су наше девизе, којих је било доста у земљи, побегле из земље, а ушао је у нашу земљу један нама сада непотребан баласт без нужде увезених наших државних папира са стране, и ово нам је погоршало наш биланс плаћања.

Пре свега при стабилизацији динара донета је једна страховита законска одредба о слободном извозу злата и девиза из земље, која је вршена пуна три месеца, за које су време несавесни шпекуланти изнели из земље у девизама у данашњој вредности преко 2.000.000.000 динара, које данас држе у својим рукама, да би једнога дана када динар падне били господари на новчаној пијаци.

И раније док није било ове одредбе о слободном извозу злата и девиза из земље, вршено је много шверцовања злата и девиза у иностранство, но власти су се доста успешно противу тога бориле и изрицане су строге и велике казне.

Сем тога поједине несавесне банке и приватни шпекуланти употребљавали су сва могућа средства, да на берзама обарају цену динара, и да би се то спречавало Генерални инспекторат Министарства финансија имао је за овај посао нарочите комесаре, од чијег је рада било велике користи.

Ми смо сви то знали и били смо изненађени, кад је др. Шверљуга када је постао Министар финансија, укинуо комесара берзе у Загребу, а са њим разуме се и целокупну контролу, коју је он докле вршио.

Интересантно би било да знамо, који су разлози руководили Министра финансија за укидање ове контроле.

Сток девиза се у земљи смањивао, и услед одобрења, да се обвезнице наших зајмова „Блера“ и „Зелигмана“ могу куповати на страни и котирати на нашим берзама.

Ово је било од велике штете по динар и одржање његове вредности.

Колико је увезено ових папира, види се према пријавама, које су учињене Управи Државних Дугова и Државној Хипотекарној Банци.

Њихов номинални износ представља за наше прилике огромну цифру.

Тако „Блера“ оба типа унето је: 10.100 комада од по 1000 долара, што по нашем данашњем курсу, по коме се долари могу добити, претставља износ у девизама око 760.000.000 динара.

„Зелигмана“ 4270 комада по 1000 долара, што износи око 320,000.000 динара укупно округло: близу милијарду и стотину милиона динара.

Ова се цифра повећава у толико, што има још доста непријављених обвезница, као и оних обвезница, које су пријављене, али чије регистровање Министар финансија није одобрио.

Ако се узме, да су ове обвезнице на страни куповане јевтиније испод курса, што је у ствари и било, ипак се може узети, да је из земље изашло девиза за ове папире најмање 700—800.000.000 дин., данашње њихове вредности, што је за нашу земљу врло много.

На падање вредности динара имала је великог утицаја и продаја слободних динара на страни, динара које су добиле земље, које су увозиле робу у нашу државу, која им се није могла исплаћивати у страним платежним средствима, којих нисмо имали. Наш Министар финансија, одобравајући износ слободног динара, није истовремено имао на расположењу страних девиза, да би својом интервенцијом на страним берзама могао одржавати његову вредност, те је овај стално и ненормално падао у вредности.

Овде је, разуме се, било са стране оних држава, које нам и иначе политички нису пријатељски наклоњене, намерног и систематског рада, да се вредност наше националне валуте што јаче обори, и на тај начин дискредитују и компромитују наши трговачки и пословни односи са другим државама.

Погрешка је била и у томе, што се код нас трансфер одржавао врло дуго, и ако смо видели, да су друге привредно јаче и богатије државе већ у велико биле приступиле трансфермораторијумима.

И ако се још у последњој четврти 1931 године осетила опасност због наглог одлива девиза, те је услед тога наступила забринутост не само код надлежних и меродавних фактора, но и код свију нас, осталих грађана, који се за то интересујемо, опет се у нашој земљи пришло општем трансфермораторијуму, тек при крају 1932 године, а раније у марту је био уведен трансфермораторијум само за приватна плаћања на страни.

У току прошле године покушало се закључивањем уговора о клирингу са више држава, да би се помогло нашој трговини и извозу.

У пракси су се и овде показале извесне незоде, и мени је жао, што немам времена, да о томе на овоме месту опширније говорим.

Наше берзе нису показивале у својим билтенима праве и стварне курсеве, но је и Народна банка за рачун државе плаћала, и данас плаћа премије, које се нису могле видети у извештајима берзе.

Тек у последње време почело се и то објављивати и сада видимо, да се на поједине девизе плаћа премија и од 28½%.

За то време владала је црна берза и држала у рукама највећи део трговине са девизама идући све даље и даље, и рушећи све више нашу националну валуту.

Противу рада црне берзе немоћни су и Народна банка и Министар финансија, јер су у време слободног и неограниченог извоза злата и девиза из земље, испуцане све резерве, те данас Министар финансија нема никакве могућности за интервенцију и борбу против рада на црној берзи.

На падање цене нашега динара, дејствовало је без сумње и то, што је Народна банка противно закону о стабилизацији динара обуставила исплату новчаница у злату на својим шалтерима, што је сасвим оправдано, и што су и друге државе у одбрани својих националних банка и своје народне валуте морале учинити.

Биланси и стања Народне банке, која се недельно објављују треба да буду тачни, јасни и разумљиви за свакога, који то уме да чита.

Из њих сваки треба, да може сам да прорачуна колико је покриће новчаница, и да може да одреди вредност у злату оних банкнота које има.

Међутим, ми из тих биланса и стања то не видимо. Златна подлога лежи не само као банковно покриће издатих новчаница, већ и као залога за друге дугове банчине, који имају приоритет наплате. Консеквентно томе позицију подлоге злата у касама и на страни треба смањити истовремено са позицијом обавеза са роком, колико то стварном стању одговара, да би се имало тачно и прегледно стање ствари.

Онда ће се тачно знати колико процената износи у даноме моменту подлога новчаница у савоме злату, а колико у злату и конвертибилним девизама.

Једна нагода, која се из падања вредности нашега динара јавља, јесте одржавање његове вредности у земљи, а падање на страни. Према индексима цена наш је динар у земљи очувао своју вредност. Наш привредник за своје производе добија онолико, колико је и раније добијао. Међутим, за све оно, што он купује са стране, плаћа због падања вредности динара много више, те му ово тешко пада, и доводи га у немогућност, да одржава у равнотежи свој приватни буџет и животни стандард.

У земљи се осећа оскудица у динарима. Поред кризе кредита и поверења створила се стварно и криза новца, примећује се оскудица у платежним средствима.

Народ верује, да би му инфлација помогла, да би му олакшала кредит и створила већи промет, а нарочито олакшала и повећала могућност извоза. Презадужени земљорадници сматрају, да би се овим путем лакше ослободили од својих дугова. Многи рачунају, да би инфлација натерала оне, који држе скривен новац и тезаурирају вредности, да бојећи се од пада вредности новца, пуштају своје резерве у оптицај, било да их улажу у послове, било да их пласирају у непокретности и друге објекте. Сви они мисле, да би им инфлација донела срећу и спасење.

Министар финансија бори се за одржање динара, али му је оружје све слабије.

Дисконтна политика Народне банке не може имати свога дејства, јер дужници не могу, да одговарају својим обавезама, те их стално пролонгирају, потребан еластичитет есконта не постоји. Да би се одржао потребан законски однос између оптицаја новчаница и суме обавеза по виђењу са законском подлогом новчаница, прибегавало се издавању благајничких записа, што изазива повлачење новчаница из оптицаја, смањење новчаног штока и одржавање високих цена производа у земљи.

Установа клиринга ствара такође повлачење новчаница у Народну банку и њихово блокирање

за рачун држава, које су увезле код нас своју робу, и чекају да им се плати.

Очекивање произвођача, да би им смањење цена динара путем инфлације допринело повећању и олакшању извоза, неоправдано је, јер увозне државе одмах приступају повећавању царина на увоз робе из свију оних држава, чији је новац пао у вредности и т. д. и т. д.

Сви ови елементи доводе до највеће тешкоће у одлукама, шта да се ради. Стоји се и чека у недоумници на догађаје, да они сами гурну на једну, или на другу страну.

Изгледа ми, да је то и код нас случај, и да наш Министар финансија као шампион за одржање данашње вредности динара гледа, када ће га велики талас кренути тамо где он можда и не мисли, и на што се никада не би могао одлучити.

Ја овде стајем, јер због краткоће времена не могу, да се упустим у даља излагања.

Влада, која и за ово носи одговорност, мора проценити све чињенице и поћи оним путем којим је оне упућују имајући у виду чување интереса народне привреде и државних финансија.

Господо сенатори, када сам прошле године чдан 16 марта са овога места говорио у начелној дебати о буџету, додирнуо сам и извесне незгодне радње ранијих Министара, које су без нужде и потребе допринеле осиромашењу нашега народа.

Једна ствар, коју сам подвргао критици, била је несретно доношење и спровођење закона, којим је предвиђено, да се признанице из чл. 10 Закона о ратној штети, којим је регулисано обештећење наших грађана ратом оштећених, као и крунски бонови, могу слободно продавати и куповати, и да се те тако прибављене признанице у пуној вредности могу употребити за исплату пореза.

Том сам приликом рекао: „Осиромашење нашег народа дошло је, као што смо видели отуда, што наш народ, који је требао да се рехабилитира ратним обештећењем, од тога није ништа добио. Али, господо сенатори, била је ту још једна ружна ствар, а то је ова. Кад су давате појединцима обавезе, све оно, што је било преко округлих 1000 динара, давато је у признаницама, и нико му их није плаћао. Али, једног дана, појавили су се код нас у Руднику и у Топлици агенти неких банака преко Саве и Дунава, и почели су куповати од народа те признанице, и ако је у закону било предвиђено, да се исте не могу продавати ни куповати. Они су их покуповали готово све тако, да у народу није скоро ништа остало. То је било и у Црној Гори. Три месеца после тога, Г. Министар финансија донео је закон, да се те признанице могу слободно куповати и продавати, и да се могу употребити за одужење дужнога пореза. Из наших крајева изнето је у тим признаницама близу 200,000.000 динара, и тиме су се користили само спекуланти, а народ је третрпео штету. Зашто је то било? Каква је то била потреба? Ако се хтело помоћи народу, онда је г. Министар финансија био дужан, да саопшти и објави преко новина: да нико не продаје признанице, јер ће убрзо доћи до њиховог уновчења, али нико ништа није објавио. И једино индискрецијом у Министарству финансија сазнали су људи за то, дошли су и опљачкали народ.

Ондашњи Министар финансија др. Шверљуга зна врло добро, да је то учињено. Ко је из ње-

гове околине био тај, који је био толико индискретан, да упути људе да дођу и преваре нашу сиротињу, и да је опљачкају, ја то не знам. Ево и ово сигурно је допринело у неколико осиромашењу нашега народа. Спекуланти су то куповали по 10, 15 и 20 динара за стотину динара, а чим је изашао закон, одмах је скочила цена на 70 динара за сто динара, те су их по тако скупој цени препродали. Многи банкари и богати људи, који су могли платити порез у року од 24 сата, да је од њих то затражено, са тим јевтиним признаницама исплатили су дужни порез.”

На ове моје речи реагирао је у своме говору 19 марта прошле године сенатор др. Шверљуга, који је тај закон као Министар финансија предложио са тврђењем, да укупна сума тих признаница, откупљених за багателну цену од народа, и употребљених за исплату пореза појединих богатих људи и банака, није износила 200,000.000.— динара, колико сам ја рекао, но свега 123,000.000 динара, да је се са доношењем тога закона имала врло добра намера, да се овим признаницама да комерсијална вредност, те да их народ уновчи, а не да их изгризу мишеви, и да је за то »потекла сугестија из наших крајева«. У погледу злоупотреба у извршењу овога закона г. др. Шверљуга изјавио је, да је »за трајања provedбе исплате пореза долазило пријава о неким злоупотребама, па не и анонимних, па да су све узете у поступак, испитане, истражене и није се могла истинитост истих никако утврдити. »А за тим додаје: »сваки прави патриота обратиће се тиме што зна надлежној власти, да би она утврдила тачност и основаност пријаве, а неће овако без доказа и података учинити тако лошу услугу држави.«

Сем тога приликом моје реплике на његов говор, ја сам у оном кратком времену, колико ми је стајало на расположењу, од пет минута, изјавио, да су бонови од извесних банака пре објаве закона на два три месеца куповани, нашта је, по стенографским белешкама, г. др. Шверљуга добацио: »које су то банке?«.

На другом месту учинио је упадицу: »докажите«, а сем овога, како ја моментално нисам имао моје забелешке о томе при руци, те нисам могао одмах дати одговор, добацио ми је речи: »дакле не знате; на то вам не могу одговорити.«

Ја дугујем поштованом колеги г. др. Шверљуги одговор на ова његова тврђења. Ја сам, што каже наш народ, »стара чекалица«, а и добар дужник, јер своје дугове плаћам и са интересом, па ћу то сада учинити, пошто раније није било прилике, ни могућности за то.

Споредна је ствар, да ли је сума тих признаница, узетих од народа, била 200.000.000.— или 123,000.000. Главни је, да су се сиромашни сопственици тих признаница врло мало тиме користили, јер су, продајући их по ниској, багателној цени у незнању, да ће бити убрзо уновчене у место 123,000.000 динара, добили можда свега 23,000.000, а оних 100,000.000 су им однели зеленаши из разних крајева, пошто су они једини знали, да ће ове признанице за два три месеца добити своју велику вредност.

Ето, то је та злоупотреба, коју сам ја истакао, што је за закон недозвољеним путем сазнао неко, који је организовао куповину од народа ових признаница, па их купио у безцење.

Зар се један тако мали закон од два три члана, ако је била искрена намера, да се помогне народу није могао донети у року од два три дана, кад у времену његовог доношења није постојао Парламент, који доношење закона по природи ствари успорава, већ се закон доносио брзо и лако Краљевим Указом по предлогу надлежног министра уз сагласност Претседника Владе.

Нико не може одбранити овакав поступак одуговлачења, који је нанео толико штете народу, и ишао на руку зеленашима. За мене је споредно, чија је била сугестија за доношење овог Закона, да ли од лица »из наших или из пречанских крајева«, главно је да је та примљена сугестија несретно спроведена на штету оних, којима је требала да помогне. Најзад, да се ова сугестија ограничила на то, да сваки своју признаницу може употребити за наплату свога пореза, било би много боље, јер су ове признанице биле мале, највише до суме од 999.—динара, те би сваки готово толико могао употребити за своју личну потребу, а не би дошао до тога, да он своју признаницу продаје за 100—200 динара, уместо да сам свој порез плати, те да му се после не продаје стока за дужни порез, кад је он могао исти платити својом признаницом. Сем тога било је оправдано предвидети, да ниједан сопственик не може своју признаницу продати, ако има дужног пореза за оно време, за које је предвиђено, да се порез може плаћати и у признаницама.

Г. др. Шверљуга вели, да је било разних достава у Министарству о неправилностима, но да њихова истинитост није ничим утврђена, али нам ништа није рекао, да ли је вођена каква истрага о томе, како су, на који начин и од кога сазнали појединци, да ће овај Закон, на коме се може плачкањем народа стотина милиона зарадити, бити сигурно донет кроз који месец дана, те су не ризикујући ништа, организовали куповину признаница и у томе циљу разаслали своје агенте у најзабаченија села Србије и Црне Горе. Таквих је достава било и Министар финансија је за њих знао. (Др. Шверљуга: Охо!). У Министарству има достава. (Др. Шверљуга: Молим обратите се на г. Министра финансија. Ја немам могућности да у Министарству тражим податке. Изволите се обратити на данашњег Министра финансија!). Зашто да се обратим? (Др. Шверљуга: Нека провери да ли је то тачно.). Ја ћу вам казати бројеве аката и где се ти акти налазе. (Др. Шверљуга: Молим). Ја мислим, кад један Министар о оваквој ствари нешто зна, да је Краљевска влада у то посвећена.

Господо, ето то је била дужност нашег поштованог колеге г. др. Шверљуге као тадашњег Министра финансија да учини, и да је то у своје време учинио и да је почело гоњење по трагу одоздо од Прве пучке штедионице у Оснијеку па до горе, сазнало би се лако ко је био главни организатор ове срамне трговине и народне плачке, и који су били његови јатаци, и они би морали искусити законске последице за тај свој рад. Овако ово остаје само једна ружна афера, једна плачка народа у Србији и Црној Гори, која кад се у нашем народу помене, изазива највеће огорчење и незадовољство.

Поштовани колега г. др. Шверљуга у своје одговору мени по овоме пита: »Да ли ја као члан Сената, веран својој заклетви, оваквим говором савесно вршим своју дужност.« На ово одговарам само то, да сам се ја заклео, да ћу савесно вршити

дужности према Краљу, држави и народу, и да сматрам, да се изношењем и критиком овако ружних ствари, којима су оштећени толики грађани од стране зеленаша, служи најбоље интересима и Краља и Отаџбине. Тако ћу и у будуће радити, и на овоме путу неће ништа поколебати ни мене ни многе моје другове у овом дому.

У говору г. др. Шверљуге тврдило се, да за ове ствари немам доказа, а ако их имам, треба да их поднесем. Да не би изгледало, да сам ја ово без основа тврдио у некој задњој намери, и да сам својим говором »несвесно послужило неком другом« као што је у свом говору рекао г. др. Шверљуга, ја ћу овом приликом изнети само садржину из три писма од многобројних писама, које сам поводом мога говора од 16 марта добио, а у којима ми се на много места захваљује, што сам ово питање у Сенату покренуо.

Угледни трговац из Шумадије г. Драгутин Данојлић из Горњег Милановца у своје писму од 22 марта 1932 год. између осталог пише ми: »Ваш говор у Сенату приликом буџетске дискусије примљен је у нашем крају са највећим задовољством. Свету истину сте рекли у очи г. Шверљуги, да је наш народ опљачкан откупом признаница ратне штете пре но што се за Закон о њином повлачењу сазнало. Прочитао сам, да нисте имали при руци доказе, да уверите г. Шверљугу, да су неке пречанске банке пре донетог Закона објавиле куповину, па сам похитао да Вам приложено пошаљем оригинално писмо »Пучке штедионе из Осека«, која је пре објављеног Закона откупила огромну количину ратних признаница из наше Шумадије, и то по сасвим ниској цени.

Затим вели: »Измрцварени и бедни народ нашега краја са оваквим начином јако је оштећен и свестан је тога, да се та грешка не може исправити у његову корист, али му је довољна сатисфакција, да се кривац јавно жигоше.

Изјављујући вам благодарност у име моје и свих грађана, ја сам узео слободу да вам ово пошаљем и јако ћу се радовати ако вам са овим будем што допринео».

Г. Милош Стевановић из Крагујевца, бивши члан Обласног одбора за Шумадијску област, један веома истакнут, цењен и уважен грађанин, пише ми 22 марта прошле године између осталог следеће редове:

»Прочитао сам у „Правди“ од 21 марта о. г. ваш говор у Сенату поводом куповине признаница по чл. 10 Закона за ратну штету, у коме сте случају и ви узели учешћа у полемици, како је вршена куповина тих признаница за време када је био Министар финансија у нашој отаџбини г. Шверљуга.

Немам намеру поводом овог мог написа никога да клеветам, само ме је обрадовало кад сам прочитао, да још има људи који овом народу желе добро. Да бисте ви, господине Јовановићу, утврдили ваше наводе за тога великог господина бив. Министра Шверљугу, ево вам још о тим признаницама ратне штете: Овде се, господине, продавало сељаку, трговцу, као и занатлији за наплату порезе све што је имао, ако порезу није на време исплатио, и сваки је морао да плати. Али одмах по томе у најкраћем времену дође један господин изгледа ми, или је Хрват или је Јеврејин — могу му и име тачно сазнати, јер је овде у хотелу „Гушић“ седео и куповао те признанице заиста за

10, 15 и 20 динара, сваку ону, која је имала вредност по неколико стотина динара, и никако му се нису хватале скупље од 20%. Сви ми грађани у већини смо се питали: зашто ће ово овоме човеку, и нико нам није могао да објасни ово. Али на жалост, и то се сазнало али је било доцкан, да је тај господин, који је овде то куповао, а то је ишло на велике суме — куповао то за плаћање државног пореза са истим у номинали, да се призна за порез, и да је ту куповину вршио за неке банке — предузећа за Осиек и Загреб. И још на већу жалост и срамоту нас, који смо ратовали за ово уједињење и ослобођење, тај господин бив. Министар финансија износи тек после тога на јавност да се са тим признаницама може исплатити дугујући порез закључно са 1928 год.

Он као активни Министар није смео тако да поступа на штету већине држављана. Да је ово тачно и истинито, да се тај господин бавио куповином тих признаница овде око 2 месеца за рачун банке и предузећа за Осиек и Загреб могу вам дати најмање око 100 сведока, који ће ово потврдити, а то је тачно и јасно као дан да је истина што сте казали.

Са своје стране искрено сам вам благодаран што говорите оно што јесте и што скидате народу мрежу са очију."

Угледни трговац из Београда г. Јован Грнчаревић у своме писму од 21 марта 1932 год., одговарајући ми на једно моје писмо, пише ми између осталог: „У мој дом — Крунска ул. 76 — месец и по до два месеца пре доношења закона о слободној куповини бонова од задржаних круна приликом њиховог жигосања, долазио је један господин. Он је рекао да је пензионисани чиновник и да је послан од једне бјеловарске банке, да купује бонове од задржаних круна, приликом њиховог жигосања. Чуо је да ја имам већу количину тих бонова, па је дошао да их откупи.

Ја сам му рекао да ја бонове немам, али их има један мој рођак, па ћу га ја питати хоће ли да их прода, само да ми каже цену по којој исте откупљује. Он ми је рекао, да их плаћа 25% од њихове величине, рачунајући 4 круне за један динар, тако да за један бон од 100 круна плаћа 25 круна или 6,25 динара.

Тада ми је рекао, да ће доћи по одговор, када се буде вратио с пута по Србији, јер још данас путује за Пожаревац и даље (Др. Станко Шверљуга: Кад је то било? Два месеца пре?) Тако (Др. Станко Шверљуга: Дакле, ви тврдите да је то било два месеца пре?) Ја тврдим оно што је у писмима. (Др. Станко Шверљуга: Молим, молим, идемо даље.)

„Мене је ова ствар чудила, јер у то време нико није рачунао да ће се бонови од задржаних круна моћи уопште реализовати, па сам о том случају причао својим пријатељима од којих сте и ви сигурно то чули."

Ово се потпуно слаже са куповинама тих признаница у Пожаревцу, где је у то време дошао један агент из пречанских крајева да купује признанице. Он је отсео у хотелу „Српска Круна", и штампао је летке којима је позивао грађане, да доносе признанице њему у хотел ради продаје. Летци су штампани у штампарији Ђорђа Наумовића у Пожаревцу.

Ово би могло утврдити стотина људи у По-

жаревцу, а ако је овде присутан и сенатор г. Марјановић, и он ће потврдити да је ово тачно.

На завршетку још ово неколико речи по овој афери.

Пучка штедиона и Заложни завод у Осиеку, која је изгледа прва добила податке, да ће се тај закон сигурно донети, разуме се да ће се причекати док она са својим пословним пријатељима не буде признанице у бесцење покуповала, била је прва, која је добила монопол за вршење ове срамне трговине. Тај новчани завод, који је доцније променио своје име, и сада се зове „Народна штедиона" — Заложни завод д. д., упутио је појединим људима масу писама, у којима је тражио, да за његов рачун ове признанице откупљују.

У писму упућеном бележницима појединих општина 29 августа 1929 године, она их ободрава на откуп крунских бонова, и вели им, да они који се приме овога посла, могу олако заслужити „неколико лепих хиљада динара", и куражи их на тај посао тиме што вели „да у Словенији то раде и сама Општинска поглаварства."

Тај се завод не устеже, да у својим циркуларима обмањује народ и убија поверење у државу наводећи: „да бонови преко ноћ могу постати безвриједни".

Појављује се дакле као спасилац и добротвор народа, јер му прима са 25—30% вредности ове бонове, па ако изгубе вредност изгубиће тај завод а не сиромашни народ.

Ја питам Вас, господо сенатори, да ли би то могла радити једна банка, да јој није дато са неке стране уверење, да ће се донети закон, којим ће се све ово од прекупца откупити, и да се гарантовано од тога не може имати штете.

Један савестан и поштен бележник др. Радовић у Торжи доставио је овај случај великом жупану у Сомбор са мотивацијом, да је поменутој банци био можда циљ да побијањем цене горњих бонова парализује добар утисак једног расписа Министра финансија, који је имао за циљ, да увери народ, да наша држава испуњује тачно своје обавезе.

Све се ово може наћи и прочитати у актима, која се налазе у Министарству трговине под II Бр. 27434 од 26-IX-1929 год. и II Бр. 27652 од 27-IX-1929 године.

О овоме више није потребно да говорим. Довољно је ово што сам рекао да се утврди, да је доношењем овога Закона и његовим несавесним спровођењем организована једна пљачка народа, и да је за овако његово спровођење и несузбијање те пљачке морално одговоран у првом реду тадашњи Министар финансија, а то је г. др. Шверљуга.

Завршујући овим мој стари обрачун са колегом г. др. Шверљугом, ја ћу завршити и мој говор, но само хоћу, да кажем још неколико речи о томе, како ја гледам на сам прорачун државних прихода и расхода, који се налази пред нама. Показује се у главном и ове године, као и прошле, похвална тенденција, да се државни расходи смање, и они су на много места и смањени, па ипак укупна сума расхода 10.483.000.000 динара премаша снагу извора, који треба да даду средства за њихово покриће.

За ово не могу да кривим Министра финансија, јер се са редукцијом расхода није могло ићи

даље, пошто су ти расходи условљени целокупном организацијом службе и администрације у свима областима државног живота и ширином и обимом задатака и дужности, које наша данашња држава има.

За веће редукције расхода морају се претходно учинити многе реформе у администрацији, морало би се приступити њеном појефтинијавању, требало би ревидирати све оне разноврсне задаће, које је државна администрација на себе узела, па оценити које би се од њих могле без штете по државу напустити или оставити приватнима. У свакоме пак случају треба престати са претераним проширењем круга државних дужности, и грабљењем у делокруг државног рада и онога, што треба да раде и о чему треба да се старају приватна иницијатива или самоуправни тела. Кад се на тај начин ревидирају и утврде све дужности према земљи и народу, које се морају испунити, и кад се изврши тачно разграничење надлежности, онда треба проценити, где се, на ком месту и колико може уштедети на личним издатцима, смањујући полако и постепено у границама створених потреба број државних функционера.

За овај и овакав рад није довољна добра воља Министра финансија, већ и одлучност Владе и законодавног тела. А пре свега, за то је потребно доста времена. Мора се радити смишљено и без пренагљености, да се не оде у другу крајност, и не изазову веће штете и поремећаји. Мора се изградити за то један план и програм чије ће извођење трајати бар пет година.

Расходи, изложени у буџету расхода, нису једини. Они се повећавају и са оним сумама, које потичу на основу појединих одредаба Финансијског закона, а колико ово износи, не знамо, нити о томе имамо података.

За покриће расхода предвиђени су у буџету прихода приходи, за које г. Министар финансија

верује, да ће бити довољни, и да је њима буџетска равнотежа осигурана. Ми данас немамо могућности, да проценимо ни приближно, колико ће изнети поједини приходи и ја верујем — нека ме извини Господин Министар — да приходи неће бити онолики, колики се предвиђају. Биће ми пак врло мило, ако ме време демантује, у прилог мишљења г. Министра и ако он буде имао право у својим проценама.

Време, које ми стоји на расположењу по пословнику, истекло је, и ја морам да прекинем. Због тога ћу анализу прихода и друге неке ствари, о којима сам мислио говорити, оставити за специјалну дебату. Овом приликом хоћу да изјавим, да ћу поред свију мојих примедба и напомена, које сам изложио у Финансијском одбору, гласати у начелу за овај буџет, сматрајући да у овим тешким временима, у овако тешкој и мутној и политичкој и привредној ситуацији држава мора имати буџет на време, који ће Краљевској влади омогућити, да државни апарат без прекида правилно продужи свој рад.

Међутим, и ја и моји другови у Сенату с правом очекујемо да ће поједина господа ресорни Министри старати се, да у извршењу буџета обрате пажњу на умесне примедбе, које смо чинили, како у Финансијском одбору, тако и у начелној и у појединачној дебати у пленуму Сената. (Бурно одобравање).

Претседник др. Анте Павелић: У ствари личног обавештења затражио је реч сенатор г. др. Шверљуга, али вашом дозволом, пошто је већ време поодмакло, ја предлажем да му дадем реч после подне, одмах у почетку седнице, у пола пет сати, када ћемо наставити рад. Прима ли то Сенат? (Прима). Пошто Сенат прима, то овим седницу прекидам с тим да ћемо је наставити у пола пет часова.

Седница је прекинута у 13,25 часова.

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ
СЕНАТА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 2

БЕОГРАД, 1933 ГОДИНЕ

КЊИГА 3

XXX РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 26 МАРТА 1933 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

Претседник
Др. АНТЕ ПАВЕЛИЋ

и

Потпретседници:
ЈОВАН АЛТИПАРМАКОВИЋ

и

Др. ФРАН НОВАК

Секретар

Др. ИВАН ГМАЈНЕР

Присутна су сва господа Министри.

НАСТАВАК СЕДНИЦЕ У 16.30 ЧАСОВА

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Господо, настављамо рад. Реч има ради личног објашњења г. др. Станко Шверљуга.

Др. Станко Шверљуга: Господо сенатори, наш друг г. Јавановић поновно је изнио сумњичења и обједи против мене које је већ пред годину дана изнио. Ја сам му тада јасно реплицирао и документарно изнио неоснованост његових тврдња, да је данас посве очито да се овдје не ради о заблуди, него о злој вери. Ја сам онда изнео следеће: „Ликвидација је почела већ године 1927. Још Финансијским законом за 1927-8 годину било је предвиђено да се крунски бонови, који гласе на суме мање од 1000 динара употребе за плаћање дуговане порезе, али само од стране лица на која бон гласи. Тих је бонова на тај начин повучено за округло 10 милиона динара. Финансијски закон за 1928-9 предвиђа употребу бонова до 2.000 динара под истим увјетом као и годину дана раније. На тај је начин повучено из промета бонова за округло 19 милиона динара. Финансијски закон за 1929-30 годину проширује могућност на све бонове без обзира на

њихову висину, за саме првотне имаоце, али дозвољава да се може употребити бон гласећи на туђе име до 50% вредности. На тај начин повучено је бонова за 38 милиона динара. Коначно законом од 17 јануара 1930 год. ликвидира се питање дефинитивно и коначно”.

Из овога је јасно видљиво да је већ од првог априла 1929 усљедило куповање бонова на темељу закона. Зато су тврдње да се је морало радити о некој индискрецији или организованом оштећивању, не само произвољне него злобне и злонамерне.

Писма и тобожње доказе нека г. посланик изволи уступити надлежним властима на ислеђење. — Г. сенатор тражи од мене нека акта за која добро зна да их ја не могу имати већ само Краљевска влада. Стоји му просто да ова акта затражи од Владе; међутим, ја имадем у рукама акта у вјерној фотографији која ми јасно тумаче тенденцију г. Министра Јовановића. Изгледа да г. Јовановић нападајима на моју част и образ мисли да ће свратити позорност овдашње јавности и предати забраву једну аферу прву по реду од нашег уједи-

њења. Та је афера позната под именом „Суботичка кланична афера“, која је у најужој вези са министровањем г. Јовановића, а која је освјетљена опширним извештајем одбора Привременог народног претставништва по интерпелацији пок. Стојана Рибарца о неправилностима о извршењу уговора са Чехословачком. Ја нисам крив што је та афера у ближој прошлости била најуспешније агитационо средство у борби против г. Јовановића, нити сам крив да је цјела јавност никад неће заборавити.

Милоје Ж. Јовановић: Хоћу да реплицирам на говор г. Шверљуге.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Пријавите се прво за реч.

Милоје Ж. Јовановић: Молим за реч за лично објашњење.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Има реч ради личног објашњења г. Милоје Јовановић.

Милоје Ж. Јовановић: Господо, поводом овога кратког говора господина др. Шверљуге имам да изјавим ово. Сви они наводи из закона које је господин сенатор Шверљуга прочитао, не односе се на ово. Ја сам тврдио, да су признанице ратне штете у нашем народу куповане пре три месеца, него што је закон господина Шверљуге био објављен. (Др. Шверљуга: На темељу финансијског закона за 1928-29 годину). То није за све ограничено. (Др. Шверљуга: Јесте). Господо, ја сам ово тврдио и господин др. Шверљуга у своје време, кад сам ја то говорио, казао је да то није тачно, користио је моменат, кад нисам имао при руци забелешке, и на томе је остало. Сматрао сам овом приликом да треба то да изнесем. Ја сам казао да је утврђено, да се индискрецијом у Министарству финансија сазнало, да су поједини агенти дошли у поједине крајеве Србије и Црне Горе и куповали од народа признанице. (Др. Шверљуга: То ви нисте доказали.) То Министарство финансија нека докаже.

Не стоји да је ту била каква зла намера, ја нисам сумњичио г. Министра Шверљугу, и ја то од себе одбијам. Ја сам сумњичио људе из ваше околине, и да сте потерали по трагу, до тога би дошли. Ви ништа нисте предузели. О томе се налазе акта и оптужбе у Министарству трговине поводом оне банке у Осијеку, која је то куповала.

Најзад имам да одговорим сенатору господину Шверљуги ово. Нисам се никад стидио од свога рада. И што се тиче те афере, која је надувана у прошлости, ја сам био једини, господине Шверљуга, који је упутио акт Народној скупштини и свима клубовима и молио, да се та ствар изнесе на дневни ред, тражећи да Скупштина о томе решава. Ено у Скупштини можете наћи акта о томе. Ја сам тражио, да се то све извиди. То је била једна ствар која је надувана, и коју су само политички противници износили у оно време, кад су почеле оптужбе појединих Министара. Г. Шверљуга није оптужен да би морао да се брани, али ако хоће господин Шверљуга и жели, предлагем да одредимо три сенатора, да као суд части извиде ову ствар и да утврде да ли сам ја био у праву, кад сам тврдио, да су у Министарству финансија индискрецијом те ствари изашле и да је тиме наш народ оштећен од зеленаша. За сада само толико.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Има реч г. др. Мажуранић.

Др. Желимир Мажуранић: Господо моја, након

што је овим различним одговором од стране мога колеге Шверљуге опет атмосфера прочишћена од оних загушљивих плинова који су на ~~на~~ не-појмљив начин пуштени у овај дом на штету његовог угледа, ја мислим да могу прећи даље на ову врло важну ствар која је на дневном реду. (Милоје Јовановић: Ја то одбијам. О томе мора да се говори и треба да се говори). Прелазим, господо сенатори, на данашњу нашу дебату.

Господо сенатори!

Тандем аликвандо.

Коначно је ипак дошло до буџетске дебате у овом дому. Било је часова, када се је чинило, да ће се морати тражити други пут и други начин осигурања буџета.

Политичка чаршија знала је много причати о више или мање аутентичним каткада управо пикантним закулисним догађајима, што но се одиграваху у крилу владине странке. Кафанска репортажа била је у пуној акцији. Зрак је био пун демисија, пун преразних међусобних борба не само у владиној странци већ и ближе влади. Из свега се је тога добијао дојам, да до буџетске дебате уопште неће доћи.

Ово валовито губање политичке линије одиграло се управо кинематографском брзином. Будимо задовољни, што је тај политички филм имао у становитом смислу ипак свој »happy end«.

Гласине о демисијама умукле су, узбуркана крв примирила се је и сталожила, и ми данас ево дискутирамо о том буџету.

Коначно је дакле ипак нашоша моменат, да се јасно и недвоумно подаду бар нека принципијелна гледишта, која ће расвјетлити главне тачке наше декларације.

Можда ћемо ипак тако доћи до тога, да престане она немила контроверза, за коју сам — по мом мишљењу потпуно исправно — утврдио, да се води по оној народној: „Деда друмом, а баба шумом“.

Да, господо, док смо ми с ове стране остајали на нашем друму, поједини су говорници с друге стране далеко залутали у шуму. Али је шума мрачна и мучна ствар. У њој се показују чудовишта и немани, за које по бијелом дану нитко не би могао вјеровати да заиста постоје.

Тако је један од залуталих, који је особито далеко зашао у шуму, наједанпут видио и то савим јасно видио, како је синтеза потпуно једнака негацији. Видио је посвема јасно и то, како цар Душан у своме наслову само зато није споменуо Хрвате, јер је био интегрални Југословен, видио је посвема јасно, ако се не варам и то, да је исто такав интегралац био и онај секретар у Лондону, који је господину сенатору рекао, да је наслов Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца знатно подугачак и да би то требало промијенити у наслов Краљевина Југославија.

Него, господо, пређимо на ствар. Говоримо једанпут децидирано, јасно и недвоумно. Створимо си барем базу за један логички препор. Немам никакве воље да судјелујем код оних препора, какви су видјени често и пречесто пута баш у темељним питањима народних интереса. Кад човек чита све оне бесмислице, које се често навађају као доказ апсолутног јединства народа с једне стране, а кад човек чита опет исто такве бесмислице, које се навађају као доказ тобожње потпуне подијеле-

ности ових народа, онда заиста не може, а да се не би сјетио оне красне, готово класичне слике; како двојица желе добити млијека, па један неуморно и са свим жаром музе и мјесто козе јарца, а други је притрчао и умјесто чабренице за млијеко придржава решето да ухвати млијеко. Код те игре, како рекох, немам воље да судјелујем, пак држећи се точно школске методе, желим понајприје да установим што је то народ, да установим што је то јединство, јер текар када ми обадва појма буду посвема јасна, моћи ћу си створити слику о томе, што је јединство народа и знати ћу, да ли га могу аплицирати на случај Југославије и у колико га могу аплицирати.

Што је то народ?

Многи од професионалних политичара, мислим, да си уопће ово питање још нису поставили. Мислим то особито за многе наше политичаре, који су живахно дискутовали о томе, да ли су Срби, Хрвати и Словенци један народ или су три народа.

Моје је освједочење, да ова господа у својој наивности ово питање уопште нису сматрали нити потребним, јер ипак не могу вјеровати, да би иначе овако бесмислено могли бранити своје тезе о јединству, неки про, а неки контра.

Народ је, господо моја, појам, чији се физички корелат у природи може наћи само у човјечанству. Зато је тај појам »народ« хисторијско-социолошки појам.

И управо зато је израз народ, рецимо искрено, веома неодређен, пружив и растезљив појам. Све могуће теорије, које су хтјеле да на недвоумни начин даду чисто објективна обиљежја и опсег тога појма и његов садржај срушиле су се. Није могла поднијети критику нити теорија, да је народ скупина људи везаних расом односно антрополошком врстом, нити теорија, да је темељна ознака народа нека крвна веза између њених чланова, нити теорија, да је народ оно, што говори истим језиком, нити је уопште нађено било које објективно обиљежје, које би скупину људи чинило народом. Народ је усупрот колективни појам на чисто субјективној основи хисторијске свијести, народ чини осјећај припадности, народ ствара воља чланова, да трајно припадају становитој колективности. То су темељна обиљежја народа, који је духовна заједница људи везаних истим и материјалним и духовним интересима, везаних успоменама заједничке повијести и скупним осјећајем међусобне припадности.

Него ријеч »народ« имаде и више различитих знаменовања. Ријеч народ у политичком смислу значи скупина људи, која је створила заједничку државу, а да иначе можда нити нема истог расног поријетла и расне карактеристике; премда та скупина говори можда сасвим разноврсним језицима. Ипак је ту већ створена једна духовна колективност, која потпуно даје обиљежја јединственог народа у политичком смислу. Ево вам примјер Швајцарске. Не каним ову успоредбу расправљати у појединостима, јер би то моје разлагање и сувише далеко водило. Сви ми знамо, да су Швајцарци политички потпуно дозрео народ, висрскога културнога степена и несломиве националне свијести. Народ, који је издржао страшну психолошку кризу за вријеме свјетскога рата, а да није у својој нутрини дошао у конфликт, тај је народ доказао, да је његова политичка свијест већ сасвим

проврела и да се је створило јако јединство у политичком смислу, које је непоколебиво унаоч етничке разноликости грађана.

Било како му драго, сигурно је то, да су расна сродност и заједнички језик моменти од огромнога значења за стварање и одржавање једне скупине, која заиста имаде све атрибуте народа. Овакове скупине везане сродношћу крви и заједничким језиком имаду природну несавладиву склоност, да створе властиту неовисну и цјеловиту државу. Па ипак расна сродност и заједнички језик нису нити једини а нити су апсолутно потребни елементи и обиљежја онога, што се зове народ.

Одлучна је код појма »народ« фактична воља дотичне скупине и њених чланова, да припадају становитој заједници. Народ је дакле не само хисторијска већ и психолошка појава. У појму »народ« имаде нешто мистично. Та се мистика навластито показује у чувственом управо мистичном знаменовању, које дотични народ даје своме имену.

Са овога гледишта полазећи, нема никакве сумње, да је потпуно исправно стајалиште наше декларације, по којем и Српство и Хрватство и Словенаштво имаде свако за себе све атрибуте нације. Тко погледа хисторички развитак јужних Славена макар и површним погледом видјет ће колика је неозбиљност потребна, да се ово негира.

Али с друге стране југословенство као синтеза ових трију националних јединица нипошто није нити хипостаза којега доктринарца нити је то декретирано и октроирано име од било које владе или власти.

Нитко од нас не сумња, да сви ми Југословени говоримо у суштини једним језиком. Тај је језик додуше раздјељен у нарјечја, али је посвема сигурно, да та нарјечја међусобно нису удаљенија, него ли нарјечја било којега несумњиво јединственога језика великих народа.

А зар тво од нас може сумњати о томе, да смо ми сви дјеца исте мајке, Славије, и огранци истог огромнога славенскога стабла. Зар је икада било већега пасквила и срамотније будалаштине, него ли је она глупост, која се је као непристојна покладна шала један час појавила била у неким главама, по којим смо ми Хрвати, не словенскога него чини ми се готскога поријекла. Али пустимо ове бесмислице. Препуштам свакоме, да си овакове рецимо »тезе« тумачи или као злобу или као глупост. Ја лично сматрам, да се ради о глупости.

Ми смо дјеца истог рода. И док још није било заједничке државе и владе и док још није било доктринаца, који су разговарали о синтези и интегралности, већ онда је народ и српски и хрватски и словеначки дубоко осјећао заједничку припадност.

Битка на Косову пољу међу иним је многим хисторијским догађајима један свјетло примјер дубокога осјећаја свих нас, да припадамо једни другима и да нам је судбина императивно и аподиктички везана и заједничка.

Цар Душан имао је тјелесну гарду састављену од Хрвата из околице Загреба, из древнога Туропоља. Зар је чудо, да је бистри његов поглед пао баш на тај крај; кад је тражио далековидно и изван граница свога царства добре поуздане војнике, а при том мужеве, који говоре истим матерњим језиком?

Али, господо, није само то, било је у историји читавога слављанског рода и таквих момена-

та, гдје се испољила дубока веза крви између безброја славјанских народа. Ево вам битка код Таненберга, гдје су се окупили ратници свију славјанских народа или, ако хоћете, славјанских племена и задали страховити пораз сакупљеној војној снази Њемаца, пораз, који је проз неколико стољећа пресудно утицао на лице цјелокупне Источне Европе.

Ове везе постоје, оне нису нити хипостаза нити октроа. Било би неприродно, било би управо лудо, кад би зловна и лажљива негација фактичног душевног постојања југословенске националне идеје као синтезе или скупности српства, хрватства и словенаштва нашла терена баш у Загребу, који је хисторички најраније идеју југословенства не замислио, нити измислио, нити исконструисао, већ само исправно схватио и јасно изразио.

Али не заборавимо на то:

Овај психолошки мистериј, који лежи у имену као народном емблему претвара се у особито јаку и погибелну силу онда, када се сукобљује са негацијом. Осјећај, да сам Хрват постаје у мени јачи и отпорнији у часу, када ми нетко жели доказати, да ја то нисам, или кад ме хоће присилити да признам, да хрватство није обиљежје никаквога народа, већ да је то само име племена.

Зауставимо се, господо, један час код тога израза »племе«.

Што је то племе?

Племе је без сумње такођер веома неодређен и растезљив појам. Но битна је карактеристика тога израза »племе«, да значи скупину људи, везаних разном и етничком сродности, али скупину свакако нижу од народа, јер му мањка јакост воље за организацијом једне државне заједнице. Израз »племе« сам по себи није никако нити у нашем језику нити у славенским језицима уопште погрдна или ријеч мањег уважења. Израз племе, племеник, племенит итд. све су то изрази знаменовањем сукладни латинском изразу, gens, gentilis итд. итд. све су то заправо изрази, који изричу нешто добра, одлична и угледна. Колико пут смо са заносом пјевали стару нашу даворију: »Ми смо браћо Хрватског, синци племена«!

Али другачије је то у неславенским данашњим великим живућим језицима. Превод израза »племе« имаде често нешто, што даје призвук нискога. Ако велим француски »tribu« или енглески »tribe« или њемачки »Stamm«, нехотице помишљамо на полудивља племена, која су уопште неспособна, да на солидној основици створе организану државну заједницу. Видим те »tribuse« како се повлаче по свијету без израђене заједничке воље, без психолошкога центра и жаришта, који у истину чини народ народом.

Кад ми дакле нетко каже, да су Хрвати једно племе Југославена, онда немам ништа против тога јер је то истина и јер то не сматрам ничим што би ме понижавало. Али ако дотичник почима доказивати, да Хрвати нити су када били, нити су данас нација, већ да су само племе, онда се поновно у мени буди осјећај отпора, и инсистирам на томе, да је то име једнога народа, а не једнога племена.

Господо, свему томе имаде примјера у свијету и у историји. Много се је код нас о томе писало, и добро и криво писало, многи су се примјери давали, који више или мање одговарају случају Југославије и Југославена.

Господин је Предсједник владе поновно изнио примјер Британаца, који је у истину добар примјер и бар донекле нам разсветљује појам јединства и сложенотога јединства, који су у органици свијету уопће а у историји и социјологији напосе веома растезљиви и веома неодређени. Исто тако је у биологији доста често нејасно, што је једноставни индивидуум, а што је колективни индивидуум, а што је опет заједница индивидуума, тако је још тежа примјена ових појмова у социјолошком и историјском правцу.

Него, кад већ говорим о примјерима код других народа, хајде да и ја дадем један примјер из историје, који је, могу рећи, бар за моје душевно око, особито јасан и разговијетан.

Било је то прије три године. Налазио сам се на далеком сјеверу, на леденом Исланду.

За свога боравка од неколико недјеља на Исланду продирао сам у нутрину ове чаробне земље пуне историјских усмелена на славну прошлост. Тако крај древних камених могила, палих дивовајунака, којих имена још и данас показују прадавни натписи у рунама а којих животописе познам у најинтимније детаље из савремених кроника осјећтио сам прави смјер ријешења нашега националнога проблема, које би било много лакше, када не би толики специјалисти, експерти и љекари тако неуморно били забављени око здравља народнога тијела.

Било је то, господо моја, у деветом стољећу, када су са сјевера небројене галије заплывиле по морима цијелога свијета, носећи у себи ратнике пуне несломиве воље и освајачкога нагона. Те су ратнике неки називали разбојницима и гусарима, а други, далековиднији, пионирима будућности. Али сви су их сматрали неустрашивим јунацима. Биле су то галије Викинга, што но су остављале бразде по цијелом Атланском океану, све до Сјеверне Америке, коју су они открили 500 година прије Колумба. Те су галије пошле на све четири стране свијета. Викинги су опловили цјелокупно Сјеверно и Источно, а и читаво Средоземско Море. Организиране чете Викинга освојиле су велики дио Енглеске, читаву Нормандију, један дио Италије. Они су били који узеше у своју власт и организацију читави огромни простор Русије, све до Црнога Мора. Они су продрли све до Цариграда. Што су били ти Викинги? Три народа, једнога језика, који су се у оно доба једва разликовали у дијалекту. Били су то Швеђани, Норвежани и Данци. Али напрема вањском свијету они су наступали именом Нормана т. ј. људи са сјевера. Наступали су именом, које су изабрали њихове вође, али га нису измислили или исконструисали, јер је дубоки осјећај заједничке сродности и припадности родио код ова три нордијска народа освједочење, да то јединство треба да се утврди и заједничким народним именом. Они изабраше име »људи са сјевера«, баш као што смо ми изабрали име »Славена са југа«. Напрема вани у стотинама случајева наступали су Нормани као јединство. Али имадемо и сувише доказа, да се је између себе сваки од њих точно разликовао, да ли је Швеђанин, Норвежанин или Данац. Него под јединственим народним именом Нормана они открише и напучише Исландију и Гренланд, они открише и колонизираше Америку, заузеле велики дио Енглеске и Шкотске, Нормандију, основаше посебно краљевство у Италији

и организираше државу у Русији. Под тим заједничким именом водили су они европске народе у крижарске војне, и у неку руку господовали свјетом кроз више стољећа.

Немојмо, господо, тјерати аналогiju предалеко. Не мислим успоређивати у детаље случај нордијских народа са нашим. Али једно стоји: овај заиста свјетао пример показује нам, да је потпуно довољно за изградњу државних и народних јединица оно сродство, које заиста међу Југословенима на сваки начин и недвоумно постоји.

Није у ту сврху нипошто потребно, да се негира устајање посебног индивидуалитета сваког саставнога дјела.

Слажем се сасвим са онима, који су мишљења, да су сва ова питања сама по себи у здравим и нормалним приликама заправо секундарнога знаменовања и имаду више доктринарно значење. Али ова питања добивају примарно значење и претварају се у јаке силе, чим поједини дијелови цјелине насупрот себи виде било какову фронту негације или што је још горе, некакову тенденцију за хегемонијом и запостављањем било у економском било у политичком погледу.

Слажем се са свима онима који мисле да је непотребно, а да је и штетно, ако сваки дан сто пута вичемо и наглашавамо, да смо ми Хрвати један народ, Срби један, а Словенци један народ. Али то ће наглашавање престати.

А ја ћу Вам рећи кад ће ово сувишно наглашавање престати: престаће онда, када Влада неће одређивати да Срби, Хрвати и Словенци не смију имати осјећај засебнога националнога индивидуалитета. Престаће онда, када питање, да ли је нетко хрватскога, рецимо »племена« или српскога племена или словеначког племена, неће бити важно нити онда када се ради о подјеливању службе или постигнућу којег положаја. Престаће онда, када Хрвати неће моћи да добију дојам, да се на пр. нечувеним немаром и полагаошћу радило, кад је оно год. 1931 задесила финансијална катастрофа баш словенски и хрватски дио наше државе. Лично ја знам, колико сам тада праводобно, то јест барем два мјесеца прије фактично наступиле катастрофе, обилазио министре, молећи их и заклинајући да не омаловаже ову ствар, него да је приправни дочекају. Признајем, а и онда сам признавао, да је немогуће било овој кризи, која је свјетска, сасвим избјећи. Али сам знао онда, а позитивно знам још и данас, да је било могуће барем умањити оштрину ове кризе, и то извјестно за половицу, да се је држава праводобно умјешала, као што су се умјешале све друге државе свијета изузевши Југославије. Па ако већ Влада није могла да даде помоћ материјално, што држим да се је у становитој мјери ипак могло, а и морало, онда још увијек остаје питање како је могла влада допустити, да се кроз много мјесеци ни један од надлежних министара није уноточ свима молбама, заклинањима и претњама дао склонити нити на то, да донесе барем кукавних неколико параграфа, који државу не стоје нити паре, а који су касније ипак донесени, ну дакако онда, када је већ било прекасно.

Не могу да зађем у детаље свега овога, што можемо и морамо изнети као гравамен. Други говорници клуба изнети ће неке детаље. Ја ћу сам још имати част, да неколико пута узмем ријеч у овоме Дому. Бојим се, да ми неће понестати мате-

ријала за тешке оптужбе ради почињених погрешака, а још више ради пропуста апсолутно и несумњиво потребних и јасно видљивих мјера за сузбијање националних недаћа.

Па ипак сви знамо, да ће доћи вријеме гдје ће нестати разлози ових гравамена.

Кад дође таково вријеме, а свих је нас задаћа да му утиremo пут, престаће оно натезање, које се тако често губи у правим ријечима, а које је у сваком случају неплодно и знак неког абнормалнога стања.

Дозволите ми дакле, да читави резултат ове моје можда и предуге дискусије сведем у једну мисао:

Кад неко каже, да су Хрвати један народ, онда тај несумњиво говори несумњиву истину. Ако други каже, да су Југословени т. ј. сви Хрвати, Срби и Словенци заједно такођер један јединствени народ, говори такођер истину, у колико не негира националне атрибуте свакоме поједином од ових саставних дијелова. Обадва имаду дакле право. Овдје нема противурјечја. Један говори о простом а други о сложеном јединству. Него обојица почимају имати криво у том часу, када међусобно стану негирати један проти другом ова тобоже опречна гледишта. Чим Хрват, Србин или Словенац тврди, да је југословенство не представља јединствену националну идеју, онда он говори неистину, која се може потенцирати до издаје. Чим којигуд од њих тврди, да хрватство, српство или словенаштво немају свако за себе све атрибуте нације, опет говори неистину. Један и други прелазе тако са терена хисторијске и фактичне истине на терен прости софистичке еристике, на терен простог препирања и негације.

Признајем, господо, да је ова аргументација изашла некако сувише научна и доктринарна и поглавито сувише опсежна, па можда и замара, али појмови се морају пречистити. Сложимо се у томе, да је та дебата о народноме јединству Југословена једанпут била потребна. Али сложимо се истодобно и у томе, да је она потребна само једанпут, а не сто пута, и да не чини добро онај, који се губи у испразним натезањима о појмовима и у простој игри ријечи.

Пред нама лежи небројено мноштво практичних и тешких проблема. Садашњица од нас захтева рад, а не дуге дискусије. Оставимо неплодно тло ових натезања и останимо добри Хрвати, Срби и Словенци и будимо сви добри синови заједничке нам домовине Југославије. Будимо сви добри Југословени.

Ово је гледиште моје у питању народнога јединства. То је гледиште потпуно у складу са стајалиштем прогласа од 6 јануара. Ја сам лично за тај проглас рекао, да му је свако слово као од челика саливено.

Са великим интересом слиједио сам мисли, које је г. Претседник Владе разложио у послједњем својем говору.

Држим, да су ова разлагања г. Претседника била добар знак, како се је влада поновно приближила основици своје идеологије хисторијскога манифеста од 6 јануара, који је спасно народ из безизлазне ситуације. Г. Претседник знатно је коригирао несретну негативну идеологију интегралаца. Идеологија изложена у говору г. Претседника приближава се услијед тога веома идеологији наше

декларације. Него обје се ипак сасвим не покривају. Још увек се чини, да се влада боји напустити становиште, по којем је српство, хрватство и словенаштво свако за себе израз племена, што је истина, и то само племена, што није истина. Ову капитис деминуцио сматрам сувишном и штетном. Сматрам и то, да она нипошто није у складу са далековидним циљевима јануарског манифеста.

Гласати ћу против буџета. (Аплауз од стране Народног клуба.)

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Има реч г. Мићић.

Др. Мићо Мићић: Господо сенатори, за предложени буџет морамо гласати, пошто Влади, која је одлучна у провађању народног и државног јединства, морамо дати и буџет и поверење.

И у овом Дому као и у Народној скупштини са стране господе која су одбјегла нас и одбјегла национално-политички програм, на темељу којег су у Народно претставништво дошли (Аплауз) те су основали Народни клуб, повела се је политичка расправа која има да доведе у питање националну јединственост нашег народа. Они су изјавили — ја ћу да цитирам дословно из говора претседника Народног клуба у Народној скупштини: »да је и наша држава сложена државна заједница од више историјско-политичких индивидуалитета« да — »хрватство, српство и југословенство не може бити синоним«; да — »осјећаји који су битне ознаке народне цјелине не дају се декретирати«; да — »треба афирмирати историјско-политичке посебине«.

Данас опет овде у Сенату осим ових догма, изречено је још и то да је интегрално југословенство једна догма која негира реалност.

Господо, морамо признати да су они обзиром на рђави дојам који су њихове раније изјаве изазвале, додуше покушали овде да ублаже тај рђави дојам, дапаче посудили су тамо и овомо и нешто југословенских премиса. Они су то такође зачинили и са нешто југословенске топлине. Али, господо, узалуд, јер опет долазе до оног погрешног закључка да треба чувати политичке индивидуалитете, јер да им то налаже савијест и свијест дужности њихове, јер да народ тако хоће. Господо, није исправно да народ то хоће. Наш народ кад је требало манифестовао је да хоће једну јединствену државу и до данас нико није доказао да је народ престао да то хоће. (Усклици: Тако је!) Осим господе из Народног клуба имамо ми и оне друге који нису у народном представништву, а који већим делом повређени у својим амбицијама или разочарани својим политичким рачунима, искоришћују данашње време и прилике ове опште привредне депресије и не бирају средства да политичким плинговима угуше слободну вољу народа (Тако је) да онда у име пригушеног народа узмону говорити тобоже у име слободног народа.

Господо, на тај јефтини начин може се местимце и часовито доћи до неког привидног успеха, али посматрачи као што су господа из Народног клуба не би се смела завести. Они би требали имати снаге да се одхрве једном затрованом амбијенту (одобравање) па макар то часовито и непопуларно било. Изгледа напротив да наши другови који нас одбјегоше нису имали довољно снаге да се наметну а још мање да се одхрвају једној болесној средини, већ су ето и они подлегли. Сада

кад су »оболели« установили су и они »историјске политичке неоспориве особине« које треба сачувати, пошто се битне ознаке народне цјелине не дају декретирати.

Господо, да мало опипамо пулс наших бивших клубских другова, да видимо како је тај пулс куцао прије него ли су они »оболели«.

У програмским начелима Југословенске радикално сељачке демократије у чланку II каже се: »Југословенска радикална сељачка демократија развиће свој рад у духу Југословенске народне мисли на основу државног уређења утврђеног Уставом од 3 септембра 1931 године.«

Данашње становиште господе из Народног клуба опречно је том уставном државном уређењу. Ако се, господо, сећате негде пред једва годину дана, кад се је овој дворани у нашем клубу радило о томе да ми сви приступимо у странку Ј. Р. С. Д., а која на програматичном месту усваја ону одредбу о државном уређењу, и кад смо ми сви у томе били сложни да програм и правила прихватимо, а једино сам ја био направио примједбу у погледу назива странке, — ако се господо добро сећате, они, који су се највише изложили и заложили да се све то без икакве пренаке прими, били су баш господа Министар др. Шибеник, који је ништа мање него до три пута за то пледирао, а до њега је био г. Министар Прека који је његове изводе одобравао, пак је опет пледирао г. др. Шуперина дакле поглавнице народног клуба у Скупштини и у Сенату. Од тада па до данас једва је прошла година дана. Кроз овај кратки размак времена у нашем народу није могла да се устали нити установи никаква посебна политичка посебина или традиција, осим ако међу те политичке традиције не спада и та, да хрватски политички људи праве овакве скокове. Али ако су ти скокови једна традиција, онда ми желимо да та традиција једанпут престане. (Бурно одобравање и гласови: Тако је). Са стране пак оних који праве пунктације о преуређењу државе, приговара се да народ никада није био слободан да изјасни своју вољу. Тобоже није допустила израза слободне воље, србијанска војска, диктатура, терор и т. д. Али, господо, у нашој најновијој историји било је момената кад на читавој југословенској територији није било ни србијанске војске ни диктатуре, а у исто време ни повређених политичара, ни разочараних рачуница. То је било негде око године 1918, на коју пункташи желе да се вратимо. Читав — наглашавам — читав народ је онда био задовољен југословенским осећајем и онда никоме не би било на ум пало да се усуди казати да је југословенство декретирано. (Један глас: Отишао би под коњска копита). Напротив ако је из народа било каквог приговора у том правцу, било га је баш у обратном смислу, да се баш за неке чланове ондашње владе тражило више југословенског схватања. У истину је смионо говорити да је нашем народу југословенство декретирано или наметнуто. Идеја југословенског државног и народног јединства, коју је наш Краљ поставио као највиши закон, одраз је јасне народне воље коју је наш народ на све могуће начине манифестовао без ичијег притиска још пре него што је дошло до народног ослобођења и уједињења. Ми данас настављамо онај националан рад који смо раније припремали а који смо 1914 године започели јавно. Је ли нама или онима који нас овластише од 1914 па унапред

неко наметнуо или декретирао да морамо радити на остварењу југословенске идеје? Ако нас је неко овластио или по терминологији са противне стране на то декретирао, то нас је декретирао сам разум и срце народа, (бурно одобравање и гласови: Тако је) народа слободног од демагогије, слободног од психозе, народа незатрованог, који је био већ онда приправан да поднесе највеће жртве за јединство.

Национални програм свих Срба, Хрвата и Словенаца из бивше Аустро-Угарске монархије, господо, ја нећу тражити да вам га цитирам из никаквих учених писаца него из живе скоре прошлости. Ја ћу само да вам га цитирам по преводу са енглеског језика, и то из билтена Југословенског одбора, који је гласно овако: »Југословени, т. ј. Срби, Хрвати и Словенци, по крви, језику и традицијама, као и по њиховим економским и политичким приликама, по њиховим националним аспирацијама су један јединствени народ. Енглески текст овај израз »јединствени народ« означно је »one homogenous nation«; француски текст: »une et même nation« — »једна и иста нација«. Њихова територија је раскомадана (енглески: broken) у десет провинција. »Они се надају да ће на темељу народносног начела њима бити дозвољено да остваре своје тежње да са својом слободном браћом из две краљевине уједине националну територију у једну јединствену независну државу. (Француски текст: »un état unique«; енглески текст: »one single state.«)

Дакле национални програм Југословена из бивше Аустроугарске монархије не само да није истицао неке посебне хисторијске-политичке индивидуалитете и традиције, нити је правио разлике између Српства и Хрватства, већ је категорички истицао јединственост народа не само по крви и језику већ и по традицији и жалио се да је раскомадан у 10 провинција и тежио да створи једну јединствену државу. — Да се буде начисто ко то тврди, ту је оштампано: да је то Југословенски одбор а да му је претседник Др. Анте Трумбић.

Претставници југословенских колонија и организација путем својих делегата којих је било око 700 на броју, а у заступству од 400 организација из обиљу Америка, на својим конгресима од 23 јануара 1916 у Антофогасту и од 29 и 30 новембра 1916 г. у Пицбургу прихватили су поменути југословенски програм, обезбједише финансијска средства југословенском одбору, којем изразише потпуно повјерење као претставнику свих Срба, Хрвата и Словенаца из Аустроугарске монархије.

Господо, ту је потпуно изјашњење и овлашћење са стране народа, који је живео слободан у емиграцији, док народ који је био заробљен код куће, након претходног договора његових претставника, послао је нарочите изасланике, политичке људе од значаја и угледа: Хрвата Др. Динка Тринајстића и Словенца Др. Густава Грегорина, који у одмаклој доби жртвујући свој мир и благостање спалише мостове за собом, да приступе у Југословенски одбор, да пред читавим свијетом буду еклатантан доказ народне воље, те да метну изван сваке сумње да народ код куће прихваћа и одобрава програм и рад Југословенског Одбора.

Господо, — није тим све исцрпљено; југословенска добровољачка дивизија састављена из редова, Срба, Хрвата и Словенаца, из редова најплеменитије омладине бивше Аустро-угарске монар-

хије, својом крвљу дала је печат југословенском националном програму.

Све је то господо претходило Првом Децембру 1918, великом дану нашег Уједињења. Поред ових манифестација јасне народне воље, а које сам ја овде тек у мањем дјелу летимице споменуо, — господо сенатори, не дозвољавајмо и не трпимо да се у Народном претставништву Краљевине Југославије, пак нити гђе другђе, некажњено говори да је нашем народу Југословенство наметнуто и декретирано. Ако казњених санкција у том правцу нема, онда санкције у том правцу донесимо. Не дајмо, господо, да ново исклици сепаратистички коров питому југословенску биљку угуши. Наши непријатељи из суседне државе загрејани су идејом о стварању тих националних осебина у нашој држави; то је корово сјемене, којим наши непријатељи југословенску њиву засипљу; онај, који то корово сјеме не разазнаје већ га за пшеницу држи, очевидно је слијепак. (Гласови: тако је!), а слијепак не може ни себе да води, а камо ли ће да води народ, ако не у понор. (Пљескање).

Господо сенатори, не можемо пристати и одобрити нити да се поједини наши пријатељи из вана залажу за федеративно уређење наше државе, пак и кад то у најбољој намјери раде. Они љуто гријеше. (Гласови: Тако је!). Волимо и ми нашу отаџбину, а сјегурно не мање него они. Молимо их зато да застану на погубном путу, којим су ударили. Пошто се они са нашим схваћањем не слажу, нека дозволе да онда узмемо мишљење и неког трећег; на примјер нека пресуди данашње јавно мишљење наше сусједне прекоморске краљевине! Ако је ово мишљење наших сусједа ближе федерацији него ли нашем схваћању о нужди јединствености, онда су ти наши пријатељи одмах на чисту, и нека са ужасом устукну натраг са погрешног пута, којим су ударили. (Усклици: Тако је!). Што прије то учине, помоћи ће бржем консолидовању прилика у нашој држави. (Гласови: Тако је!).

Ако има неке разлике у нашем народу ова није племенска, и ми племенске разлике не можемо разазнати; једине разлике, које има, то је вјера. Али по вјери нити се стварају, нити се дијеле народи; по вјери се не дијеле народи нити далеко већи од нашег, као Енглези, Немци пак нећемо доиста ни ми Југословени. Башка вјера, башка народност. (Буран аплауз). Посебно ми Југословени католичке вјере желели би смо да би католичка црква у Југославији била нешто више национална, а особито да буде национална у моментима кад задира у политичко поље (Аплауз). Онај неоправдани атак на Југословенски Соко чисто је политички акт. (Гласови: Тако је!) Али ипак зато не смије ни с које друге стране да се силпе уље у ватру, понајмање пак не кад имамо свијетле појаве као которског бискупа Учелини, (сложни усклици: Живео!), свешеника нар. посланика Вјекослава Спинчића (сложни усклици: Живео!) и Дон Франа Иванишевића. (Сложни усклици: Живео!).

Католички епископат требао се је рађе позабавити питањем славенског богослужја у нашим црквама. (Бурно пљескање). Католички епископат добро зна за значење, које славни бискуп Гргур Нински има у нашем народу. Наши бискупи који су у својој посланици устали и на обрану имена хрватског, били би брацкој слози, љубави, и своме народу учинили бољу услугу да су издали посла-

ницу ради очувања и гајења народног језика у цркви. (Пљескање).

Потстреком наших пункташа поменута сусједна краљевина је у иностранству нашу земљу развијала као земљу неког терора. Ми знамо да нема терора, да нема чак нити довољне јаке руке (Пљескање и узвици: Тако је!). Напротив, можда би добро било да и ми као и наши суседи привремено примјенимо једно парче онакове »благе руке«; увјерен сам да би то имало дејства: сваки би се прихватио више рада а мање политизирања; нити би било пунктација а нити нападаја против југословенског сокола.

Неки хрватски политичари требали би већ једном да се увере да се у сопственој држави не може водити идентична политика и борба као у туђинској држави, у којој је циљ да се туђинску државу слаби и руши (Одобравање). У домаћој држави може да буде мјеста само конструктивном раду и свесрдној сарадњи. Треба подметнути леђа под државно рудо и гурати (Одобравање). Стерилно стојање по страни није никада уродило успјехом. Од нашег уједињења пак до данас израчунајмо само крлико су времена неки хрватски политичари уложили на државном послу; доиста нити толико времена колико би довољно било да се уреди једна овећа зграда а камо ли једна држава, а они су се већ заморили и духом клонули и већ хоће да зидају нешто друго.

Италија, која је далеко већа, у истину је била сачињена од разних политичких формација, које су имале и те какове изграђене посебне традиције, па ипак Италија све је то срозала не поштеђујући нити Рим Св. Оца Папе а све то у циљу јединствености народа и државе. Наш сусјед тај рецепт, који он ни за себе није држао добрим, не треба га нити нама серверати, а наши не смију бити тако кратковидни да га прихваћају.

Видите, сада и сама велика немачка држава; изразити пример заједнице сложених држава, обзиром на верске разлике и искоришћавање ових у политичке сврхе, видимо да приступа рушењу тих традиционалних особина.

Господо, кроз четири ратне године замарали смо читав свијет молећи и јадикјујући како смо раскомадали у десет провинција те да хоћемо јединствену државу, пошто смо један народ. А сада када смо све то лепо постигли (одобравање), из тих истих кругова зове се Европа у помоћ: да ми нећемо јединствену државу, да хоћемо опет своје провинције, јер да нијесмо један народ него сложена држава од више народа.

Господо сенатори, колико је та појава смешна с обзиром на оне који тако данас наступају, толико је за нас озбиљна, те би требало послужити се законима да то већ једном престане (Пљескање и одобравање).

Али, господо, с друге стране, велика је одговорност на данашњем режиму у правцу консолидовања јединствености државе. Овај режим треба да системом и начином свог управљања покаже да и без федеративног уређења у нашој земљи може бити и добре управе и равноправности и правичности (Бурно пљескање и одобравање).

Потпретседник др. Фран Новак: Има реч сенатор г. др. Владимир Равнихар.

Dr. Vladimir Ravnihar: Gospodje senatorji! Proračun, kakor ga nam je predložila Kraljevska vlada,

stoji v znamenju obče gospodarske krize. Je to povsem naravno, ako pomislimo, da je naša Jugoslavija kot gospodarska jedinica samo majhen del svetovnega gospodarskega organizma ter je bolezen tega organizma nujno morala zajeti tudi vse njegove dele in ude. Mnogo zdravnikov je zbranih okrog bolniške postelje, ali do danes ga še ni bilo zdravnika, ki bi bil poleg terapije, kakor jo z večjim ali manjšim pridom uporabljajo gospodarstveniki in seriozni politiki vsega civilizovanega sveta, znašel tudi profilkso za odklonitev svetovne epidemije. Čudežni zdravnik, ki ga ljudje pričakujejo, bi moral biti mnogo več, bi moral biti naravnost čarovnik, da bi nam pričaral, ne morda raj na zemlji, ampak samo one normalne gospodarske razmere, ki so vladale pred svetovno vojno. Tu vidimo, kje je iskati izvora in izhodišča nastopivši bili krizi. Svetovna vojna ni uničevala samo človeških življenj in materialnih dobrin, ona je ubijala splošno moralo, kakor jo nam ustvarjata civilizacija in kultura, a povsem je zrahljala vsem narodom sveta za sožitje potrebne vezi medsebojnega zaupanja in na tem zaupanju slonečega kulturnega in gospodarskega občevanja.

Ta svetovni interkontinentalni problem je torej, ki ga je treba rešiti. Ako di doživeli to regeneracijo, da bi oživeli zaupanje od naroda do naroda, katero zaupanje je edini stvaritelj in vzdrževatelj mednarodnega kredita, potem smo prebredli krizo, smo spet dosegli svobodni obtok denarja kot mednarodnega plačnega sredstva, smo vspostavili tržišča, od katerih zavisi zvišenje dohodkov in ravnovesje državnega gospodarstva. Kolikor se sicer trudimo, da pobijamo dekonjunkturo, nobena država, noben narod ni v položaju, da bi rešil ta problem iz svojih lastnih sil in samo za sebe, ne da bi predvsem uredil svojih odnosov do svojih sosedov.

Narodom in državam se mora vrniti zavest, da vsi kontinenti našega globusa tvorijo eno gospodarsko celoto, urejeno po neizprosnih gospodarskih zakonih, ki se jih nasilno brež škode za celoto izpreminjati ne da. Baš ta kriza nam nazorno dokazuje mednarodno, internacionalno prepletenost modernega gospodarstva, pospešeno od z neverjetno naglico se razvijajoče tehnike.

V nobeni drugi epohi zgodovine ni bila organična medsebojna zavisnost poedinih gospodarstev tako popolna, kakor v sedanosti. Tako da se lahko reče, da ni več nacionalnih gospodarskih problemov, marveč samo taki s svetovno relacijo. Vsak nacionalni gospodarski problem je postal problem svetovnega gospodarstva.

Baš ker je ta medsebojna povezanost poedinih gospodarstev pretrgana, imamo krizo, ki se izživlja v vedno večji divergentnosti od one povezanosti. Namesto nje imamo vojno tarifov in kontingentiranja, prohibitivne carine, ekstremni protekcionizem, devizne predpise, gospodstvo trustov in kartelov, skratka brezmišlno trgovsko-politično ločitev držav, kar vse naj vodi do edino zveličavne rešitve, do avtarkije. Gospoda, avtarkija je umevna s stališča čustvenosti in narodne samoobrambe, je naravnost potrebna, kakdar gre za vprašanje prehrane ljudstva; zdravo je geslo »svoji k svojim«, pozdraviti je misel, da si do čim večje popolnosti zgradim svoj notranji trg, na katerem si črпам vse, kar rabim za vsakdanje svoje življenje in se na ta način odrečem vsemu nepotrebemu importu iz inozemstva. Ali avtarkijo hoteti kot svrhu, kot cilj, to pomenja blokado samega sebe.

Morda bi nobena zemlja tako lahko ne prenesla avtarkije, kakor Jugoslavija, čeprav bi spričo nerazvivosti naše industrije v izvesnih panogah morali znižavati svoj življenski standard. Ali tudi Jugoslavija mora pomisliti, da mora ob izgraditvi svojega notranjega trga nujno računati z eksportom, ako hoče ta trg uspevati in mora pomisliti, da je za agrarne produkte in produkte agrarne industrije pretežno izvozna država. Agrarne carine, ki presegajo izvestno višino, nimajo na cene do notranjosti sploh nikakega upliva več, čim proizvodi iz notranjosti ne morejo preplezati carinskih ograj. Ako hočemo avtarkijo v njeni popolnosti, potem je jasno, da carina ne določa več cene kmetijskih izdelkov. V tem primeru določa te cene izključno le kupna sila naroda in je zato več ko verjetno, da ima povišanje carin za posledico celo znižanje cen. Glejmo samo primer Amerike. Ona ima vsega v izobilju, kar potrebuje za se, ona zasleduje avtarkijo iza časa, ko je bila uzakonila svoje Monroevovo doktrino, vendar pa trpi danes pod največjo depresijo. Vkljub protekcionizmu so malone vse države v katastrofalni gospodarski stiski. Protekcionizem lahko eno ali drugo produkcijsko grano zaščiti in razširi, ali kaj pomaga, če poedine produkcijske grane umetno gojimo, pri tem pa sočasno propadajo druge prav tako važne grane narodnega gospodarstva.

Ko države zapirajo svoje meje, ko na njih postavljajo carinske barijere, ko odvzemajo lastnemu denaju svojstvo plačilnega sredstva v tujini. — z vsemu temi in enakimi merami se države izločujejo iz krogoteka vesoljnega občestva. S tem pa same pospešujejo krizo, kreditno in denarno in razplojevanje vseh njenih izrodov. Dokler bodo države vztrajale na taki gospodarski politiki, ni misliti, da bi mogli za surovine, za praproducte ustvariti svetovno pariteto v cenah. Dosedanje rešavanje krize vodi človeštvo nujno v njegovo primitivnost, v zastoje in v debacle svetovnega gospodarstva, s tem tudi katastrofo gospodarskih edinic.

Zategadelj mislim, da nam je jasno začrtana pot, po kateri nam je hoditi. Kot članica vesoljnega občestva mora Jugoslavija z vsemi, ki so iste volje, združiti svoje napore, da se vpostavi zaupanje (poverenje) med narodi in da se odstrani vse, kar nas v tem pogledu loči. Ž s tega razloga je njena vnänja politika pri vsem očuvanju njenega prestiža in njenega narodnega ponosa prvenstveno mirovna politika. Vsako temu našemu natezanju protivno insinucijo moramo odklanjati kot absurdno.

Čim pa stoji, da je bolezen, ki čaka ozdravljenja, ne samo bolezen naše države, niti ne samo bolezen stare Evrope, ampak bolezen interkontinentalna, potem bodi takoj povedano, da igrajo krivo igro oni naši domači ljudje, ki špekulirajo z gospodarsko krizo, zlorablajo gospodarske teškoče ter kujejo političen kapital proti sedanjemu političnemu stanju v državi. So pa tudi v zmoti, če mislijo, da narod ne spregleda te krive igre in da ta narod ne občuti, da jim je samo na tem, da bi sedanji režim zamenjali za svoj režim. Da bi bil ta njihov režim prav tako onemogel napram ohromelemu svetovno-gospodarskemu problemu, kakor vsak drugi režim, v današnjih časih, je več kot gotovo. Zategadelj nas za ta eksperiment ni dobiti. Tem manje, ker uživa Kraljevska vlada tako s političnega, kakor z gospodarskega stališča naše polno zaupanje. Mi vidimo, da se Kraljevska vlada resno trudi, da bi omilila najhujše posledice obstoječe

depresije, zlasti pa vidimo, da dela vse mogoče napore, da bi z mednarodnim sodelovanjem doprinesla svoj delež k trajnim in pozitivnim uspehom, kakor jih pričakuje svetovno gospodarstvo. Nedavno perfekcionirani pakt Male antante je motriti zlasti s tega stališča. Tako gami gledamo in tako želimo, da bi ga gledali tudi drugod, kjer ga, če že ne ocenjujejo zlonamerno, spremljajo z izvestnim nezaupanjem. V Mali antanti je prostora za vse naše sosede in so njene duri odprte za vsakogar, ki je dobre volje. V tem pogledu se pakt Male antante ugodno razlikuje od osnovnih načel, na katerih naj bi bil zgrajen neki »Direktorij štirih velesil« in katera načela so zgolj političnega značaja. Po zamisli Direktorija naj bi se velesile med seboj razdelile nekako tutorstvo nad malimi državami in malimi narodi. Toda bodi inicijatorjem te monstroozne ideje povedano, da so časi minuli, ko so mali narodi bili drobiž, s katerim so tako imenovane velesile izmenjavale svoje kupčije in poravnale medsebojne svoje račune. (Ploskanje in klici: Dobro!) Hočemo da so vsi narodi enakopravni člani Društva narodov, katero spoštujemo in v katerem gledamo vrhovni tribunal miru, učitelja mednarodne morale, buditelja mednarodne vesti in pospeševalja blagostanja človeštva.

Gospodje senatorji! Analiza proračuna bi nas dovedla do zanimivega studija državnih financ in državnega gospodarstva vobče. Navgrla bi marsikako vprašanje, ki bi ga bilo rešiti v načelu, na pr. vprašanje glede izvesnih državnih podjetij, glede katerih nastajajo resni dvomi, da li opravičujejo svojo eksistenco in da li je moralno, da dela država z uporabo davčne prostosti konkurenco privatni podjetnosti in s tem sebi posredno škodo. Vsiljuje se vprašanje, da li naš davčni sistem vstreza svoji nalogi. Obstoječi davčni sistem zgrabi samo vidno premoženje, v prvi vrsti seveda nepremičnine, zatem podjetja, industrijo, obrt do poslednjega delavca, v denarnih zavodih naloženi denar, nima pa dostopa do nevidnih glavnih, do onega pravega kapitala, ki je spretno skrit v rokah pojedinca ali zanj celo naložen v inozemstvu. Koliko je samo tesavriranega denarja, ki se je na ta način oprostil vsakega plačila rentnine. Davčni sistem, ki bi mogel do živega temu kapitalu, bi imel kmalu dovolj sredstev na pr. za investicije, ki so v današnjih časih brezposelnosti nujno potrebne in ki bi pobudile tudi privatno podjetnost, ki pa se jih kljub temu obotavljamo vršiti, ker bi šle spet na račun itak že preobremenjenega davkoplačevalca. Frapira nadalje dejstvo, da je toliko davčnih zaostankov, do 2.700.000.000 Din. Res je, da po drugih državah ni nič boljše, ko ima na pr. Čehoslovačka davčnih zaostankov za sedem milijard, toda ako Dravska banovina izkazuje minimalno vsoto davčnih zaostankov, potem je mogoče samo dvoje, da ali davčna morala povsod ni na isti stopnji ali pa davčna uprava ne postopa povsod z enako rigoroznostjo. Poslednji čas je že, da izginejo naši viseči dolgovi. Rečem samo, ako bi bila država poravnala vse viseče dolgove, kolikor jih dolguje samo Dravski banovini, pa bi pri nas ne bilo denarne krize ali vsaj ne v tej meri, kakor se pojavlja.

Želeti bi bilo, da ima vse take in podobne probleme v stalnem pregledu ne samo gospod Minister financ, nego tudi naši Finančni odbor, ki bi v to svrhu moral biti v permanenci — vsaj dotlej, dokler ne nastopi Gospodarski svet, v čigar kompetenci bo proučavanje in rešitev vseh perečih gospodarskih pro-

bleinov. Od dneva do dneva se kaže večja nujnost ustvaritve te institucije. (Klici: Tako je!)

Mnogo bi se še dalo govoriti v načelu in v podrobnosti o našem budgetu. Marsikaj bi se dalo prigovarjati, marsikateri amandement ni po našem okusu, toda v poslednjem trenutku, ko nam je rešavati državni proračun, nočemo kvariti celotnega koncepta. Z zadovoljstvom jemljemo na znanje konstatcijo v poročilu Finančnega odbora, da je proračun realan, kolikor proračun vobče more računati z realnostjo in kolikor je ta v današnjih prilikah mogoča, ko je sleherni dan dana možnost kake perturbacije na svetovnem trgu. Ako nas bodo naše nade varale, se bo pač reklo: strecken nach der Decken! Seveda vsaka štednja ima svoje meje in more iti samo tako daleč, dokler ni ogrožena sama bitnost naprave, pri kateri hočemo štediti. Imam v mislih naše kulturne naprave. Čim se apelira na nas, da moramo znižati svoj standard of life, tako v zasebnem kakor v javnem življenju, v državi in v občini, moramo biti pripravljeni tudi na zástoj v našem kulturnem standardu ter za nekaj časa zadržati tako mnogo obetajoči polet k višku. Toda čuvati se moramo pri tem, da z ozkosrčnim štedenjem dosedanjih kulturnih pridobitev naravnost ne uničimo, ker bi nam s tem nastala nepopravljiva škoda.

Taka bojazen se mi vriva ob skrčenju državne dotacije Narodnemu gledališču v Ljubljani. V proračunu za leto 1932/33 je znašalo to znižanje Din. 777.815.—, a v sedanjem proračunu zopet 446.439.— Din., torej v dveh letih skupaj 1,224.254.— Din. To je v stanju, da razboli sam živec te naše kulturne institucije, Gospoda moja, priznано nam je, da smo Slovenci štedljivi in skromni ljudje, da umemo tudi s kromnimi sredstvi ustvarjati nekaj solidnega in odličnega. Vsaka para je na svojem mestu. Objektivna kritika nam priznava, da naše Narodno gledališče docela izpolnjuje svojo kulturno nalogo ter da njegove predstave, tako v operi kakor v drami vkljub mnogo ni žjm dotacijam povsem dosežajo nivo onih v Zagrebu i v Beogradu. Naj vodita račun o tem mojem toplim apelu tako G. Minister prosvete kakor g. Minister financ.

To tembolj, ker se takih stvari prav rado oprijemlje politika naših nasprotnikov ter najde v njih svojo oporo za svojo kampanjo. Imam pred seboj brošuro, v kateri je »točno« izračunano, da znaša fiskalna in socialna obremenitev Slovenije eno milijardo 290 milijonov, da je samo fiskalna obremenitev v preteklem letu v znesku Din. 999.000 znašala 13% fiskalne obremenitve v vsej državi in to pri samo 8.2% prebivalstva, a da je država trošila za Slovenijo samo 798 milijonov dinarjev. Vemo, koliko nam je dati na take račune, da tak račun nikdar ne more biti popoln, ker bi bilo upoštevati vse imponderabilije, ki so združene z urejenim državnim organizmom, temelječim na organski vzajemnosti vseh njegovih delov. Ali mislim, da bi bilo prav, da ne dajemo po nepotrebnem novih pripomočkov za tako argumentacijo.

Gospoda, dovolite mi, da se dotaknem še važnega vprašanja naših vseučilišč, a osobito naše Univerze v Ljubljani, ki nosi ponosno ime: Univerza Kralja Aleksandra I.

Odkar je bila z zakonom od 23. julija 1919 ustanovljena ta naša Univerza s filozofsko, juridično, medicinsko, tehnično in teološko fakulteto, so se malodane leto za letom ponavljali glasovi o večji ali manjši okrnitvi tega vseučilišča, pa čeprav je v toku

14-letnega svojega obstanka pokazalo vso svojo življenjsko silo in razlogi, ki so bili odločilni za ustanovitev popolne Univerze v Ljubljani, na svoji tehtnosti niso niti najmanj izgubili. Sleherno leto se ponavlja bojazen za integralni obstanek te naše institucije ter se polasča nemir vsega našega naroda v Dravski banovini. Ta nemir, ta nervoznost prehaja na sam zavod ter brez dvoma ne koristi njegovemu razvoju in napredku.

Gospodje senatorji! Razumeti morate, kaj nam je naše vseučilišče, s kolikimi žrtvami in s kolikimi, rekel bi stoletnimi napori je bilo pridobljeno. Naša univerza ni od včeraj. Njeni početki gredo prav v 17. vek. Ljubljana je staro vseučiliško mesto, ki ga je kot tako priznal sam veliki Napoleon, ko je v njej za Kraljevino Ilirijo osnoval Ecole centrale, popolno univerzo s vsemi zunanjimi atributi visoke šole. Pa čeprav je obstajala samo od l. 1810 do 1814, je tvorila za naš narod neprecenljiv precedens za kasnejšo borbo proti avstrijskemu centralizmu, ki nam je bil v dobi reakcije malo po malem krnil naše visoke šole, dokler niso v letu 1856 povsem izginila slovenska predavanja z avstrijskih visokih šol. A naša zahteva, ta naša »stara pravda« je ostala živa v našem narodu. Nikdar ni utihnula ta vseobča naša narodna zahteva. Slovenci smo leto za letom na taborih, v parlamentu, v deželnih zborih, v občinah in v kulturnih korporacijah terjali ustanovitev univerze v Ljubljani. Prisilili smo celo neprijazni Dunaj, da nam je v načelu priznaval upravičenost zahteve ter nam dovoljeval štipendije za izobrazbo naših vseučiliških profesorjev. Več kot pol stoletja je bila Univerza v Ljubljani enodušna zahteva vsega slovenskega naroda v Avstriji, a njena realizacija v Jugoslaviji najpopolnejši izraz resničnega kulturnega osvobojenja Slovencev v lastni nacionalni državi. Tako ugotavlja Univerzitetni svet v svoji spomenici od 12. januarja t. l. Spričo tega, boste gospodje senatorji razumeli bolesten odmev v naših dušah, kadar moramo čuti o kaki okrnitvi te naše dragocene pridobitve.

Gre v najnovejšem času za dvoje: Ukinitev medicinske fakultete z njenimi doslej štirimi semestri in ločitev tehnične fakultete od univerze. Medicinska fakulteta ima svoje korenine prav v 18. veku, ko je v Ljubljani že obstajala kirurgija in anatomija. Ljubljana ima s svojimi bolnicami vse pogoje za popolno medicinsko fakulteto, ki priznано z manjšim številom slušateljev bolje uspeva, nego če je natrpna s stotinami študentov. Upoštevati pa je v Ljubljani posebno strukturo naše univerze, kjer so poedine discipline povezane med seboj ter druga drugi v pomoč. Ako bi se medicinska fakulteta izločila iz ljubljanske Univerze, bi bila prizadeta filozofska fakulteta s somatologijo in biologijo, juridična pa s forenzično medicino, strokami, ki jih obe imenovani fakulteti imata sedaj na medicinski fakulteti. Prav tako bi bil z odcepitvijo tehnične reden obrat na naši filozofski fakulteti v bližnji bodočnosti resno ogrožen, kajti njeni naravoslovci — fiziki, geologi, kemiki in matematiki so s tehniko vred navezani na skupna predavanja in skupne institute.

Nočem iskoriščati vaše potrpežljivosti z nadaljnimi podrobnostimi, naj završim ta del svojih izvajanj z besedami že imenovane spomenice: »Naša Univerza je postavljena na skrajne meje države, v območje, kjer se križajo tri kulture; zamisel naših mož, ki so gradili to univerzo, je bila prav ta, da naj bi ljubljanska univerza tu na skrajni meji Jugoslavije

očitovala sosedom našo življansko silo, našo kulturno moč, našo voljo po znanosti in napredku in naj bi vzbujala pri sosedih priznanje in spoštovanje, pri našem narodu onkraj meja pa vero in zaupanje v naše nacionalne sile«. (Odobrovanje).

Gospodje senatorji! Moremo si čestitati, da imamo Ministra prosvete, ki je sam šolnik, sam vseučiliški profesor in ki s svojo strokovno sposobnostjo popolnoma obvlada svoj resort. Imamo polno zaupanje do njega in smo uverjeni, da bo vsa pereča vprašanja v harmoničnem soglasju z Univerzitetnim svetom rešil pravično in na korist stvari.

Gospoda, staro parlamentarno pravilo je, da pomenja votum za budget zaupnico odnosno votum proti budgetu nezaupnico Vladi. Zategadelj se ob razpravi o budgetu običajno vodi politična debata. Mislim, da to debato lahko na kratko opravimo. Smernice politike Kraljevske vlade so znane. Bile so podane ob nastopu te Kr. vlade, podčrtal in podkrepil jih je nedavno Predsednik vlade v svojem znamenitem govoru v Narodni skupščini. Izjavljamo da se povsem identifikujemo s temi smernicami. A o različnih punktacijah in deklaracijah, o katerih smo že toliko govorili in katera se obregajo ob osnovna načela naše državne politike, naj bo v resnici debata zaključena. Ako je Predsednik vlade dejal, da je s pravilno shvačenim jugoslovanstvom rešeno i hrvatsko i slovensko in naravno i srbsko vprašanje, tedaj naj bo ta beseda zaključna točka vsej diskusiji. (Odobrovanje). Dosledno in čvrsto ostanimo na liniji narodnega in državnega edinstva. Ta ideja bo zmagala in mora zmagati, ker pomenja naravni zaključek v razvoju naše simbioze, ker govore zanjo ne samo narumni zakoni ampak vsi pametni in logični politični razlogi. Zategadelj ponovno izjavljamo, da sledimo Vladi na tej liniji z vsem našim zaupanjem.

Vendar pa mi dovolite, gospodje senatorji, da ne prezrem dogodka ali, če hočete tako imenovati, afere, ki jo po vsej pravici smemo šteti med politične emanacije. (Klici: »Čujmo!«) V mislih imam pastirski list, poslanico dela katoliškega episkopata proti Sokolu Kraljevine Jugoslavije. V tej poslanici predstavniki naše ecclesiae militantis kličejo svoj anathema na Sokol Kraljevine Jugoslavije, ko ga proglašajo pavšalno in v celoti za brezverskega in protiverskega. Ni to mala stvar, če se izreka tako težek očitek o nacionalni instituciji, katera je z zakonom ustvarjena državna institucija, katera predstavlja zbor članov vseh konfesij v naši državi, da ne rečemo institucije, ki ji načeljuje Kraljevski Princ in Prestolonaslednik, bodoči naš Kralj. In ni vse eno, ako izreka tako sodbo političen agitator, ki ne tehta svojih argumentov po njihovi resničnosti, ali pa če jo izreče zbor cerkvenih knezov. Za lahkomišelnost izrečene sodbe govori že dejstvo, da noben predstavnik ostalih konfesij in zlasti ne predstavniki pravoslavne cerkve, kateri pripada večina članov Sokola Kraljevine Jugoslavije, niso našli povoda, da bi sledili sodbi katoliških cerkvenih dostojanstvenikov. (Odobrovanje).

Poslanica priznava, da je Sokolstvo po svojih statutih vezano spoštovati vsako versko prepričanje in čustvovanje, ker smatra vero za najsvetejši del notranjega življenja vsakega člana. Priznava, da je v pravilniku »Ciljevi i putevi« izrečno zaukazano: »Zato je Sokolstvo dolžno, da enako spoštuje vsako versko prepričanje in čustvovanje. Vsak član Sokolske organizacije more svobodno izpolnjevati zapovedi in se ravnati po predpisih svoje vere in cerkve«.

A trdi, po eni strani, da je to samo teorija, so samo lepe besede, praksa pa da je drugačna, po drugi strani pa navaja, da ima Sokol Kraljevine Jugoslavije za svojega svetnika Miroslava Tyrša, ustanovitelja in ideologa sokolske misli, ki pa da je bil sam antikrist.

Kar se prvega tiče, more poslanica kot dokaz navesti samo poedine slučaje. A še tu se je izkazalo, da so nekateri izmed v poslanici citiranih primerov neresnični. Pastirski list si je moral pustiti veljati očitek, da se je skregal z resnico, hčerko Božjo. Zopet znak, kako lahkoumno je bil sestavljen in da je z muko iskal premis, da bi mogel utemeljiti zaželjeni logični zaključek. Konferenca katoliških škofov bi bila mnogo bolje storila in tudi sami sebi več koristila, da je pozvala vse vernike, naj stopijo v Sokol Kraljevine Jugoslavije in da tam reformirajo ako je kaj reforme potrebno. (Odobrovanje). Gospoda, da boste med 300.000 člani Sokola dobili kako garjevo ovco, poedince, ki greše proti statutom in proti pravilniku, kdo bi to tajil, a zavoljo tega paušalno obsoditi institucijo kot tako, to pač presega meje dopustnosti. Kakor bi se ne moglo odpustiti, ako bi kdo zavoljo enega nevrednega duhovnika hotel vreči kamen na Cerkev samo. (Ploskanje in klici: dobro!)

Kar pa se tiče Tyrševih svobodoljubnih idej je treba konstatirati, da se nikjer in nikoder ne obračajo proti veri. Ne smemo trgati poedinih njihovih citatov iz celote in s tem kvariti smisel izrekov. Tudi je upoštevati, v katerih časih in za kakšne prilike so bili izrečeni in da je marsikateri teh izrekov vzeti cum grano salis: Mi, ki smo Sokoli od mladih dni in ki smo zasledovali porast Jugoslovenskega Sokolstva, porajajočega se iz Ljubljanske Sokolske Maticе, moremo o tem dati autentično izpričevalo. Res pa je, da Sokolstvo ni verska organizacija, ni nikaka cerkvena bratovščina, kakor to tudi ni naša narodna vojska, proti kateri bi se s tega gledišča prav tako lahko obračala škofovska poslanica. (Odobrovanje). Bivši Jugosokol je bila nacionalno borbena organizacija. Stal je neustrašeno v prvih vrstah naše nacionalne borbe. Ako in kadar se je boril tudi proti klerikalizmu, je to storil le toliko, kolikor je videl v njemu nasprotnika svojim nacionalnim težnjam. A da klerikalizem, politična cerkev, v predvojnem času ni bil v nacionalni službi, nasprotno, da je bil zvest oproda tedanjega protislovanskega režima, o tem govore dejstva. (Odobrovanje).

Gospodje senatorji! Rekel sem da vidimo v poslanici dela katoliškega episkopata neko politično delo. Oni to zanikujejo in prevzvišeni nadbiskup dr. Bauer se odločno obrača proti insinuaciji, kakor da bi bila poslanica v zvezi z nekimi punktacijami političnih ljudi, češ, da je bilo pastirsko pismo koncipirano že na škofovski konferenci v Zagrebu 17. novembra. Dobro, mi mu hočemo to verjeti, čeprav se nas čudno dojmi koincidenca obelodanjenja poslanice z onimi punktacijami. Zakaj niso bili poslanice poslali v svet že 17. novembra? A nekako konjsko kopito kaže poslanica vendarle v poslednjem stavku, ko pravi, da Sokolstvo noče nič vedeti o poštemen slovenskem imenu. Baš to je tudi eno izmed političnih gesel znanih punktacij.

Gospodje senatorji! Poslanica je napravila mnogo razburjenja ne samo v sokolskih krogih, ampak v vsem našem narodu. Ljudje so trumoma zapuščali cerkve, ko so duhovniki pričeli čitati pastirski list. Obsojali so ta izliv verske nestrpnosti tudi taki, ki jih ni ravno šteti za prijatelje Sokolstva. Niso vsi

škofje podpisali pastirskoga lista. Mnogo je bilo tudi duhovnikov, ki pastirskoga lista niso marili čitati. Prečitati vam hočem pismo takega duhovnika, ki pa ni duhovnik ljubljanske škofije in ki opravičuje svoje odklonično stališče proti poslanici s temi besedami: »Ljubezen do od vseh strani ogrožene domovine, udanost do našega dobrega in ljubljenega bridko iskušene Kralja me je pri tem vodila. Saj smo ječali v tujem suženjstvu! Ali smo pozabili kako smo se morali boriti za svoj rod, za svojo kri, za svojo materno besedo? Ali smo pozabili, ko je naš mirni slovenski kmet ob svojih zahtevah bil zavržen s psovko »windischer Hund«? Ali smo pozabili, kako so naši zavedni narodni borci, inteligentje, bili zlostavljeni na Ljubljanskem gradu in v mariborskih celovških, graških zaporili in ječah?! Ali se nismo mogli sedaj v teh dneh spomniti na tiste strašne dni, ko je zavedna slovenska duhovščina bila v masah peljana v mariborske in graške ječe in s hrepenenjem in boleščjo v srcu zrla tja daleč čez Sotlo, čez Savo in Drino po Kralju Osvoboditelju in po bratih ene krvi?! Da, na to se je bilo treba spomniti in prevladal bi bil razum, prevdarnost in čisto čustvo ljubezni za lepo, zedinjeno domovino.« Mislim, da pismo ne potrebuje komentarja. (Klici: Vrlo dobro, tako je! Dolgotrajno ploskanje.)

Gospoda, čestitati je našemu Sokolstvu, da je na dostojanstven in sebe vreden način zavrnilo žalitve v pastirskem listu, čestitati, da se ni pustil speljati na opolzka tla kakeka kulturnega boja. Čestitati mu je tudi, da je odklonil nameravani amandement v našeni Finančnem zakonu, po katerem naj bi bile državne službe prvenstveno pridržane Sokolom. Sokol naj raste iz lastne svoje moči. Iz svoje vzvišene misli naj črpa svoje sile, ki bodo posvečene sreči in slavi skupne domovine. (Odobranje.)

S tem završujem in izjavljam v imenu senatorjev iz Dravske banovine, da hočemo glasovati za proračun. (Dolgotrajno ploskanje in klici: »Živeo!«)

Претседник др. Анте Павелић: Реч има сенатор г. др. Иван Гмајнер.

Др. Иван Гмајнер: Господо сенатори! Државни прорачун, који је пред нама на одобрењу, одговорио је по мом мишљењу потпунома задацима, који се на њ ставити могу. Он је обухватио потребе нашег државног апарата, а подједно је доведен у склад с привредним могућностима нашега народа. Вредност нашег народног прихода спала је, па се према томе морао рестрингирати и државни прорачун. Али се при тој рестринкцији имало у виду, да се осигура нормално одвијање узаконјене државне администрације. Могло би се додуше прорицати, да овај прорачун неће бити потпуно извршен, да неће завршити без дефицита. Али то пророчтво остаје теза против буџетске тезе, која је имала за основу најсавеснију калкулацију. Још би се могло рећи, да нису сви расходи ушли у сам буџет. Али у данашња времена кад се ситуације свакодневно мењају, немогуће је избећи томе, да се за време већ закључене редакције предлога буџета не укажу какве накнадне потребе, које треба задовољити. Ова задовољења се онда морају донети у т. зв. финансијском закону. И тако се, ако хоћемо да будемо праведни, нити овом буџету, нити г. Министру финансија, а нити Краљевској Влади обзиром на овај прорачун основано приговорити не да. Коначно и није Министар финансија, који стварно саставља буџет, он га саставља само формално, а

стварамо га ми законодавци, који доносимо законе, чије provedbe или повећавају или смањују расходе, дакле терете за буџет. Законодавна тела су у првом реду звана, да код доношења сваког појединог закона просуде добро и његове финансијске последице. Кад је једанпут закон ту, онда не можемо више захтевати ни од ресорног Министра ни од Министра финансија, да финансијске обавезе, које из тог закона проистичу, у буџету не предвиди. Кад је дакле тако и кад предложени буџет својим задацима одговара, буџетска дебата у таквом случају има сврху да расправи, с којим мислима вођицама треба да пошљемо у живот овај буџет и какав треба да с овим буџетом спремимо идући буџет. Ја ћу бити слободан покушати нешто мало придонети овој сврси.

По мом мишљењу у нашем случају пригодом буџетске расправе треба да се пре свега питамо, да ли ће наш народ под предстојећим приликама моћи и даље подносити и оволики буџет, колики је овај, што је пред нама. Ту треба да без сваког оптимизма учимо економску ситуацију нашега народа. Нашим пореским обвезницима, који су још остали на животу у овој кризи, остала је врло ослабљена моћ плаћања и они имају слабо користи од тога, што је државни прорачун снижен у две године за тримилијарде осам стотина милијона динара, кад су порези, који их притискују, постали превелики. Порез није велик само докле, док се може неосетно плаћати од прихода, али чим се мора плаћати из имовине, онда је он велик, онда он код слабо имућних, а такав је готово читав наш народ, може имати врло лоше последице. А ја сам сигуран, да данас барем половина наших пореских обвезника плаћа порез или задужујући се или откидајући од своје већ јако умањене имовине. А то не води нипошто к добру. Порез не сме да материјално исцрпи свог обвезника. Ако ми своје пореске обвезнике с пореским теретима осиромашимо, ако државне и самоуправне дажбине изједу народну имовину, онда ћемо постати народ просјака, а онда нам на част сви снови о величини нашег градоградног народа.

Ја знам, да се државни прорачун не да преко ноћи снижавати и да су та снижавања врло болна, јер нису одраз благастања него одраз осиромашавања. Али ми већ две године живимо у незапамћеној светској економској кризи, којој краја сагледати не можемо. Треба дакле приступити господарењу, које ће одговарати још горој кризи, којој се можемо надати. Ми смо пригодом одобравања прошлогодишњег буџета мислили, да је ова криза пролазна ствар, да ће разне светске економске конференце наћи излаза из ње, да ће се питање репарација или барем ратних дугова повољно по нас решити. Али, господо, од свега тога нема ништа. И данас видимо, да ова криза није никаква пролазна ствар, него да се она стално удомила и код нас и у целом свету. За време светског рата уништено је толико светских добара, већи дио ратних снага био је употребљен на уништавању људских добара, а не на њиховом стварању, па како да то некад негде не узмањка? Па зар уопште мислимо, да је рат и стварно престао? На жалост не, јер политички и економски рат, како сваким даном гледамо и осећамо, бесни и даље с појачаном жестином. Па молим вас, где има данас отворене и искрене међународне сарадње? Где поверења између сталежа и сталежа, где између човека и човека? Па како да

онда буде боље и да криза престане? А докле ће то тако, ко нека га зна.

Кад дакле видимо ситуацију, а до данас смо је већ морали увидети, онда треба да се према ситуацији и управљамо. Ако желимо, да наш народ има одакле дажбине плаћати, онда требамо пре свега стварати такву ситуацију у земљи, да што боље нашег пореског обвезника оспособимо за плаћање, а с друге стране да у државном газдинству што више али дакако рационално штедим. Нашег пореског обвезника оспособићемо за плаћање, ако погудујемо раду и штедњи, јер само од солидног рада и рационалне штедње може да буде резултат. У првом реду треба дакако да обратимо пажњу нашем сељачком свету, који сачињава 80 од сто нашег пучанства, а чији просперитет и чије задовољство је најбоља сигурност и за конзервативизам и за социјални мир. Истина је, да нам је наша Влада предложила, а ми да смо примили Закон о заштити земљорадника. Истина је и то, да су нам били предложени на одобрење и ванредни кредити, које смо вотирали Влади, да помогне сељаштву и радништву претурити зиму. Али то су све палијативне мере, које не решавају проблем. Треба ухватити питање у корену и приступити његовом решавању из темеља. Исушивање ритова и мочвара, унутарња колонизација, комасација, сељачко наследно право, уређење сељачког кредита, сељачко задругарство то су мере, које воде до оздрављења наших сељачких домова и које воде једине могу спречити, да нам већина нашег сељаштва не оде у пролетере.

И ако смо сељачка земља, за нас је врло важно да промичемо и занат и трговину и индустрију, јер све ово је код нас још на ниском ступњу. А без тога не може један народ бити економски слободан. Тако дуго док ћемо ми бити одвисни од иностране индустрије, а по готово у данашњим валутарним приликама, не може бити ни говора о неком благостању.

Па онда наше новчарство. Као што је човечјем организму потребито здраво срце, да обавља правилну циркулацију крви, тако је и привредном организму једнога народа потребито здраво новчарство. Као што код неправилног стварања и код неправилне циркулације крви наступа анемија или капља, тако и код несрећеног новчарства настапа засталост свакога промета и привредни крах. Ми смо зато дужни да хитно предузмемо мере, које ће опет оживети и оспособити наше новчарство. При том чекају велики задаци нашу Народну банку, Државну хипотекарну банку, Привилеговану аграрна банку и Поштанску штедионицу. Господа Министар финансија, Трговине, Пољопривреде и Саобраћаја, требали би да управе ових институција упуте у ове њихове задатке у садањој великој, југословенској држави.

Читава идућа буџетска година треба да служи Влади, да доноси пред законодавна тела законске пројекте, којима ће се наш идући буџет моћи смањити на меру, која ће одговарати нашем народном приходу. Ми додуше морамо уважити, што се наша Влада у ово тек добре пола године што постоји а поред економских и међународних брига, које је имала, морала у прво време главно посветити отпављању дневних послова. Али сад од 1. априла, кад спреми под кров буџет, она треба да буде и Влада иницијативе, Влада реорганизације читавог нашег државног живота. Она треба да тражи нове путеве, да изведе народ на пут сношљивог живота

у овој несрећи од кризе. А то се не да с досадањим нашим државним методама. Сувише смо научили, да време само за нас ради и да живимо од репарација и зајмова. Прилике су нас приморале, да с овим начином живота морамо да престанемо. Треба се пружити, докле властити јорган досиже, треба почети немилосрдно штедити и улагати у најпродуктивније сврхе. Моје је мишљење, да би господ Министри сваки у свом ресору требали да добро кроз идућу буџетску годину размисле и прегледају, што има у њиховом ресору у данашња времена право на живот, а што нема. Нашу гломазну и компликовану администрацију треба апсолутно поједноставити, упростити. Поједностављење администрације учиниће, да ће она бити јефтинија и бржа, па према томе ефикаснија и народу мање тешка. Компликована администрација, формалистичка и бирократска администрација је за држављане тортуре, она отуђује свет од државе, озлојеђује га, па како онда можемо очекивати, да ће наши грађани весела срца плаћати једну омрзнуту ствар? Мале општине и мале срезове треба спајати, јер не можемо финансијално поднети толико општина и срезова. Онда наше средње школе. Не сме средња школа постојати због престижа неке варошице или због народног посланика, него ако има за постојање озбиљног оправдања. Па онда друге институције под другим ресорима. Ако се види да ове институције или предузећа не одбацују онај или привредни или културни приход, који би био у сразмери с трошењем, онда то треба укидати. У осталом у овом правцу учињен је и Народној скупштини и овде у Сенату један низ драгоцених напомена, које ће наша Влада, ја сам уверен, савесно проучити и радо уважити, па их ја зато нећу да понављам.

Али има једна врло актуелна ствар, коју желим да овом пригодном нарочито подвучем. Кад осматрамо наш државни прорачун с гледишта, да ли ће га наш народ моћи поднети — а то у првом реду морамо — онда не смемо никако при том да заборавимо ни на самоуправне дажбине. То је један врло мучан проблем, како поделити изворе јавних подавања између државе и самоуправних тела. А решење овог проблема постало је нарочито данас код нас акутно. Идућа буџетска година је по мом мишљењу у знаку проведбе бановинских и општинских самоуправа. Ту сад треба добро промислити, како ћемо терете пореских обвезника олакшати, а подједно самоуправе снабдети материјално, да одговарају својој сврси. Наш народ по мом мишљењу не може да поднесе троструко изравно опорезовање. Изравни порези су већ сами по себи једна невољка ствар, а кад су у ствари још троструки, и за државу и за бановинску и за општинску самоуправу, онда су омрзнута и у најповољнија времена. Зато би требало промислити о том, не би ли се наша држава кад се проведу самоуправе, требала одрећи већег дела изравних пореза и своје буџетирање утемељити само на једном изравном рецимо службеничком порезу па на неизравним порезима као прометном, трошаринама, таксама, царинама, монополима и другим приходима својих предузећа, а већи део изравног опорезовања препустити самоуправама. Ја бих се задовољио и само с једним од изравних пореза, земљарином или кућарином или течевином, али кад ни сва ова три пореза заједно а камо ли само један, не може да потпуно подмири самоуправне потребе. А с друге стране ово би код наше државе, која има велику

државну имовину и многа предузећа, било могуће. Тим пре што наши изравни порези нити не претстављају нити могу претстављати размерно тако огромну суму. Приход нашег државног буџета од изравних пореза, без службеничког пореза, предвиђен је за годину 1933/34 са једном милијардом сто тридесет милиона динара. Самоуправе, ако буду широке и фактичне, оне ће без сумње државу растеретити за трошење барем у тој суми. И зато кад се оне проведу, за овај приход би по мом мишљењу требало наш државни буџет снизити. Ово би управо одговарало нашим приликама, па да престану међусобна сумњичења, да неко боље а неко слабије код плаћања изравних пореза пролази. Дабоме, да би још увек за случај ванредних државних потреба држави остала могућност, да на ове самоуправне изравне порезе, док би све потребе постојале, удари државни прирез. И тако ни с те стране не би томе могло да буде приговора. Ми сад управо очекујемо од Владе најављени пројект закона о бановинским самоуправама. Нарочито сам благодаран госп. Претседнику Владе, што нам је у свом буџетском говору пред Народном скупштином најавио, да ће нам истовремено с пројектом о самоуправама бити поднесен и пројекат о финансирању ових самоуправа. Ово једино овако и мора да буде. Тек на темељу доброг пројекта о финансирању можемо ми донети један добар, здрав и за живот способан закон о бановинским самоуправама. Једино што по мом мишљењу не може да буде добрих и правних самоуправа без дажбина. Још нико није изумио »перпетуум мобиле«, а колико знам из механике и неће. И зато би ја молио и госп. Претседника Владе и Министарски Савет, да напусти бесплодни напор, да изуми бановинске самоуправе, које неће коштати, него да нам предложу самоуправе, које ће се темељити на здравом финансирању, јер само такве ће моћи постићи своју сврху, то јест задовољство у народу.

Поред реорганизације нашег државног апарата, који ће наш народ моћи плаћати и бановинских самоуправа способних за живот, а које ће народ задовољити, има још једна трећа непосредна дужност Владе, а то је да сваки њен рад иде за учвршћењем свести о нашем народном јединству. Наш госп. Претседник Владе врло је лепо изложио у свом програматском буџетском говору пред Народном скупштином своје гледиште на југословенско државно и национално питање. Само треба још да узнастоји, да ове лепе и тачне мисли пригрле искрено и у пракси и сви државни службеници, па да им оне буду мисли водиле при сваком њиховом званичном чину. Јер ја морам са бољу да гледам, како је наше чиновништво у свом великом делу у пракси још доста далеко од ових мисли. (Гласови: Тако је!) Оно још увек сматра, да је југословенство само једна режимска политичка тактика, а не темељ државне политике. (Тако је!) Наше чиновништво мора да се саживи с тим, да су темељи наше државе наше народно јединство и њен монархички облик. Потпуно је исправно утврдио наш поштовани друг сенатор г. Бањанин у свом говору од прошлог месеца: »Југославија је настала и створена је у међународним уговорима као остварење мисли једнога народа; (Одобравање и гласови: Тако је!) она је постала и њу је створило југословенско уједињење«. Ко дакле ради против јединства народа или ко ради против монархије и против династије,

која је по мом најдубљем уверењу једина гаранција за очување нашег слободног политичког јединства, тај руши темеље, на којима је сазидана ова наша драга слободна национална држава. (Бурно одобравање и гласови: Тако је!) Зато с оним, ко својом неспособношћу, несавесношћу или туђинским осећањима подгриза темеље и руши своју сопствену домовину, с њим на улици, нека на друму чека Прибићевићев савез југословенских република или Перчецову католичку државу под Отоном Хабсбуршким. (Бурно одобравање и гласови: Тако је!) Али дакако ту не сме да буде лажи, ни подвала, ни денунцијанства. Одбацити треба становиште, да је било који држављанин већ по рођењу или крштењу поузданији или непоузданији за државу. Сви смо ми једнако поуздани, док се некоме појединачно не докаже да није. А посве је свеједно, ако неко руши темеље наше државе корупцијом, саботажом или акцијом против народног јединства. Нико не тражи од нашег чиновништва, да буде партизанско. Насупрот оно то и не сме поднипошто да буде у свом званичном наступању. Али ми имамо право да од државних службеника безусловно захтевамо, да не буду саботери наше државне мисли, да не буду минери оне велике зграде, која им осигурава egzистенцију, а која је народ, из којег су и они никли, подигао потоцима крви и суза.

У последње време било је код нас великих расправа о југословенству, јер се чини, да још многома није ствар јасна. Дозволите зато и мени, да кажем о том неколико искрених и добронамерних речи. Наше народно јединство у ствари је одувек постојало, одкад има нашег народа, и оно ће постојати, док га буде трајало. Ми смо били, јесмо и бићемо један народ, док нас буде. И на том факту се ништа изменити не да. Можемо се ми Хрвати опасати са три кинеска зида, можемо из ината узети кајкавско наречје за наш књижевни језик, можемо терминологију мењати, а Словенци могу ископати Сутлу, да буде шири од Дунава, и опет остајемо са Србима један народ, док останемо Хрвати и Словенци. (Бурно плескање). Ми можемо постати други народ једино, ако постанемо Италијани, Немци или Мађари т. ј. ако се однародимо. Кад смо дакле један народ куд ћемо онда лепше и веће националне идеје, него да као свестан народ имамо своју слободну и народну државу? И овај идеал смо ето након дугих столећа и постигли, а сад треба да идемо даље у свом настојању, да постанемо јак и снажан народ, који ће моћи себи и осигураги мирну и срећну народну будућност. На овај пак пут довешће нас југословенство. И зато је југословенство једна наша велика и дивна национална идеја. Само је жалост, што је ова велика идеја баш у моменту, када је требала да приђе к свом коначном остваривању наишла на мајушну и тесногрудну генерацију. Наша интелигенција не може никако да се међусобно разуме. А не може да се разуме, јер није искрена, јер има задње мисли. И зато су једни задрли у најкрући централизам, а други у конфедерацију. А народ то не тражи, није истина да тражи. Он само зна, и то онај који је далеко од Београда, да му се не иде у Београд због сваке ствари ради решавања, него жели да то може да сврши у свом ближем центруму. Народ жели, да ми сви подједнако имамо могућности живота, могућности рада и напретка у раду у својој

заједничкој држави. Е, то је све, а то није ништо тако тешко разумети, а нити томе задовољити. Свему томе даде се лепо и праведно задовољити бановинским самоуправама, које је наш Устав баш због тога и предвидео. Само их треба већ једанпут и провести. И то провести, тако, како ће то одговарати с једне стране народним потребама, а с друге стране срећној народној будућности. И зато коликогод су народу преко потребите самоуправе, исто толико му је потребито и духовно зближење, југословенство. Због тога сам ја одлучно против федерација и конфедерација. Ја схваћам југословенство као жељу и настојање, да потпуно свесни свог националног јединства, постанемо јак и моћан народ, који ће и у свету нешто значити који ће и светској култури и напретку узмоћи предати свој обол. Ако се сад ми збијемо у федерације и конфедерације, онда ћемо сваки за себе у другом правцу и никад неће из нас бити нешто нарочито. Више је вероватности, да би се растепли него зближили, па да би тако постали пленом наших многобројних незајажљивих непријатеља.

Износи се, да ми Срби, Хрвати и Словенци, сваки за себе, поседујмо све националне атрибуте. Али при том се није мислило на то, да су наши пређи ове атрибуте стварали и да смо се их ми грчевито држали ради тога, јер смо или хтели одржати своје засебне слободне националне државе или јер смо се бранили да не постанемо Турци, Мађари или Немци. Данас у својој Југославији нема од однарођивања бојазни, зато и ни једноме од наших племена не треба засебних националних атрибута, који би нас одвели раздвајању и пропасти наше тешко стечене националне слободе. Не смемо да заборавимо, да управо за то, јер смо били одељени, да су наши народни делови губили сад један, сад други своју слободу, која треба да нам буде дража од свих атрибута.

Господа другови из »Народног Клуба« чини се, да хоће сложени државу и сложени народ али ми тога нећемо. Ми нећемо и не можемо да будемо ни Американци, ни Швајцарци. (Гласови: Тако је!) Допуштам, да такви сложени нареди којипут и боље материјално пролазе, јер су без праве националне боје. А ми не сматрамо, да је материјализам главна сврха национализму. Ми смо Словени, идеалисте, па зато хоћемо да будемо народ заноса, идеала и духовног напретка! Макар народ сиромашнији, али народ полета и духа! (Буран аплауз)

Исправно схваћеном југословенству није задаћа, да руши историјске стечевине и осебине појединих наших племена, него му је дужност, да све оно, што је у тим стечевинама и осебинама лепо и добро унесе у општи народни инвентар, да овакве стечевине и осебине учини својином целокупног нашег народа. Нисмо ми Хрвати, који смо југословенски националисте, никакве издајце хрватских осебина и традиција. Нема лепше хрватске традиције од свести о нашој припадности к великој словенској породици и од тежње за уједињењем свих наших југословенских племена у слободи. (Аплауз) Овом свешћу, овом тежњом проткана је као златном нити сва наша хрватска историја. Ово нам је најлепше што имамо. Гргур Нински од пред више од хиљаду година; па Гундулић, Крижанић, Људевит Гај, Штросмајер, Рачки, Кукуљевић, Мажурањић, Прерадовић, Мештровић и читав низ наших првих умова били су свесни Словени и Југословени.

Па зар наши ратни добровољци и Југословенски одбор за време светског рата нису такођер били једна светла тачка у нашој историји? Ових светлих хрватских традиција, Хрвати се никада одрећи неће, нити ко од њих то тражи.

Криво имају и политички наследници пок. Стјепана Радића, ако мисле, да они продужују његову политику. Радић је био велики Словен и искрени Југословен. Ја имам то право да кажем, јер сам био ранији политички ученик његов, него садањи његови политички наследници. Још као седмогимназијалац 1901 године, дакле пред 32 године ја сам долазио у његову кућу и он је нама неколицини младих приатеља читаве поподневе износио своје велике политичке мисли и огромно политичко знање. И још онда 1901 године, дакле тринаест година пре светског рата он је с потпуном сигурношћу предвиђао, да ће доћи до велике светске конфлаграције и преко ње до Југославије. Радић је био онај, који је 1903 године на јавној скупштини у Беловару рекао: Ко неће да призна брата за брата, онога треба подићи пола метра од земље, дакле обесити. А програм његове Хрватске пучке сељачке странке у свом одсеку, где говори о народној политици, вели од речи до речи овако (чита):

»Хрватска пучка сељачка странка удесит ће свој рад према овим чињеницама и назорима:

1) Хрвати су од старине имали те и данас имаду посебну своју државу.

2) Хрвати и Срби један су народ, па се већ зато морају споразумјети и у политичком раду, нарочито ондје, гдје живу заједно.

3) Словенци и Хрвати једни су другима тако близу, те су за право и они с Хрватима један народ, који има сложено радити за заједничку будућност.

4) Сви су јужни Славени једна народна и господарствена целина, те ми Хрвати држимо Србију, Црну Гору и Бугарску својим народним државама.

5) Наш напредак у просвјети и ослобођење од господарске зависности не даде се ни замислити без политичке слободе западних Словјена, нарочито Чеха и Пољака.

6) Славенство вриједи у свијету највише с Русијом и ради Русије.»

Ја наглашавам, да је ово програм једне хрватске странке израђен и потписан још 1904 године у склопу једне туђинске Аустро-Угарске монархије. Потпуно исправно је устврдио у буџетској дебати пред Народном скупштином госп. народни посланик Светислав Хођера, да сам и ја овај програм потписао као оснивач странке и њен први пословођа. Потписали су га и г. г. Карло Ковачевић, Тома Ковачевић, Др. Шуперина, Јалжабетић и Добринић, али га нису потписали нити створили данашњи политички наследници пок. Стјепана Радића. Ово је програм, како видите, словенски и југословенски. Ово је Радићев програм, а програм Радићевих политичких наследника у данашњој пракси није Радићев, него франковачки, који је протусловенски и неслободарски, јер му је био идеал триалистичка Аустро-угарска монархија.

И ја сам дубоко уверен, да Радић не би био никада отишао ни у републиканце ни у апстиненте, да га тамо није натерао Прибићевић. У прве дане нашег ослобођења и уједињења Прибићевић је у овој држави био све и сва, и мало кога од Хрвата

је пустио близу, јер се бојао конкуренције. Он је израдио да су у прво наше Народно Претставништво именована само двојица Радићеваца. Он је натерао напредњаке из српско-хрватске коалиције др. Лорковића др. Шурмина и друге најизразитије Југословене у федералисте. Он је омео да чланови југословенског Одбора уђу у прво Претставништво као чланови тог Одбора, него су уњ ушла само двојица, г. г. Бањанин и др. Трумбић, којима су препустиле своја места партије. Он је изводио, да је Министарски савет телеграфски наложио Југословенском одбору у марту 1919 године, да се растури. Он је хтео Хрвате учинити мањима од макова зрна, а успео је да учини себе једном бедном фигуром. Он је био, он лично, а и данас је злодух југословенства.

Југословенство је једнакоправност. Оно није негација ни српства, ни хрватства ни словенаштва. Нико ме се не брани, да буде Србин, Хрват или Словенац. Једино што Југословенство не може да допусти лоше схваћено српство, хрватство или словенаштво, које би било негација југословенства. И једино зато, што југословенство значи једнакоправност, оно не пита, ко је Србин, а ко Хрват или Словенац. Њему мора да буду сви једнаки, пред њим не може нико да буде више повлашћен зато, јер је или Србин или Хрват или Словенац.

Кад гледам ове наше несрећне политичке размирице, ја се питам: А чему ми, господе, улажемо толике напоре у то, да не буде оно, што мора да буде, да не буде онако како треба да буде? Све су то напори бесплодни, јер из нас нико више никад не створи три народа. Па и чему нам то, будимо рађе сретни и пресретни, што смо могли да и политички постанемо један народ, слободан народ у својој слободној домовини. Сви смо ми то желели. Сви смо ми веровали у Југославију и ова жива вера створила је Југославију. Саможивци, злодуси и заслепљени прете јој да је растуре. Али залуд им. Ја фанатички верујем, да ће је народна памет, народна марљивост и народне мишице знати очувати нашој деци, а наша деца да ће је значи учинити моћном и великом.

Изјављујем, да ћу гласати за овај буџет. (Бурно и дуготрајно одобравање и узвици: Живео!)

Претседник др. Анте Павелић: Реч има сенатор г. Церовић.

Гаврило Церовић: Господе сенатори, ево ме и још једном да проговорим о буџету, јер ја сам прошле године био једини који сам гласао против буџета онаквог каквог га је створила у већини данашња влада. Ево ме опет на говорници да проговорим и о овом буџету, јер је о њему говорио у свом експозеу г. Министар финансија, говорио је глатко, говорио је фино, углађено, као што то припада једном центлмену, једном фином говорнику, господину и човеку који може да створи од буџета и једну лектуру тако да само зажелимо да је читамо и по ноћи. Да говорим ја о томе буџету после онако огромних и великих говора у Народној скупштини, који су трајали читаве ноћи и дане, и који су нас уморили читајући их у новинама — то би било илузорно. Јер мој говор могао би бити само толико негативан да ниједну цифру не би могао изменити. Био би то један уобичајени говор »за« или »против« и ништа више, а то је у ствари једно исто данас, гласали »за« или »против«.

Доба у које нам се подноси овај буџет то је доба као оно кад каспин поднесе овци нож под грло, то је доба, када не можемо тај буџет ни да простудирамо, а ви господе знате како су досадне цифре, јер ми ни романи не читамо радо, а тек како ове цифре; ту не смемо ни омркнути.

Признајем г. Министру да се буџет доноси у једном врло тешком стању и спољашњем и унутрашњем. То потенцирам, али му ипак не признајем да је то стање и једно и друго могло спречити и забранити г. Министру да донесе овај буџет много раније него што нам га је изнео пред Народно претставништво. Кад се стави на дневни ред, то је онда буџетски извештај и претрес буџета, а ми можемо наредбе да читамо и уназад пет година. Ми смо позвати да га претресамо у танчине, да му завиримо у сваку цифру, у сваку главу, у сваку партију и позицију и да видимо где те партије и позиције циљају, јер између партија и позиција, између позиција и позиција има шкакљивих рупа, кроз које можете правити тунеле, као кроз римски бунар у граду.

То вам је, господе, доказ да је овај буџет мало сакат, што се је Финансијски одбор у Народној скупштини потројио, утројио, — реците како хоћете — те су три разна извештаја о њему изишла пред Народну скупштину.

Сви наши буџети или су стварни или су фиктивни. Ми, хвала Богу, увек фиктирамо и ми смо уопште једна фикција (Смех), јер и ово што говорим то је све фиктивно (Смех), јер ови износи цифара, који се уносе у буџет, они су тако еластични, да ми само приањемо за њих као муве за лепак, али нисмо простудирали куд те цифре циљају и где су намењене.

Једино што ми не водимо рачуна, ни доњи ни горњи дом, да ли је народ способан све ово да плати. Ми доносимо буџет као што се каже: »Рачун без крчмара«. Ко ће платити на крају крајева? Народ! А сви смо на крају крајева за народ. И одријесмо се доказујући ко ће бити бољи присташа за народ. Ја вас уверавам да је за мене ирелевантно да ли овогодишњи буџет износи десет или сто милијарди динара, главно је за мене то, хоће ли народна снага и њена пореска моћ платити и седам милијарди динара, а ја сам уверен да ће г. Министар финансија три месеца касније тражити одмах нове изворе некаквом земљарином од 20%, и не знам каква нова покрића да покрије буџетски дефицит.

Господе, ако хоћете те буџете правити и у обланду их завијати, као што је данас учинио Министар финансија, онда је боље да кажете: браћо, примите овај буџет, немојте ништа говорити и — свршена је ствар (Смех).

Ја ћу вам сада изнети неке разлоге. Ја нисам никакав финансијер, ја сам човек који не умем чак ни у цифрама много да расправљам, па ћу вам навести неке површне разлоге.

Непосредни и посредни порези опадају и опадаће све више, јер опада свакодневна вредност пореских објеката и што општа криза погоршава наш привредно економски живот и наше финансијске приходе. Дакле, порези од највећих пореских објеката, — индустријских предузећа, — опадају, а господо врло добро знају која су то предузећа. Она су испрва опорезована милијонским цифрама, па су се ове цифре редуцирале на незнатне износе интервенцијом разних акционара и чланова управних и

надзорних одбора, а ти су у већини случајева велике политичке и упливне друштвене личности. Овим и сваким радом се штети држава десетинама или стотинама милијонима динара.

Господо, Министар финансија је рекао данас овде пред нама, да онај ко се вози железницом, мора да плати. То значи: ја се возим и морам да платим; исто тако, пишем писмо и морам да платим, попијем чашу вина и морам да платим. Али онда се каже: саобраћајна средства, приход тај и тај и т. д. — Тим саобраћајним средствима не вози се нико више ни првом ни другом класом сем оних који не плаћају карту или имају возњу у пола цене. Да има и шесте и седме класе сви они који плаћају возили би се тим класама. То је опадање државних прихода.

Депеше, писма нитко више не пише. Ко је луд данас да пише и да плати један и по динара за лист, кад може да све, шта хоће, јави дописником за 75 пара? Или да телефонира? Неће ни то, неће да телефонира у Црну Гору или Санџак, јер депеша дође тамо истом трећег дана.

Дуван се шверцује на све стране. Монополска управа раздире се од кукања, да не може никако да продаје дуван ни цигарет-папир, јер се новински листови данас узимају као цигарет-папир и данас су сретни они који су претплаћени на Политику Време и Правду, јер што више имају листова, у толико мање требају цигарет-папира.

Како вањска трговина све више опада, то ће царине подбацити сваки дан и ту ће буџет да страда. Како је народ наш већ доведен до те нуле своје пореске моћи, да не може да плати ни таксе на тужбе, неће више да иде код адвоката, нити хоће да се парниче, па ће и ради тога таксе те врсте опадати.

За крајеве, као што је Црна Гора, Бока Которска, Санџак и већи део Херцеговине, у којима се родила криза, и у којима владају велике саобраћајне неприлике, не би требао буџет ни да долази (Смех) и ми би се од њега одрекли за вечита времена. (Смех) Јер знате што, господо? Оним чуварима тамошњих кршева треба дати сваком по годишњу пензију, да боље чувају те кршеве (Смех), јер ако се они преселе, неће те кршеве више нико да чува и онда ће бити Талијани готови да преко Црне Горе дођу у Југославију. Ово не знају ни пункташи ни архиепископи ни бискупи.

Ниједна Влада од уједињења до данас није ништа учинила за те пасивне крајеве, у које ћу још да урачунам онај најдрагоценији наш алам-бисер, а то је Далмација. Далмација има још уз то своју пасивну пловидбу, која ће због тога, пред конкуренцијом свога сусједа морати једнога дана погинути ради те пасивности, која је опште позната, али ипак ниједна влада није ништа учинила, да се та пасивност отклони.

Сви кандидати посланички од године 1919 па све до 1927 долазили су као носиоци листа сваки са једном локомотивом на длану и ми смо осјећали у Никшићу, да та локомотива дахће ту, осећали су је и они у Подгорици да дахти и тамо, али железнице ни до данас нигде нема.

Ти носиоци листа били су већином, нека опросте браћа Србијанци, они сами, јер су нашли нас, да они носе кандидатске листе код нас, као да ми не можемо сами да подносимо своју листу и да узмемо сами свој терет на своја плећа.

Једну изградњу железнице од Билећа до Гацког и од Гацког до Никшића и од Никшића до Подгорице ми смо очекивали, има већ 10 година. Ту исту градњу, жао ми је, што овде није сада господин Министар саобраћаја, да му то кажем, обећао је прошле године једној делегацији, у којој смо били три сенатора, четири народна посланика и три претставника трговачко-обртничке коморе из Подгорице. И када се заврши буџетска дебата и у Скупштини и у Сенату на једанпут се изчаури једно: за Санџак и за Црну Гору за овај пут нема ништа. И овога пута видите за ово двоје ништа нема.

Господо, ја мислим да бисмо ми у тим пасивним крајевима једино успех пожњели, када бисмо једну владу ухватили зими у Никшићу, па је интернирали на Жабљак или у Шавник, па је онда пустили да ту зимује и да јој кажемо: Деде, како се овде жита када човек на раменима носи 15 кила жита од Никшића до Жабљака где се жито купује по 4 динара, док је на осталим станицама три четврти динара једно кило, и тек кад би их пустили они би онда схватили тешкоће и казали: Овај народ живи у паклу и у беспућу. Ја мислим да би зато био најбољи сведок г. Сркуљ који је прошле године у лето, дакле у најлепше време, путовао на Жабљак па је рекао: нека ми не да Бог никада више овуда путовати, па макар и жељезницом. (Смех).

Ето, господо, то и тако стање чини да онај сиромашни народ сву своју имовину даде за жито. Верујте ми за жито, и за жито. Јер он плаћа у Жабљаку, Колашину и Андријевици кило жита 3 до 3 и по динара, док је исто тако жито на Рудоме три четврти динара, и носи га на плећима по 15 кила да би могао да исхрани своју фамилију. И од тога народа хоће г. Министар финансија да очекује приходе финансијске. Е, честитам вам на буџету. (Министар финансија др. Ђорђевић: Хвала лепо!)

Господо, док се овако код нас дешава у тим пасивним крајевима, у тим беспутим крајевима, ми видимо да се праве дупли колосеци онима, који емигрирају, ми видимо да се праве луксузни мостови, да се веже Београд са Панчевом и Земуну, као да им је тешко ићи жељезницом у Земун и Панчево, и ту се милијарде троше на те мостове, док ми немамо ни једног средства да може човек потерати товар жита, те се ствара код нас убеђење и питање, да ли смо ми једноправни грађани ове земље или не. Само све то нас неће отерати у противнички табор. (Бурно одобравање).

Господо, док се ово све дешава, корупција цвета на све стране, на све. Али пазите, где год цвета извор јој је у Министарству финансија. Ту јој је матица, ту јој је лице и одатле изаћи неће, јер зна да ту има највише пара. Има је још у многим министарствима, али ја ћу бити толико коректан и толико резервисан, да ћу на свој начин лојално са г. г. министрима других ресора изравнати извесне ствари, које нису за јавност.

Ја мислим да је г. Министар финансија био дужан да се изјасни о стварима, о којима се говори већ у јавности, а о којима је говорио колега Кешљевић у Народној скупштини, односно само површно тангирао извесне корупције. Г. Министар финансија требао је да о томе обавести бар наше клубове, скупштински и сенатски. (Министар финансија др. Ђорђевић: Ја не знам ништа о том.) Ви можда сматрате да Вам то није дужност, зато што

нисте народни посланик. Ако пак не знате за те корупције о којима је говорио г. Кешелевић, а које ја знам још у већем размеру, требали сте тражити начина да известите већину о тим стварима, па да се мало о том продискутује. Та корупција нама одузима један велики део државних прихода. Код нас се с једне стране краду стотине милиона, а с друге стране се повећавају буџетски приходи подизањем пореза на земљишта и на некакве црногорске подофицире, чију је ствар Државни савет још прошле године решио.

Господо, ми читамо у новинама сваки дан о корупцији. Нема дана да неки од наша три београдска листа или загребачке »Новости« не изнесу неки случај корупције. Изгледа да смо ми нека земља која привлачи корупцију, и да та несретна корупција из Југославије никако изаћи неће. Која срећа да је можемо пребацивати негде у Мађарску, Аустрију или Мусолинију. Корупција, корупција и корупција! Баш ових дана могли сте читати, да загребачке банке продају књижице својих улгача, а то су баш оне банке, које су чланови Краљевске владе, односно које је надлежни Министар, везас за Закон о заштити земљорадника и обесио их на куку § 5 тога Закона. Прва хрватска штедионица, Српска банка и друге загребачке банке тргују са књижицама својих улгача и плаћају за улог од 1.000 динара 100—200 динара. (Паја Обрадовић: Српска банка не тргује.) Све тргују. (Јово Бањанин: Не говорите о стварима које не знате. Није истина да су банке трговале.) Истина је, банке продају уложне књижице. (Јово Бањанин: Не банке, него спекуланти. Ви говорите неистину.) Ви не говорите истину. Ако сте акционар, изјасните се. (Јово Бањанин: Нисам акционар, а ви не говорите о стварима које не знате. Нападате банке које се иначе боре с тешкоћама.) Продају уложне књижице за 25% њихове вредности. (Јово Бањанин: Продају их спекуланти.) Продају робље, које је код њих уложило новац. Тргују са сиротињом. Ја имам тачне информације. (Јово Бањанин: Ви имате информације из Никшића.) А ви из Лике и Крбаве и Вргинмоста. Прва хрватска штедионица и Српска банка обесиле се о куку § 5 Закона о заштити земљорадника, у осталом забрањујем вам да ми упадате у реч.

Претседник др. Анте Павелић: Позивам господу да не воде разговоре. (Јово Бањанин: Говори о стварима које не зна.)

Гаврило Церовић: Знам да те банке тргују на трбуху земљорадника и својих сиромашних улгача. Ја не говорим на памет. Нека ме оптуже за увреду и клевету. Ја имам тачне податке.

Господо, репресалије на све ово, кад ко краде или утаји, или макне, како се народски каже, тај се преда суду, па или побегне, или га осуде на пет-шест месеци или годину дана, или изгуби грађанска, или тако звана часна права. Чудно задовољство за државну касу или јавно мњење, ако је неко изгубио часна права, која није ни имао. Јер да их је имао, не би ни ишао да краде, или да утаји.

Има још једна појава у нашем друштвеном животу која нас претставља врло рђаво, а то су извесне денунцијације појединаца и читавих надлештава и читавих корпорација, а те се денунцијације никада не могу осетити на површини, али појединци страшно страдају и пропадају. И те денунцијације највише осећају државни чиновници, који се отпуштају или премештају неколико пута из једног ме-

ста у друго. Типична је ствар да увек можемо страдати, а денунцијанта не можемо сазнати, и денунцијант остаје и даље денунцијант. А ако се сазна, често пута он не бива кажњен. Код нас је укорењено већ и у нашем приватном животу, да је код нас немогуће поштену човеку се кретати у друштву, а да вам не пришију да сте такав и такав, то је оно »али«, које дјевојци срећу губи. Ја мислим да би многе ствари од ових престале кад бисмо имали јавно мњење, кад бисмо имали мало слободе штампе. Јер штампа просејава, она дестилира, она прочишћава појмове и она износи ствари пре, него што их живот и појединац сазнаду. Ви добро знате да је штампа открила најпре »слип« Београдске општине, и да не беше тога, у »слипу« се удави цела Београдска општина.

Господо, како многи и дуги говори фактички даве слушаоца, а даве и онога који говори, ја ћу прећи сад на овај други део свога говора који не припада буџету, али који припада политици, која је у вези са буџетом, а та политика припада нашој политици уопште — југословенској.

Не одобравам г. Министру Претседнику што је покушао у Народној скупштини да одбрани и да заштити католички епископат од оног његовог напада на најсјанији и најраснији и најлепши наш национални елеменат, а то су наши соколи. Он је то хтео да ублажи неznam из којег разлога, али нека ми опрости г. Алојз Павличек, који не припада овом Дому, него тамо, јер се пред њим несме да говори о тим стварима. Епископат је по мом мишљењу највећи грешник у свима овим пунктацијама и нападима на нашу отаџбину, јер он врши свесно своју улогу; свесно зато, што од 17. новембра није читао до незнам кога јануара своју посланицу, јер је чекао шта ће бити са трогирским лавовима и са разним пунктацијама. Па кад је видео да све то није упалило, дао је онда да та њихова епистула упали.

Тај епископат за мене не може да буде оправдан никако, јер ако он представља један четврти део Југословенског верског становништва, три четвртине и плус они католици, који су у југословенском соколу, они ударају анатемом против његовог расписа и епистуле.

Ја видим овде, господо, једну ствар, која се враћа из прошлости, да су ту вође свега овога покрета бискупи Шарих, наследник Штадлеров и Сребрник, бискуп Крчки, који стоји са својом бискупском столицом баш пред вратима италијанским, и у случају прве конфлрације било би, можда, њему свеједно, био бискуп хрватски под Југославијом, или талијански под Италијом, јер је он човек, који ради против наше државе.

Не одобравам све постојеће и будуће т.зв. тачкације и пунктације — јер ће српски зову »тачкације« (смех) било спољне или унутрашње, јер те ће нас пунктације довести једнога дана до тога, да водимо строга рачуна о томе ко је пријатељ ове земље, а који није, јер онима који намигују споља и желе и мисле на макакве промене у овој земљи, кажемо: држите се браћо, биће и у ребра и по ребрима.

Господо, ја жалим у често случајева за Хитлером, који бије своју рођену браћу. Ту нема сумње да су то Немци, па били они Пруси или Баварци Виртенбержани или из Шамбурлипе и Мекленбурга Стременца — то су све Немци, ту нема Срба и Хрвата, нема те разлике и кад они распали све их је

уфронтно, а ми се фронтимо већ пуних четрнаест година и ништа нисмо учинили. Ја то приписујем слабости Краљевских Влада нарочито оне од 6 јануара па до данас.

Слушао сам о разним рачунима, који су се појавили, и које су разни пунктатори радили без крчмара и у којима су Црну Гору давали некој замишљеној »Тампон држави« и присаједињили је Босни, али ја овде свечано изјављујем свима пунктацима, па били они са српске, хрватске или словеначке стране, да Црна Гора није ни монопол соли ни дувана и да њу не смије нико крчмити, јер ће она бити на оној страни, на којој је била неколико вјекова на страни српске идеје, која је у себи субсумирала идеју уједињења целокупног Југословенства.

Изјављујем да ћу гласати у начелу за буџет, а у појединостима задржавам себи право одређења. (Бурно одобравање).

Претседник др. Анте Павелић: Има реч г. др. Валентин Рожић.

Dr. Valentin Rožič: Gospodje senatorji! K proračunu kot takemu ne bom v splošni debati zamudil dosti besed, ker se lahko pri posebni debati oglasim pri vsakem resorju k besedi ako bi mislil da imam kaj za pripomniti. Omenim pa na splošno nekoliko Ministerstev in želja. Na primer Ministerstvo za prosveto, glede katerega je že gospod senator dr. Ravnhar omenil zahteve naše Ljubljane, Dravske banovine ali Slovenije, namreč da ostane univerza neokrnjena. Letos je ostala, toda svako leto se to vprašanje ponavlja. Mi ne želimo samo da univerza ostane, ampak da se naša »Univerza Kralja Aleksandra I« izpopolni, zlasti medicinska fakulteta, ker je univerza v severnem kraju, kjer mora biti privlačna točka za koroške in primorske Slovence. Zato je naša želja da se enkrat zavedno to vprašanje reši in univerza izpopolni.

Drugo vprašanje je vprašanje muzejev in vprašanje naših bibliotek. Že lani sem stavil predlog zakona o čuvanju narodnih spomenikov, muzejih in bibliotekah. Letos ponovno prosim gospoda Ministra prosvete da sprejme ta zakon in ga nam predloži, ker je Jugoslavija edina država ne samo v Evropi ampak na celem svetu ki tega vprašanja ni uredila z zakonom. Glede Ministerstva za kmetijstvo bi si dovolil povedati gospodom senatorjem tole skoraj šaljivo dogodbo: Lani sem se srečal na veliki cesti z nekim kmetom. Kmet me je ustavil ter me vprašal, kaj mi toliko govorimo in rešujemo o kmečkih zadevah in zaščiti kmeta, kmetu pa gre vedno slabše. Dragi gospodje senatorji, je dejal kmet, vi ne boste nikoli rešili kmeta, pustite te stvari pri miru. Dam vam nasvet: Dajte kmetu dosti izobrazbe, da bo svojo zemljo obdelaval z modernimi tehničnimi pridobitvami, to prvo, drugo pa, poskrbeti je treba za ugodne pogodbe za izvoz. Če to naredite, bo kmet rešen vseh skrbi in ne bo rabil podpor zakonov. To mi je povedal kmet in mislim, da je marsikaka njegova misel pravilna.

Gospod Finančni Minister je pravilno povedal, da naša finančna situacija zavisi v glavnem od vprašanja žetev. Kakršna je žetev doma, taka je doma tudi godba in kakršna je žetev v državi, taka je godba tudi za svo državo. Če bi imeli mi v Jugoslaviji prošle tri leta dobro letino, je čisto sigurno da ne bi imeli takšne krize in če bo dve ali tri leta v bodoče dobra žetev, bo tudi kriza kmalu rešena. Zato moramo dati

našemu kmetu moderne tehnične pripomočke.

Gospodje senatorji, mi bomo kmečko vprašanje rešili samo tako, da delamo na to, da bo letina ugodna in čim manj labilna. Ako bo setev dobra in žetev, bo tudi naš proračun v ravnovesju. Glede Ministra za trgovino in industrijo bi omenil samo to, da neaj skuša gospod Minister doseči — sicer se zavedam da je to zelo težko — ugodne pogodbe z vsemi zunanjimi državami, zlasti s sosedi. O Ministerstvu za gradbe ne bom govoril, omenil bi le še promet, ker je znano da je promet najboljšo sredstvo v državi za državno blagostanje. Zato upam da se bodo, ko pridejo boljši časi, gradile železnice pa tudi ceste in to po potrebi v Srbiji, Črni gori, pri nas pa je zelo potrebna cesta ob Savi iz Zidanega Mosta do Ljubljane. Gospoda Ministra za promet bi prosil, da ugodno reši prošnjo banovinskih uslužbencev za polovično vožnjo, kakor jo imajo državni uradniki. To je vprašanje, ki se mora rešiti, ker vršijo banovinski uradniki isto službo kako ostali državni uradniki in je torej nadaljno dokazovanje nepotrebno. Zato prosim gospoda Ministra in Vlado da reši to vprašanje pravilno in da da za banovinske uradnike vse države polovično vožnjo na železnicah.

Gospodje senatorji! Govoril bom o predmetu ki se ga nihče od gospodov senatorjev ni dotaknil in je v veliki stvarni svezi s proračunom. V Narodni skupščini je baje govoril gospod poslanec Kraft o zatiranju nemške manjšine v Jugoslaviji in zdi se mi, da je gospod poslanec Kraft glasoval proti proračunu. Nemci v Jugoslaviji se vedno pritožujejo, kako slabo se jim godi. Jaz pa bom dokazal da se Nemcem v Jugoslaviji jako dobro godi. (Klici: Čujmo). Videli boste, gospodje senatorji, kako neosnovane so nemške pritožbe proti postopanju našega prosvetnega Ministerstva in naše Kraljevske Vlade.

Gospodje senatorji! Poglejmo položaj nemške manjšine v Jugoslaviji.

V Jugoslaviji prebiva okoli 470.000 Nemcev, Nemci pravijo 600.000, ki pa niso skoro nekjer kompaktno naseljeni, ampak so rastreseni po državi. Oni so se naselili v naših krajih koncem 17. in začetkom 18. stoletja, ter so zavzeli skoro najbolj rodovitne pokrajine naše države razum Kočeoarjev v Sloveniji, ki so se naselili l. 1350.

V gospodarskem oziru uživa nemška manjšina v Jugoslaviji s strani jugoslovenske Vlade največjo podporo in tudi gospodarska politika Vlade ni v nasprotju z interesi nemške manjšine. Nasprotno uživa vsled vladne politike celo neko posebno zaščiteno stališče, ker je Vlada na uvoz piva in sladkorja naložila visoke zaščitne carine in s tem zaščitila v prvi vrsti nemške producente hmelja in sladkorne pese v škodo jugoslovanskih vinogradnikov, katerih produkti se zaradi tega veliko težje plasirajo na inozemskih trgih.

Na industrijskem polju pa uživa nemška manjšina v Jugoslaviji privilegiran položaj, posebno ker politika jugoslovenske vlade na posebno učinkovit način štiti domačo industrijo in daje jugoslovanskim državljanom prednosti za ustanovitev industrijskih podjetij v Jugoslaviji, neglede na nacionalno pripadnost državljanov. Radi tega uživajo Nemci pri nas privilegirano stališče, ker imajo oni še od Avstrije sem svoje poslovne zveze in so si ohranili v industriji oni privilegirani položaj, ki ga im je Avstro-Ogrska monarhija kot svojim propagatorjem in eksponentom avstrijske politike namenila.

Število finančnih in gospodarskih združenj Nemcev v Jugoslaviji presega 140, od katerih je 60 bančnih zavodov, drugi pa so na kooperativni osnovi sloveči gospodarski inštituti. Osnovna glavnica teh nemških podjetij je na podlagi podatkov iz aprila 1929 veliko nad 100.000.000 dinarjev. Vloge Nemcev pri svojih nemških bančnih zavodih v Jugoslaviji znašajo nad pol milijarde dinarjev. Iz tega sledi, da odpade na 1000 prebivalcev nemške narodnosti okoli 200.000 dinarjev kapitala in najmanj en milion denarnih vlog, ne upoštevajoč pri tem računu oni nemški kapital, ki je v različnih industrijskih in drugih podjetjih vložen in kateri nikakor ni manjši, kakor nemški kapital, naložen v bankah. Nemci nalagajo svoj denar izključno v nemške zavode in tako služi njihov denar izključno zopet nemškemu gospodarskemu, industrijskemu in obrtnemu inštitucijam in materialni podpori nemških članov.

V političkem oziru uživajo Nemci v Jugoslaviji iste pravice kakor drugi državljani in skušajo z lansiranjem tendencioznih člankov v inozemskih časopisih si obdržati celo oni privilegirani položaj, ki so ga imeli kot eksponenti avstrijske germanizatorične politike v naših pokrajinah. Z združenjem vseh jugoslovanskih pokrajin v močno državo Jugoslavijo je posebno za Nemce, ki so prej pripadali pod upravno področje Ogrske Kraljevine in bili tam silno preganjani in neorganizirani ter niso imeli niti enega časopisa v obrambo svojih interesov, nastopil popolnoma nov položaj, za katerega se imajo zahvaliti edino Jugoslaviji. Od ustanovitve Jugoslavije pa do raspustitve vseh političnih strank v Jugoslaviji so si Nemci v Jugoslaviji znali organizirati tako politično organizacijo, za katero so jo lahko neajvečje in najstarejše stranke zavidale. Kot dokaz za toleranco in liberalnost jugoslovenskega režima, ki je Nemcem dovolil, da so se hitro in učinkovito politično razvili, kar niso pod ogrskim upravnim režimom nit v pol stoletja zmogli, naj bo naveden njihov centralni organ »Deutsches Volksblatt«, kateri piše:

»Nach zwei hundert Jahren, schwerer Unterdrückung auf dieser heimatlichen Scholle, haben wir eine zweifache Wiedergeburt erlebt. Wir fanden unsere Heimat und als Volk fanden wir uns selbst wieder«

Neposredno po postanku Jugoslavije niso posedovali Nemci izven Slovenije takorekoč nobene ljudske šole, na kateri bi se poučevalo v njihovem materinem jeziku. Na podlagi takozvanega Apponyjevčega šolskega zakona so oni prostovoljno za časa Ogrske odstopili svoje občinske in konfesionalne šole v pretvoritev v državne šole in s tem privolili, da so se v naprej v vseh šolah poučevali vsi predmeti samo v madžarskem jeziku. Vzrok temu je bil na eni strani madjarizirana inteligenca, na drugi strani pa močno razvit materialistični nagon Švabov. V želji, da bodo oproščeni od plačanja prispevkov za šolo, so dopustili madjarizacijo šole. In v Jugoslaviji? Po podatkih od marca 1929 imajo Nemci v Jugoslaviji 154 ljudskih šol s 570 oddelki. Te šole je obiskovalo v šolskem letu 1929/30 33.304 otrok in na teh šolah je poučevalo 572 učiteljev. Poleg ljudskih šol imajo 38 otroških vrtcev s 49 oddelki, katere obiskuje 3.658 otrok. V šolskih vrtcih je nastavljenih 48 šolskih moči. Po podatkih od marca 1929 so imeli 6 meščanskih šol s 24 oddelki in s 721 dijaki. Razen tega obstoja gimnazija v Novem Vrbasu s 4 oddelki in 184 učenci. Vpisovanje v šole se vrši na podlagi izjave staršev. Ves poduk se vrši v nemškem jeziku, državni jezik se začne poučevati šele od 3. razreda dalje. Sicer se

pa vsi predmeti poučujejo v nemškem jeziku. Pred letom je vlada dovolila Nemcem celo otvoritev zasebnega učiteljskega in dopustila, da na tem učiteljskem poučujejo celo profesorji iz Nemčije, ki niso jugoslovanski državljani.

V verskem oziru so Nemci v Jugoslaviji popolnoma saturirani. Oni pripadajo rimsko-katoliški ali evagelijski veri. Evangelijska cerkev, ki šteje 120.000 vernikov, uživa od države letno dotacijo 657.160 din. Ona poseduje 136 cerkvenih občin, katere tvorijo osem senjorotov. Katoliška cerkev je ohranila tudi v Jugoslaviji svoj privilegirani položaj tako v administrativnem kakor v drugem oziru. Čisto nemških cerkva je na podlagi podatkov iz leta 1924 v Jugoslaviji 134, mešanih madžarsko nemških 36, skupaj torej 170.

Nemška kulturna in prosvetna društva v Jugoslaviji štejejo 415 različnih kulturnih, prosvetnih, humanih in drugih društev. Ustanovitev nemških društev vlada nikjer ni ovirala, nasprotno; liberalnost jugoslovanskih oblasti glede dovoljevanja nemških kulturnih, športnih in pevskih društev je vzor za vse druge države. Nemški Kulturbund, ki se je ustanovil 20. junija 1920 ima v vsej državi podružnice in je v prvih par letih že imel 115 podružnic samo v Vojvodini z več 10 tisoči članov. Aprila 1931 je bila dovolitev ponovno potrjena. Danes se posebno udeležuje v Sloveniji in pod krinko Kulturbunda v Sloveniji se vršijo božičnice ali druge prireditve, ki pa nimajo zgolj manjšinski namen, marveč v prvi vrsti namen ločiti slovenske otroke in nadaljevati za časa Avstrije započeto germanizacijo. Tako je Kulturbund na naši severni meji v Dravski banovini o Božiču 1932 priredil nebroj nemških božičnic za slovenske otroke in zvalil na primer večje število slovenskih otrok iz šolskega okoliša Sladki vrh celo v Maribor na nemško božičnico. Tudi je isti Kulturbund poslal upravitelju šole v Sladkem vrhu prepis naredbe Ministra prosv. O.N.Pov. Br. 769 z dne 1. IX. 1930, katera naredba je bila poverljivega značaja, kljub temu pa jo je dobil Kulturbund v svoje roke in jo poslal v mesecu juniju 1932 šolskemu upravitelju s pozivom, da naj se po njej ravna pri vpisovanju v nemške razrede v Sladkem vrhu. Kulturbund pošilja torej šefom državnih inštitucij naredbe poverljive vsebine z nalogom, naj se po njih ravna. To pa ne more biti več manjšinska politika.

Gospodje senatorji!

Kar se tiče časopisja, Nemci v Vojvodini ob postanku Jugoslavije niso imeli niti enega političnega lista, šele v Jugoslaviji se je mogel nemški tisk popolnoma prosto razviti, tako da so posedovali Nemci leta 1929 26 časopisov, v pretežni večini političnih in gospodarskih.

Meščanske šole: zoper zakon o meščanskih šolah vodi nemška manjšina v tuzemstvu in nemških listih na pobudo Nemcev v Avstriji in Nemčiji veliko kampanjo, ne samo zoper zakon o meščanskih šolah, ampak zoper celokupno prosvetno politiko Jugoslavije. Toda določila v Zakonu o meščanskih šolah niso naperjena zoper nemško manjšino v Jugoslaviji, temveč so imela le namen ustvariti zdravo podlago za uspešen razvoj meščanskih šol. Tako so v spodnjo Nemcem posebno sledeča določila zakona:

V smislu § 2. zakona o meščanskih šolah imajo meščanske šole rang srednjih šol. Zato nemška manjšina ne more na meščanskih šolah zahtevati pravic, ki so ji zasigurate v mirovnih pogodbah samo glede ljudskih šol.

V smislu § 65 zakona o meščanskih šolah imajo občine pravico prostovoljno odločati o tem, ako nosijo one stroške državnih meščanskih šol in so bile občine s cirkularjem prosvetnega Ministerstva On.Br. 90973 od 18. decembra 1931 pozvane, da sporočijo svojo odločbo o tem. Več občin, v katerih so Nemci imeli večino, kakor n.pr. v Beli Cerkvi je stroške za vzdrževanje državnih meščanskih šol odklonilo, čeravno so na dotičnih meščanskih šolah obstajali razredi in oddelki z nemškim učnim jezikom. V smislu § 65 zakona o meščanskih šolah odloča Prosvetno Ministerstvo o tem, ali v takem slučaju država dotične meščanske šole na svoje troške vzdržuje ali pa jih zapre.

Po § 17. zakona o meščanskih šolah je poleg francoščine tudi nemščina vpeljana kot fakultativno obligatoričen predmet na vseh meščanskih šolah. Na podlagi odloka Prosvetnega Ministerstva On. Br. 84717 od 17. septembra 1930 se na meščanskih šolah verouk poučuje v maternem jeziku učencev.

Od časa publikacije zakona o meščanskih šolah ni vlada v kvar meščanskih šol, na katerih je bil učni jezik nemški, ničesar ukrenila. Nasprotno, zakon je vpeljal pouk nemščine na meščanskih šolah tudi v vseh onih pokrajinah Kraljevine, v katerih se doslej nemščina na meščanskih šolah ni poučevala.

Še posebna naklonjenost vlade in sedanjega režima napram Nemcem je ustanovitev nove nemške meščanske šole v Beogradu, ki je bila z odlokom Prosvetnega Ministerstva On.Br. 10825 od 16. septembra 1931 ustanovljena, čeravno država k temu ni bila obvezana. Poleg te meščanske šole se je za Nemce ustanovila v Beogradu tudi še nemška ljudska šola. V Beogradu obstoja rajhovski »Schulverein«, ki intenzivno dela.

Kako nehvaležni so Nemci Jugoslaviji, kažejo njihovi stalni napadalni in zlagani članki v nemških in avstrijskih časopisih, ki so polni napadov na našo državo. In vendar bi se morali Nemci posebno v Vojvodini zavedati, da so madjarske oblasti v Vojvodini skozi mnoga desetletja vršile sistematično madjarizacijo tamošnjih (nemških) manjšin, posebno Nemcev, kateri zoper madjarske ukrepe glede denacionalizacije niso bili tako uporni kakor Srbi. Madjarizacija Nemcev v Vojvodini se je vršila v istem tempu kakor madjarizacija Slovakov, Bunjevcev in Rusinov. Najbolji dokaz za to je dejstvo, da še danes v nemških naselbinah v Vojvodini Nemci govorijo tudi madjarski in da ogromen del otrok nemškega porekla, ko pridejo prvič v šolo, ne znajo nemško govoriti, kar kaže na to, da se nemške familije medsebojno ne poslužujejo nemškega, temveč madjarskega jezika. Tako npr. je v Novem Sadu govorila tretjina otrok, vpisanih v nemški oddelek ljudske šole, madjarski in ni znala govoriti nemški. Z združenjem Vojvodine v Jugoslavijo pa se je položaj nemške manjšine temeljito spremenil, tako da se madjarizirani Nemci vračajo zopet k nemški manjšini. Kot dokaz naj bodo navedeni podatki iz prošnje Emeriha Prokopija in njegovih prijateljev, ki so jo poslali Društvu Narodov. Na podlagi teh podatkov je bilo v Vojvodini na koncu šolskega leta 1913/14 645 madjarskih šol s 1.832 madjarskimi učitelji, 179 srbskih šol s 502 učitelji in 79 drugih šol s 209 učitelji, skupaj toraj 893 šol z 2.544 učiteljev. Nasproti temu stanju šol pa je bilo razmerje prebivalstva Vojvodine sledeče: Slovanov 35%, Madjarov 32%, Nemcev 28% in drugih narodnosti 5%.

Iz primerjave teh podatkov je razvidno, da so Nemci, ki so tvorili 28% prebivalstva Vojvodine, imeli manj nego 79 šol. Medtem pa so Madjari, ki so bili na istem teritoriju samo 4% močnejši, imeli skoro 600 šol več kakor Nemci. Takšno stanje je Jugoslavija nasledila ob prevratu 1918. Nemci so šole v Jugoslaviji popolnoma razvili in je v šolskem 1929 do 30 bilo v Vojvodini sledeče razmerje: Manjšinskih šol in oddelkov skupaj 1261, od tega madjarskih šol odnosno oddelkov 682, nemških šol odnosno oddelkov 526 in šol drugih narodnih manjšin 203.

O pretiranem privilegiranju nemške narodne manjšine po jugoslovanski vladi pa kaže posebno odpiranje nemških šol s strani Prosvetnega Ministerstva u letu 1931/32 celo v krajih, v katerih Nemcem niti Avstro-Ogrska ni priznala pravice za odpiritev nemških šol. Tako je vlada na teritoriji Savske banovine, kjer poprej ni obstajala niti ena nemška šola, otvorila v teku leta 1931 46 nemških oddelkov na ljudskih nižjih šolah in 12 oddelkov na ljudskih višjih šolah z skupno 1400 učencev. Taki nemški oddelki so bili tvorjeni tudi v krajih, kjer Nemci nimajo 25 nemških otrok, katero število je po § 45 zakona o ljudskih šolah potrebno za odpiritev nemškega oddelka odnosno šole. Tako n.pr. v Celju, kjer je v šolskem letu 1930/31 bilo 23 Nemcev, torej ni izpolnjen pogoj za odpiritev nemške osnovne šole in ima od teh 23 nemških otrok 20 otrok slovenske priimke, toraj so otroci germaniziranih Slovencev.

Začetkom šolskega leta 1931/32 so Nemci poseodovali v Jugoslaviji 39 otroških vrtcev z 2894 otroci, 620 ljudskih šol odnosno nemških oddelkov z 29.904 otroci, 188 ljudskih višjih šol odnosno oddelkov z 7.045 otroci, skupno torej 847 otroških vrtcev in ljudskih šol z 39.843 otroci.

Izvanredna skrb državne uprave za nemško manjšino ishaja tudi iz okolnosti, da država plačuje učiteljske moči na nemških ljudskih in meščanskih šolah. Najbolj eklatantno pa je vlada dokazala svojo skrb napram nemški manjšini s tem, da je dovolila odpiritev nemškega učiteljišča, ki uživa največje privilegije in na katerem so nastavljeni profesorji iz Nemčije, rajhovski državljani in na katerem se vzgaja nemški učiteljski naraščaj v popolnoma nemškem duhu. Nemci v Vojvodini niso imeli niti pod Ogrsko nemškega učiteljišča.

Kar je jugoslovanska vlada do sedaj za Nemce napravila, presega daleko meje pravic, ki so fiksirane v mirovnih pogodbah tako da uživa nemška manjšina v Jugoslaviji s strani jugoslovanske vlade posebne privilegije.

Gospodje senatorji! Dovolite mi, da zdaj pogledamo na naše manjšine v Avstriji. Avstrija se je v mirovni pogodbi v Saint Germainu v čl. 69 obvezala, da bo dala svojim manjšinam vse pravice, da se kulturno in gospodarsko neovirano lahko razvijajo, posebno pa da jim bo dala svoje šole. V členu 68 mirovne pogodbe pa je prevzela Avstrija obveznost, da se bo na ljudskih šolah narodnih manjšin poučevalo v maternem jeziku. Poleg tega je kratko pred plebiscitom, ki je bil določen za 10. oktober 1920 koroški deželni zbor objavil vsem koroškim Slovincem neglede na to, ali bodo glasovali za Jugoslavijo ali za Avstrijo, zasigural popolno ravnovranost z Nemci v kulturnem, jezikovnem in gospodarskem oziru.

Takoj po plebiscitu pa se je na Koroškem začela gotovo petdesetkrat močnejša germanizacija Slovencev, kakor v stari Avstriji. Skoro vsa agilna slovenska

inteligenca je bila ali direktno izgnana iz dežele ali pa vsled dejanskih napadov in groženj »neodgovornih elementov« primorana zapustiti svojo domovino. Tako je ostalo ljudstvo brez inteligenčnih voditeljev. Med uradničtvom v politični upravi, med sodniki in med učitelji na srednjih, meščanskih in ljudskih šolah ni danes niti enega Slovence. Še med svetovno vojno so bili v Celovcu nastavljeni tri gimnazijalni profesorji Slovenci, dva advokata z večjim številom slovenskih koncipjentov, 15—18 slovenskih duhovnikov, ki so se udeleževali v raznih položajih. V politični upravi je bilo pred vojno 15 Slovencev, na sodniški štirje, na pošti pet i t. d. — Samo štirje slovenski učitelji so mogli ostati po plebiscitu v deželi, toda vsi štirje so bili odklonjeni in jih je avstrijska prosvetna uprava odstavila. Šele pozneje je enega od teh nastavila v popolnoma nemškem kraju, drugi trije pa še danes brezuspešno čakajo na nastavitev.

Slovenci v Avstriji so naseljeni razen v petih slovenskih obmejnih občinah Štajerske izključno na Koroškem, kjer naseljujejo eno tretjino Koroške in to v južnem delu dežele, v kateri so že od šestega stoletja dalje naseljeni. Oni prebivajo v Ziljski dolini in Beljaški okolici, južno in zapadno od Vrbskega jezera, južno in vzhodno od Celovca v Rožu in Podjuni. Poleg tega pa najdemo tudi severno od Celovskega jezera in Celovca še mnogo slovenskih naselbin, ki so se ohranile navzlic tisočletni germanizaciji. Meja Jugoslavije napram Avstriji je vsled velikih nezavarovanih prehodov preko Karavank, z vrha katerih se vojaško obvlada cela Gorenjska, kamniški srez in Ljubljana z okolico, je zelo slabo strateško zavarovana. Zračna črta od Karavank do Trsta znaša komaj 60 do 70 kilometrov.

Gospodje senatorji! Zadnje ljudsko štetje v Avstriji se je izvršilo na podlagi zakona iz leta 1865. Kot kriterij nacionalne pripadnosti je zakon določal tedaj občevalni jezik. Leta 1880 se je naštelo uradno na Koroškem 85.200 Slovencev (26.6%) in 235.000 Nemcev in to na ozemlju, ki ga obsega danes Koroška brez pokrajin, ki so bile odstopljene Italiji, to je brez Kanalske doline ter brez Mežiške doline in Jezerskega, ki sta pripadla Jugoslaviji. Na isti podlagi kakor leta 1880 izvedeno ljudsko štetje je v letu 1910 je iskazalo 66.600 Slovencev, to je 18.4%. Po plebiscitu se je vršilo ljudsko štetje leta 1923 in sicer na podlagi noveliranega zakona za ljudsko štetje iz leta 1865, kateri zakon sedaj določa kot kriterij nacionalne pripadnosti: 1. jezikovno pripadnost, 2. znanje nemškega jezika, 3. »Volkstum und Rasse«. Po jezikovni pripadnosti je ljudsko štetje leta 1923 bilo izvedeno po pristranskih uradnih števniških komisarijih in je iskazalo samo 37.224, to je 10% koroških Slovencev. Koroški Slovenci, ki so večinom kmečkega stanu, izkazujejo v Avstriji poleg gradiščanskih Hrvatov, kakor izkazuje uradna statistika avstrijske vlade, največji prirastek porodov. Nasprotno pa naj bi po avstrijskem ljudskem štetju v 13 letih, to je od leta 1910 do 1923 nazadovali za 29.000 ljudi, toraj za 44%. Vsled tega je vzrok, da avstrijske oblasti izkazujejo tako nazadovanje Slovencev na Koroškem iskati drugod. Ljudsko štetje v letu 1923 je bilo izvedeno zgolj iz političnih vidikov in zaradi tega je bilo izvedeno samo po uradnih števniških komisarijih. V dotičnih občinah, kjer je slovenski občinski odbor določil števne komisarje, je iste deželna vlada izmenjala in jih nadomestila z nemško nacionalnimi učitelji. Zaradi neštevilnih nepravilnosti, ki so se pri

ljudskem štetju iz leta 1923 godile, sta se oba deželna slovenska poslanca v Koroškem deželnem zboru pritožila.

Da pa dobimo jasnejšo sliko, koliko Slovencev prebiva na Koroškem, so slovenske organizacije same v 57 občinah izvedle leta 1923 štetje na podlagi jezikovne pripadnosti in je to nepristransko štetje dognalo, da stanuje tam 71.452 Slovencev in 9.162 Nemcev. Od teh 9.162 Nemcev je 3.717 rojenih Nemcev, 5.445 pa germaniziranih Slovencev, nadalje je od teh z ozirom na prebivanje 4.262 Nemcev ki so koroškega rodu, 4.893 pa je priseljenih. Ako prištejemo k rezultatu, ki ga je slovensko ljudsko štetje podalo leta 1923 v 57 občinah, še Slovence, ki stanujejo v občinah, v katerih slovenske organizacije štetja niso izvedle, dobimo z mirno vestjo število okoli 90.000 Slovencev, kateri še danes prebivajo na Koroškem. Skoro do istih rezultatov pridemo, če štejemo nacionalno pripadnost po elaboratu, ki sta ga izdelala Nemca Dr. Martin Wutte in župnik Karl Streit v letu 1925. Izdala sta tedaj »Pfarrkarte der Diözese Gurk«. Po tej karti je na Koroškem 81 čistih slovenskih župnij z 68.826 duš, 18 slovensko-nemških župnij z 28.761 duš in 9 nemško-slovenskih župnij z 11.461 dušo. Če vzamemo da je v čisto slovenskih župnijah samo 90% Slovencev, da je v slovensko-nemških župnijah 75% Slovencev in da je v nemško-slovenskih župnijah samo 25% Slovencev, tedaj dobimo, da je v 108 župnijah 109.068 prebivalcev in od teh 86.379 Slovencev ali 79% Slovencev in 21% Nemcev.

K istim rezultatom pridemo tudi, ako upoštevamo razmerje pri veronauku na osnovnih šolah. Od 99 v slovenskem ozemlju ležečih šol se je to razmerje v šolskem letu 1928/29 na 74 šolah ugotovilo. Na teh 74 šolah je uživalo 6.189 otrok poduk v veronauku v slovenskem jeziku in 1202 otroka poduk v veronauku v nemškem jeziku. Torej je bilo v teh 74 šolah 84% slovenskih otrok in 16% nemških otrok.

Leta 1880 izkazuje uradna avstrijska statistika na Koroškem 102.252 Slovencev (29.7%) in 241.585 Nemcev.

Koroška je bila od nekdanj zibelka Slovencev. Najeklatantnejši dokaz, da je bila Koroška od nekdanj slovenska, kaže v srednjem veku ustoličenje vojvod na Gospodsvetskem polju, kjer so se ceremonije izvršile izključno v slovenskem jeziku. Slovenski jezik je bil tudi jezik dvora na Koroškem. Najstarejši literarni spomenik, takozvani Brižinski spomeniki, je nastal okoli leta 975 ob Vrbskem jezeru. Za časa reformacije so koroški Slovenci živo sodelovali na ustvaritvi slovenskega pismenega jezika i slovenske literature. Prvi slovenski slovar je nastal v Celovcu in je izšel l. 1592. V času nacionalnega probujanja narodov v Evropi je bil Celovec centrum političnega in literarnega gibanja vseh Slovencev.

Večstoletna germanizacija, katera je zaposlila najboljše sile v defenzivi in jim s tem odvzela možnost ustvarjanja samostojnih kulturnih dobrin, je na Koroškem povzročila tudi med precejšnjim delom slovenskega prebivalstva nacionalno nezavednost. Ker je pa nacionalna zavednost zgolj produkt vzgoje, ki jo vrši med ljudstvom v prvi vrsti ljudska šola, je vsled potrebe razumevanja tega pojava treba skicirati na kratko skoro osemdesetletni težki boj koroških Slovencev za svojo šolo.

Leta 1851 je Ministerstvo za prosveto na Dunaju izdalo naredbo tičočo se šol za koroške Slovence, po kateri naredbi naj bi tvoril materni jezik sicer pod-

lago za poduk, vendar naj bi se že z drugim šolskim letom začel poduk nemčine. To je bil začetek dolgega razvoja slovenske šole na Koroškem, ki se je vedno bolj in bolj izkristalizirala kot instrument germanizacije in denacijonalizacije koroških Slovencev. Zgolj konservativnemu značaju koroškega podeželskega ljudstva se imamo zahvaliti, da slovenčine še niso mogli popolnoma ustrediti iz šol, vendar pa je šola preprečila vsak dvig nacionalne zavednosti. Za koroške Slovence obstoja 78 t.zv. utrakvističnih šol v šolskem letu 1931/32. Vsega skupaj je bilo na slovenskem ozemlju v šolskem letu 1931/32 105 šol z 283 razredi, od teh samo 78 utrakvističnih s 186 razredi in 27 nemških šol s 79 razredi. Na teh utrakvističnih šolah na slovenskem ozemlju brez Celovca in Beljaka je bilo 1931 11.500 slovenskih otrok in 1516 nemških. Ti nemški otroci pa so večinoma slovenskega pokolenja in stanujejo po mestih in trgih. Na teh 78 utrakvističnih šolah sta podučevala od vsega učiteljstva komaj 2 učitelja slovenske narodnosti, vse drugo učiteljstvo je nemško ter odločno nasprotno slovenski vzgoji in slovenski kulturi. Poleg tega pa se vsako leto potom agitacije nemškega učiteljstva pretvarjajo utrakvistične šole v čisto nemške. Tako smo na podlagi publikacije »Kärntner Schulwesen« za šolsko leto 1930/31 po stanju z dne 1. marca 1930 imeli na Koroškem še 80 utrakvističnih šol s 189 razredi in 8.661 učencem. Na teh šolah je tedaj podučevalo komaj 80 učnih moči, ki so imele iz slovenščine izpit in še te učne moči so bile tako razporejene, da na 30 slovensko-nemških ljudskih šolah z 2.928 učenci sploh ni bila nobena učna moč nastavljena, ki bi bila imela izpit in sposobnost za poduk v slovenščini. Leta 1932 je Deželna vlada nadalje pretvorila slovensko-nemško v Rožeku, v Kotmari vasi in na Brnci v čisto nemško šolo.

Za šole na Koroškem je deželni šolski svet za Koroško z odlokom z dne 2. februarja 1891 št. 1623/90 določil t.zv. Lehrplan, ki naj bi še danes veljal. Odstavek 16 omenjenega odloka določa:

»In Betreff des Unterrichtes in der slowenischen Sprache an der untraquistischen Volksschule muss vor allem darauf gesehen werden und wird den Schulleitern besonders empfohlen, dass die slowenischen Kinder zunächst in den ersten Jahren des Schulunterrichtes in ihrer Muttersprache lesen und schreiben lernen und dass diese Kenntniss sich in späteren Jahren des Schulbesuches gepflegt und erhalten werde. Es wird daher folgendes verordnet: In 1. und 2. Schuljahr sind die Kinder mit Hilfe des Abecednik (Fibel) von Karel Preschern in das Slovenische und dann nach und nach in die deutsche Sprache einzuführen... Vom 3. Schuljahr angefangen ist die slowenische Sprache durch alle Abteilungen öffentlich drei Stunden zu lehren...«

Dne 9. novembra 1891 je k tej uredbi prišla nova dodatna odredba s sledečim čudnim dodatkom, katerega pa vsak, ki pozna germanizatorične tendence avstrijskih oblasti, razume. Ta dodatek se glasi: Der Unterricht in der slowenischen Sprache an untraquistischen Schulen ist für alle Kinder obligat. Sollte jedoch von Eltern der diese Schulen besuchenden Kinder das Verlangen nach Befreiung derselben von diesem Unterrichte gestellt werden, so ist diesem Ansuchen zu entsprechen.

To je cela zakonska podloga za koroško-slovensko šolstvo. Po 40-letni veljavi te edine odredbe za

osnovno šolstvo koroških Slovencev je ostal do danes prav majhen rudiment slovenskega pouka v šolah. Na vseh t.zv. utrakvističnih šolah se samo v prvih treh do štirih mesecih podučuje slovensko, ker drugače učiteljstvo ne more sporazumeti se z otroci, pozneje pa je slovenščina popolnoma izključena pri poduku. Računanje in petje pa se poučuje že od prvega dne dalje v nemščini. Posledica te učne metode je, da slovenski otrok ne pridobi potrebnega zaklada slovenskih besed in da zna samo one besede, ki jih v domači hiši odrasli rabijo. Radi tega mu je v življenju pozneje težko čitati slovensko knjigo, posebno še, ker nemški učitelji v zadnjih letih sistematično podučujejo slovenske otroke samo v gotici, ne priučijo jih pa pisanju latinice. Radi velikih težkoč, ki jih ima otrok pri učenju nemškega jezika nastane v njem tudi mržnja, da ne čita pozneje v življenju tudi ne nemških knjig. Iz ravnokar opisanega načina poduka izhaja, da se otroci za pojme, ki se tičejo pošte, železnice, sodišča, javne uprave itd., priučijo v šoli samo nemške izraze in iste potem tudi doma rabijo. Neodpustljivo je, da gotovi ultranacionalni krogi posebno dr. Wutte v svoji knjigi »Deutsch-windisch-slowenisch« in pa tajnik društva Schulverein Südmark dr. Barta v svojem predavanju »Bei den Windischen in Kärnten«, ki ga je imel dne 26. maja 1932 v dunajskem radiju utemeljujejo, da govorijo koroški Slovenci popolnoma drug jezik, kakor ostali Slovenci in da oni niso Slovenci, ampak poseben narod, ki so jih Nemci krstili die Windischen. In vendar so razlike med nemškim narodom veliko večje kakor med koroškimi Slovenci in Slovenci v Jugoslaviji. Tako se morajo v Berlinu zasliševati priče ki govorijo samo »plattdeutsch« s tolmači. Nihče na svetu pa ne bo iz tega izvajal, da dotične priče niso Nemci, temveč poseben narod. Edino koroški Nemci so v svoji mržnji do slovanstva zašli tako daleč, da so posledice pomanjkljivega poduka v maternem jeziku zlorabili, jih opremili v neko posebno etimološko obleko in skušali predstaviti koroške Slovence kot poseben od ostalih Slovencev različen narod. To se godi edino s prozornim namenom, da jih čim hitrije izolirajo in germanizirajo.

Značilno za koroške šolske razmere je tudi sledeče: Ker germanizacija potom šole v Avstriji ni zadostno napredovala, so dobili 1877 učitelji na utrakvističnih šolah od deželnega šolskega sveta strog nalog, da morajo samo nemško podučevati, ker sicer ne bodo dobili izplačanih »kvinkvenij«. V dotičnem nalogu, v katerem se učiteljem s strani deželnega šolskega sveta grozi s kaznijo, stoji dobesečno: »Der deutsche Unterricht wird ohne Erfolg bleiben, so lange der Lehrer seinen Unterricht in slowenisches Gewand kleidet. Das Deutsche müsse auf lebendige Weise so unterrichtet werden, dass der Lehrer mit den Kindern nur deutsch verkehrt, auch wenn ihn die Kinder vielleicht nicht verstehen würden«. Iz tiste dobe izhaja tudi še poseben način zasmehovanja in poniževanja otroka, ki se je upal v šoli slovensko govoriti. Če je otrok v šoli govoril z drugim otroci slovensko, je bil od učitelja kaznovan in osramočen. Učitelj mu je obesil na hrbet 50—60 cm. dolgo poleno, ki je nosilo napis »Signum für Windischschwätzer« in ime dotičnega učenca. S takim polenom na hrbtu je moral otrok iti iz šole domov in ga pokazati staršem, da ga doma nabijejo in nato je prinesel zopet poleno nazaj v šolo v daljno porabo. Takih corpora delicti, kateri zadostno osvetlujejo metode po-

duka utrakvističnih šolh na Koroškem, imajmo na Koroškem še nekaj shranjenih.

Razumljivo je torej, da je nastal med Nemci vihar protesta, ko sta slovenske deželna poslanca v deželnem zboru zahtevala ob priliki razprave o kulturni autonomiji za koroške Slovence, da se vse utrakvistične šole oddajo v upravljanje slovenski narodni manjšini in zahtevala, da se na šolah nastavijo samo slovenske učne moči. Do šolskega leta 1929/30 se je na utrakvističnih šolah uporabljala knjiga »Die slovenische Fibel« od Prešerna, ki pa je popolnoma nerabna in nasprotuje vsem principom pedagogike (ni to pesnik Prešern, temveč neki drugi učitelj, ki je sestavil omenjeno knjigo). Od šolskega leta 1929/30 so Nemci vpeljali neko čitanko od Maklina, v kateri pa je komaj prvih 15—20 strani slovenskega berila, vse drugo je popolnoma nemško in je to berilo prilagodeno prej opisani metodi poduka, da se z otrokom samo v prvih treh do štirih mesecih občuje slovensko v šoli, potem pa izključno nemško.

Najjasnejši dokaz, da so vse utrakvistične šole na Koroškem zgolj instrument germanizacije, ne pa kake manjšinske slovenske šole, kaže postopanje nemškega šolskega društva »Südmark«. To društvo naj bi po svojih statutih imelo lepo nalogo nemške otroke nemško vzgajati in nemštvo obvarovati. Po plebiscitu pa je to društvo sezidalo na Koroškem tri šole in sicer Roseggerjevo šolo v Vodičjivasi, Kernstockovo v Ljubelju in Südmarkino šolo v Področčici. Vse tri šole so utrakvistične in se opravljajo popolnoma po utrakvističnem šolskem načrtu kakor ostale utrakvistične šole. V šolskem letu 1928/29 je obiskovalo šolo v Področčici 107 slovenskih in 36 nemških otrok, torej 75% slovenskih in le 25% nemških otrok. Šolo v Vodičjivasi je obiskovalo v šolskem letu 1928/29 86% slovenskih in 14% nemških otrok, šolo v Ljubelju pa je obiskovalo 100% slovenskih otrok. Podpredsenik društva Südmark dr. Barta je v svojem predavanju v dunajskem radiju dne 26 maja 1932 nad vse hvalil utrakvistične šole na Koroškem ter se dne 11 in 12 junija 1932 v Klosterneuburgu na občnem zboru Südmarke in nemškega Schulvereina izjavil zato, da se morajo utrakvistične šole na Koroškem v interesu nemštva ohraniti. Šole pa, ki so v interesu nemštva, ne morejo biti v interesu slovenske manjšine na Koroškem in je sramota za nemški narod, da se poziva na utrakvistične šole, ta unikum vzgoje v celi Evropi in kaže nanje, da so iste namenjene nacionalni vzgoji slovenske manjšine. Na vseh utrakvističnih šolah razširjajo učitelji nemško mladinsko literaturo izdano od Südmarke in Schulvereina, ki je polna mržnje zoper Jugoslavijo in v kateri se zasmehujejo Slovenci in Jugoslovani, naša država in njeni vrhovni predstavniki. Za slovenske otroke vzdržuje omenjeno društvo Südmark v slovenskem ozemlju 4 otroške vrtnice z namenom, da uvajajo otroke v nemščino, prirejajo božičnice za slovenske otroke in ustanavlja na šolah šolske knjižnice. V letu 1930/31 je društvo Südmark izdalo za germanizacijo koroških Slovencev samo v prosvetne svrhe velikansko svoto 245.426 šilingov 78 grošov ali 2.168.834 dinarjev. Akcija tega društva pa sega tudi preko državne meje v Jugoslavijo. Posebno v zadnjih letih je vzelo društvo v intenzivno obdelovanje obmejni pas začel od Prevalj preko Dravograda, Marenberga, Maribora, Sladkega vrha do madžarske meje. Povsod v tem pasu podžiga nemške industrijske in gospodarsko močne faktorje naj svoje podložne in od njih gospodar-

sko odvisne slovenske delavce in najemnike pripravijo k temu, da zahtevajo otvoritev nemške šole. Tako so v letu 1932 na podlagi te akcije neki slovenski zaslepljenici zahtevali otvoritev nemške šole v Guštajnu, Marenbergu, Sladkom vrhu itd. V Guštajnu je nemški veleposestnik Osiander obljubil vsem onim Slovincem, ki vpišejo svoje otroke v nemško šolo, da bodo dobivali otroci od njega celodnevno brezplačno hrano.

Potek pogajanj za kulturno avtonomijo Slovencev na Koroškem je tale:

Predlog za uvedbo kulturne avtonomije na Koroškem so napravili koroški Nemci zgolj na pobudo predstavnikov nemške manjšine v Jugoslaviji in je isti bil zgolj taktična poteza ter nikoli iskreno mišljen, ker so si hoteli Nemci v Jugoslaviji pridobiti samo nekako bojno sredstvo za uveljavljanje svojih pravic. Načrt za kulturno avtonomijo, kateri je bil predložen deželnemu odboru v Celovcu 14 junija 1927 brez najmanjše vednosti Slovencev in slovenskih poslancev, je podpisalo 39 nemških deželnih poslancev. Iz tega bi bilo pričakovati, da se bo vseh podpisanih 39 poslancev zavzelo za uvedbo te kulturne avtonomije. Bilo pa je ravno nasprotno. Najmočnejša meščanska stranka na Koroškem Landbund je pisala v svojem organu »Allgemeine Bauernzeitung« št. 86 od 26 oktobra 1928: Dass dem Landbunde einige tausend kärntnertreue Windische angehören, ist unser Stolz. Isti časopis je dne 21 februarja 1928 v št. 15 poročal, da je deželni poslanec Hans Ferlitsch, ki je član Landbunda, govoril na zborovanju Landbunda: »zur leichteren Verständlichkeit in seiner slovenischer Muttersprache«. Jezikovno med Slovenci in Windische ni absolutno nobene razlike. Beseda »Windisch« se skuša v zadnjem času s strani Nemcev uporabljati za one Slovence, ki so l. 1920 glasovali za Avstrijo in kateri ne pripadajo slovenski stranki na Koroškem. Vsi poslanci Landbunda so predlog o kulturni avtonomiji podpisali. Človek bi mislil, da se bodo tudi pošteno potrudili med svojimi volilci v slovenskem ozemlju priporočati kulturno avtonomijo in k pristopu med Slovenci agitirati. Toda zgodilo se je ravno nasprotno. »Allgemeine Bauernzeitung« št. 60 od 4 oktobra 1927 poroča: »Grosse Einspruchversammlung in Völkermarkt (Velikovec) ... und nun soll ein Gesetz geschaffen werden, das Landesfeinden und Landesverrättern von einst Rechte einräumt, die wir Heimattreue nicht besitzen. Jene sollen also belohnt und wir bestraft werden. Das vermag die hiesige Bevölkerung nicht zu begreifen... und wendet sich mit Erbitterung gegen das Autonomiegesetz und seine Schöpfer« (debelo tiskano od poročevalca). Iz govora poslanca Meyerhoferja, isto tako člana Landbunda pa naj navedemo samo glavne odstavke: „Unser Autonomiegesetz soll erst dann in Kraft treten, wenn Jugoslawien ein gleichartiges Gesetz in Kraft treten lässt. Von bestehenden Schulen dürfen zu gunsten der slovenischen Schulen keine Klassen abgebaut werden. Die angenommene Entschliessung bezeichnet den Entwurf des Autonomiegesetzes als für die „Koroška slovenska stranka“ bestimmt, der für die kärntnertreue Bevölkerung des gemischtsprachigen Gebietes in mehrfacher Hinsicht unannehmbar ist.“ Iz teh izjav vidimo, komu je bil namenjen zakon o avtonomiji: ne slovenski narodni manjšini, niti kake nacionalni manjšini, temveč eni politični stranki. Tri mesece po predlogu zakonskega načrta o avtonomiji dne 20 oktobra 1927 je celotna stranka Landbunda

z vsemi proti enemu edinemu glasu svojih poslancev sklenila, da zavrže in odkloni od svojih poslancev podpisani in v deželnem zboru predloženi zakonski načrt o kulturni avtonomiji.

Da bi se tudi nacionalno zavedne Slovence od kulturne avtonomije odvrnilo, posebno pa, da bi se jih prestrašilo od oddaje tozadevne izjave, se je deklarirala kulturna avtonomija v to svrhu, da bo ona doprinesla strogo delitev domovini zvestga ljudstva od onih elementov, ki željno gledajo čez Karavanke v zlato Jugoslavijo, odkoder pričakujejo rešitev izpod avstrijskega jarma. Tako je dobesedno pisala „Koroška domovina“ v svoji št. 3 od 16 aprila 1926, kateri list je od deželne vlade v Celovcu materijelno podprt in ga izdaja Heimatbund v Celovcu. Mi vidimo, da se to naziranje popolnoma krije z naziranjem ravnokar navedene izjave Landbunda. Kako naj bi se potem še kdo upal izjaviti svojo pripadnost narodni manjšini? Da je pod takimi predpogoji velemiška stranka hotela Slovence prisiliti, da se z javnim glasovanjem izrečejo za kulturno avtonomijo ali proti je razumljivo. Načelnik nemško krščansko-socialne stranke se je v šolskem odboru deželnega odbora na vprašanje kaj naj se dogodi s Slovenci, ki se ne bodo pustili vpisati v kataster, zgodilo, odgovoril, da nacionalnih Slovencev nič ne briga, kaj bodo Nemci žnjimi napravili. Iz vsega tega zadostno izhaja namen, da se uporabi kulturna avtonomija samo zato, da se med koroškimi Slovenci ustvari poleg že obstoječe politične razkosanosti na več strank še kulturna razkosanost.

Navzlic tem očitnim namenom nemških strank, so se Slovenci podali v pogajanja z Nemci. Oni so to storili prvič radi tega, da priznajo solidarnost vseh združenih evropskih manjšin v dejanju in da pokažejo, da hočejo v okvirju avstrijske države imeti zasigurano nacionalno-kulturno življenje. Poleg tega je treba velike samozavesti zato, da se kdo spusti v pogajanja z Nemci, ker so Nemci imeli 12 zastopnikov. Slovenci pa bi smeli imenovati samo enega zastopnika. Kakor se že iz pobude za kulturno avtonomijo, katero so dali Nemci iz Jugoslavije, vidi, je bil zakonski načrt o kulturni avtonomiji sestavljen zgolj za potrebe nacionalno zavedne manjšine, kakor so to Nemci v Jugoslaviji. Pri takih manjšinah se lahko vzame kot podlaga avtonomije subjektivna izjava posameznika. Drugače pa je pri manjšinah, ki so mnoga stoletja v neenakem razmerju napram večinskemu narodu in z neenakimi sredstvi se morala boriti. Tako piše voditelj Nemcev na Madarskem profesor dr. Jakob Bleier v reviji „Nation und Staat“, zvezek 5 iz leta 1930 o vprašanju, kdo pripada k narodni manjšini: Dieser Auffassung (Minderheit ist, wer will) gegenüber meine ich dass sie nicht zum ausschliesslichen Grundsatz, zum Axiom erhoben werden dürfe, da in Ungarn z. B. dadurch der Unwahrhaftigkeit und der Irreführung Tür und Tor geöffnet würde. Auch würde sie zu schweren inneren Widersprüchen führen... Doch ist zu unterstreichen, dass im Bereiche des Volkstums Gegebenheiten (Blut, Muttersprache, Sitte, Elementare Bildung) bestehen, die durch kein Bekenntnis und durch keine Absage verschwinden gemacht werden können.

V nadaljnjih izvajanjih pride dr. Bleier do zaključka in doprinese dokaz, da bi izpraševanje ljudstva po nacionalni pripadnosti dovedlo do neresnic in do laži in da bi izpraševatelj bil le zapeljivec. Zato odklanja subjektivno izjavo in ostane navzlic

odgovoru ki mu ga je dal poslanec Schmidt pri objektivni izjavi:

Isti pomisleki, kakor jih navaja dr. Bleier za subjektivno izjavo obstojajo tudi na Koroškem. Vzlic temu so slovenski zastopniki sprejeli od Nemcev predlagamo subjektivno izjavo z edinim pridržkom, da se morajo namreč vse za slovensko manjšino že obstoječe šole izročiti avtonomni šolski upravi manjšine. Pri določivi glede pripadnosti je slovenski zastopnik napravil celo tako dalekosežno koncesijo, da se ni izognil nevarnosti, da bi v avtonomijo ne prišli nacionalno zavedni Slovenci, ampak da bi dobili premoč Slovenci, kateri grede z nemškimi strankami. K tej žrtvi so se Slovenci izjavili pripravljene le v namenu, da idejo avtonomije rešijo in da na kakršenkoli način pripomorejo h končni rešitvi manjšinskega vprašanja.

Iz paragrafov, kateri so bili v sporazumu z nemškimi strankami v načrtu glede kulturne avtonomije sprejeti, izhaja, da so vsa podtikavanja različnih nemških časopisov o odporu Slovencev proti uvedbi kulturne avtonomije zlobna.

Poleg nemških šol za nemške otroke obstoja v območju slovenskega ozemlja za slovenske otroke določena utrakvistična šola. Utrakvistične šole so Nemci vedno smatrali in deklarirali kot šole manjšine, kar je leta 1925 tudi avstrijski zvezni kancelar dr. Ramek ugotovil. Isti je v 83 seji nacionalnega sveta dne 3. marca 1925 med drugim izjavil: Die slowenische Minorität Kärntens hat nebst Schulen mit slowenischer Unterrichtssprache etwa 80 sogenannte utrakvistische Schulen zur Verfügung. Jezikovne razmere na teh od Nemcev deklariranih manjšinskih šolah se lahko ugotovijo na podlagi pouka v veronauku. Veronauk se skoraj izključno poučuje v maternem jeziku, kakor je to krški ordinarijat v Celovcu v svoji izjavi Zl. 863 od 16. marca 1903 deželnemu šolskemu svetu nasproti utemeljil. Tukaj naj navedemo iz šolskega leta 1928/29 samo nekaj primerov.

1.) V občini Sv. Štefan na Zili obstojata dve utrakvistični šoli. Zadnje ljudsko štetje je naštel 200 Slovencev (13%) in 1331 Nemcev (87%). Slovenski veronauk v šoli uživa 212 otrok (97%) Slovencev in 9 otrok Nemcev (3%).

2.) Vas Strajavas (Hohentuhren) ima po ljudskem štetju 34% Slovencev, 66% Nemcev. Na podlagi veronauka v šoli je 79% otrok slovenskih, in 3% nemških.

3.) Bistrica na Zili: ljudsko štetje izkazuje 8% Slovencev, 92% Nemcev. Veronauk v šoli uživa 94% slovenskih in 6% nemških otrok.

4.) Hodiše: ljudsko štetje navaja 42% Slovencev in 58% Nemcev. Verouk v šoli uživa 98% slovenskih otrok in 2% nemških otrok.

5.) Svetnavas (Weizelsdorf) Po podatkih ljudskega štetja je 36% Slovencev, 64% Nemcev, verouk v šoli se uči 85% slovenskih in 15% nemških otrok.

6.) Radiše (Ratsberg); Na podlagi ljudskega štetja je tam 45% Slovencev in 55% Nemcev. Verouk v šoli uživa 93% slovenskih otrok in 7% nemških otrok.

7.) Djekše: Na podlagi ljudskega štetja je tam 27% Slovencev in 73% Nemcev. Verouk v šoli uživa 87% slovenskih otrok in 13% nemških otrok.

8.) Vovbre pri Velikovcu: Na podlagi ljudskega štetja jen tam 34% Slovencev in 66% Nemcev. Verouk v šoli uživa 90% slovenskih otrok in 10% nemških otrok.

9.) Rikarjavas: Izid ljudskega štetja pokazuje 67% Slovencev in 33% Nemcev. Verouk v šoli 100% slovenskih otrok.

10.) Sv. Peter na Vašinjah: Izid ljudskega štetja 55% Slovencev, 45% Nemcev, verouk v šoli 100% slovenskih otrok.

Za karakterizacijo šolarjev ti podatki zadostujejo. Ako povsod otštejemo otroke državnih nastavlencev, ostanejo samo slovenski otroci. Zato je tudi razumljivo, da je zahteva Slovencev na Koroškem, da se izročijo vse utrakvistične šole avtonomni upravi manjšine utemeljena.

Stališče politične stranke Slovencev v avtonomiji in k šolskemu vprašanju se razvidi najbolje iz dveh občnih zborov stranke v letu 1928 in 1929, ki se glasi:

I. 1. Koroški Slovenci vstrajajo v smislu sklepov nacionalnih kongresov na zahtevi po kulturni avtonomiji.

2. Oni se strinjajo z uvedbo nacionalnega katastra na podlagi prostovoljne prijave, toda samo v slučaju, ako večina vse manjšinske pravice in dolžnosti prenese na zastopstvo kulturne avtonomije.

3. Oni odklanjajo raskosanje slovenskih otrok na dve šolski oblasti.

4. Oni zahtevajo za vse otroke, katere so starši prostovoljno v slovenskem jeziku vzgojili, nacionalno in domovinsko vzgojo na podlagi slovenskega maternjega jezika potom slovenskih učiteljev, ki imajo ljubezen do slovenskih otrok in do slovenske kulture.

II. Nesporno je, da so utrakvistične šole določene za koroške Slovence, kjer služijo s svojim po zakonu določenim slovenskim učnim jezikom vsaj v začetku uporabi slovenščine in ker se v osnovi razlikujejo od nemških šol. Te utrakvistične šole združujejo vse koroške Slovence. Ko stopi zakon o kulturni avtonomiji v veljavo, je torej naravno, da vsa lastnina slovenske manjšine neokrnjena preide na upravo avtonomije kot zakonite naslednice, ki na podlagi katastra nima pravice na posest, ki je na podlagi izjave staršev nastala in se vzdržavala, bi koroške Slovence raskosala. Zato povdarja občni zbor, da mora njen zastopnik zahtevati prehod vseh teh šol na avtonomijo in da bi vsako popuščanje v tej točki obsodil, to pa tembolj ker to stališče ne ovira razvoja nemškega šolstva. Da pa v zakonu ne bi nastala praznina in bi se nastale teškoče lažje odpravile, je slovenski zastopnik predlagal osnovanje paritetne komisije.

Iz vsega tega razvidimo, da se je ves boj za šolstvo vršil zgolj za obstoječe šole.

Zgoraj omenjenemu odloku in manifestaciji protestnega zborovanja Landbunda v Velikovcu, glasom katerega ne sme biti odpravljen v prid slovenskih šol noben razred na sedaj obstoječih šolah, so se priključile vse ostale večinske stranke in so zagovarjale z največjo vstrajnostjo svoj § 31 načrta zakona o kulturni avtonomiji.

§ 31 se glasi: Der Bestand der öffentlichen Volksschulen in Kärnten wird durch die Einführung der Selbstverwaltung für das slowenische Volksschulwesen nicht berührt. Vsaka novo ustanovljena slovenska šola bi že od vsega početka prestala velik konkurenčni boj z že obstoječo šolo. Zato slovenski zastopnik dr. Petek določila § 31 ni mogel sprejeti tudi ne v taki redakciji, glasom katere bi se oddale upravi kulturne avtonomije samo one šole, na katerih se je

najmanj 75% staršev upisalo v kataster ter vstrajal pri sledeči redakciji § 31: 1.) Die nach allgemeinen gesetzlichen Bestimmungen errichteten Volksschulen sind als öffentliche Anstalten der Jugend ohne Unterschied des Glaubens und der Volkszugehörigkeit gleich zugänglich vorausgesetzt, dass sie Kinder deutscher Sprache sind.

2.) Die zur Zeit bestehenden utraquistischen öffentlichen Schulen werden der slov. Selbstverwaltung übergeben.

3.) Wenn sich die Notwendigkeit ergibt über die Unterrichtssprache eine Entscheidung zu fällen, so entscheidet eine paritätische Kommission, die sprachliche Eignung der Kinder feststellt. Nach dem Ergebnis weist die paritätische Kommission die Schulkinder nach ihrer sprachlichen Eignung den entsprechenden deutschen oder slowenischen Volksschulen zu."

Ako ravno predlagajo sklepi interparlamentarne unije v svrhu ureditve manjšinskih vprašanj, paritetne komisije h katerim sklepom je Avstrija dala svoj pristanek, vendar nemška večina se ni spustila v raspravljanje § 31 v oni obliki, kakor ga je predlagal dr. Petek. Jasen je bil njen namen, da zakon o avtonomiji upošteva teški gospodarski položaj in odvisnost koroških Slovencev zlorabi za pretvarjanje utrakvističnih šol v nemške šole. Njen ideal bi bil kataster brez Slovencev, slovenska šola brez otrok in brez učiteljev.

Kaj koristijo vse lepe besede, ki se govorijo v Berlinu o avtonomiji ali da je treba dati v krajih, kjer živijo strnjene manjšine ne le kulturno temveč tudi teritorialno avtonomijo. Ravno v namene da takšemu strašilu uide, je zahtevala nemška večina vse utrakvistične šole za se.

Pri takem položaju je moralo priti do prekinitve pogajanj, kar se je defacto tudi v maju 1929 zgodilo. Nemci skušajo krivdo za prekinitve pogajanj prepisati Slovincem, ker k popolni lastni denacionalizaciji niso mogli dati svoj placet.

Ker bi pa bilo vendar pregorostasno, da bi ideja avtonomije, ki se je pojavila pri nemškem narodu od enega dela nemškega naroda, to je od koroških Nemcev bila zavržena in odklonjena zgolj iz razloga, da se slovenske otroke deli na dva dela, kar se mednarodno ne da zastopati, je prišlo do razgovorov v Ženevi 29 avgusta 1929. Ta Ženevski dogovor se glasi takole: Unter der Vorbedingung, dass die Autonomievorlage nicht zurückgezogen werde, sodern die Verhandlung darüber ruhe, werden als Grundlage für die weiteren Verhandlungen nachstehende Forderungen gestellt: I. Schule a) Durchführung der Verordnung der utraquistischen Schulen aus dem Jahre 1891 mit obligatem Unterricht der slowenischen Sprache durch drei Stunden wöchentlich, b) Inspektor der utraquistischen Schulen, der durch eine Person zu besetzen ist, zu der die Slovenen Vertrauen haben, c) Garantie für die Heranbildung von slowenischen Lehrern oder Ersatz. II Wirtschaft: Eine Landwirtschaftliche Schule und zwei Haushaltungsschulen. III Freigabe einiger für slowenische Kulturzwecke bestimmter Räume slowenische Druckerei und Studentenheim IV. Förderung des slowenischen Genossenschaftswesens und Berufung eines Vetreters in den Landeskulturrat. V. Verwaltung: Entfernung von leitenden Beamten, gegen die berechtigte Beschwerden vorliegen!

Ta Ženevski sporazum je bil po nemšem zastopniku sporočen koroški deželni vladi, kateri zastopnik je na podlagi Ženevskih pogajanj in sporazuma vodil tudi pogajanja v Celovcu ter jih spravil do medsebojnega sporazuma. Do direktnega razgovora med zastopniki večine in manjšine prilikom pogajanj v Celovcu ni prišlo.

Prilikom zborovanja veliko nemške stranke dne 6 aprila 1930 pa se je raspravljalo proti svojčas sklenjenemu dogovoru tudi o kulturni avtonomiji in so zastopniki stranke z resolucijo pozvali stranko in zastopnike stranke v državnem zboru, da odklonijo nadaljno raspravljanje o zakonu o avtonomiji. Ta prelom svoječasnega sporazuma je napotil dr. Petka in župnika Starca, da sta se obrnila na deželnega glavarja, kateri je bil na podlagi sporazuma posredovalni organ, naj on izsledi in njima sporoči, kakšno stališče zavzemajo druge stranke k temu sklepu veleniške stranke. Namesto sporočila deželnega glavarja je bil sklican šolski odsek deželnega odbora. Seja tega šolskega odseka se je vršila 12 junija 1930. Odbor je glede edine točke razprave določil in izjavil, da v Ženevi sploh ni bil sklenjen noben sporazum. Dr. Petek je na to odvrnil: Die deutschen Parteien können nicht einfach eine Vereinbarung leugnen. Sie tun es aber. Es besteht daher der Verhandlungswille nicht.

Iz vsega tega poteka pogajanj in nastopanja nemških strank sledi z nedvomno gotovostjo, da je rešitev manjšinskega vprašanja na podlagi avtonomije vsled šolskega vprašanja pokopana in sicer ravno 10 let po svečanem sklepu koroškega deželnega zbora, kateri je 28 septembra 1920 izjavil: „Dass er den slovenischen Mitbürgern ihre sprachliche und nationale Eigenart für alle Zeiten wahren und für ihr geistiges und wirtschaftliches Aufblühen dieselbe Fürsorge angedeihen lassen will, wie den deutschen Bewohnern des Landes.“

Deset let po ravno kar omenjenem sklepu deželnega zbora naj bi torej stranka nacionalno zavednih Slovencev se odrekla svoje dosedanje posesti — utrakvističnih šol in naj bi se spustila v konkurenčni boj z nemško večino izzvan potom ustanovljenja novih šol.

Na šolskem polju še sledečo ugotovitev:

Na gimnaziji v Celovcu je od nekdanj bila slovenščina za Slovence obligaten predmet. Ko je bil novi zakon o srednjih šolah v Avstriji po prevratu sprejet, so Nemci na to staro pravico Slovencev na Koroškem nalašč pozabili in se sme slovenščina od sedaj napraj podučevati na gimnaziji samo kot prost predmet. Glasom letnega poročila gimnazije je bilo v šolskem letu 1929/30 74 Slovencev učencev tega zavoda. Na vseh drugih splošnih in strokovnih šolah pa je uvedena samo nemščina in se slovenščina niti ne podučuje kot samostojen predmet ali kot prost predmet.

Glede veronauka bi bilo situacijo karakterizirati v tem smislu, da bi moral veljati splošen princip katoliške crkve, da so vsi jeziki enako vredni in da se vsakemu narodu vera tudi proti politični moči in želji večinskega naroda v njegovem maternem jeziku pridiguje. Radi tega bi sploh ne smel nastati tak boj ali naj se uvede nemški ali slovenski verouk na šolah. Kljub temu pa so šolske oblasti in drugi nemški faktorji v deželi podvezeli korake, da bi tudi učni jezik v verouku spremenili in uveljavili nemščino. Dosegli se to po letu 1920 v onih župnijah, na katerih so bili

po odhodu slovenskih duhovnikov zaradi plebiscitnega izvida pozvani nemški duhovniki, ki so potem v šoli samolastno uvedli nemški jezik. Oni nosijo zato tudi odgovornost. Zelo značilno za položaj na Koroškem je tendenca, ki se uveljavlja v zadnjem času, naj bi se na vseh onih šolah, kjer se latinski alfabet ne podučuje in kjer otroci zaradi tega ne znajo slovenski čitati, uvede za slovenske otroke dvojezičen katekizem in biblija za pouk veronauka. Kakor pri prosvetnih oblasteh tako je tudi radi vodstva matrik in izdaje izvlečkov iz matrik strogo predpisano, da se morajo iste voditi samo v nemškem jeziku. Niti eno leto po končanem plebiscitu ni minulo in že so se politične oblasti na Koroškem poslužile tudi na cerkvenem polju sredstva, da se zbrisejo sledovi slovenske manjšine v deželi. V zadnjem desetletju 19. stoletja so se na Koroškem v večini župnij, v katerih prebivajo v pretežni večini Slovenci via facti uvedle slovenske rojstne, poročne in posmrtnne matrike in registri. Od strani deželne vlade in ordinarijata so sicer tedaj ugovarjali, da so se začele voditi omenjene uradne matrike v slovenskem jeziku, toda nezakonitosti vodstva slovenskih matrik niso mogli dokazati. Tekom februarja 1924 pa so prejeli dekanati, ki ležijo v slovenskem ozemlju Koroške od svojih srezkih poglavarstvom okrožnice, glasom katerih se za bodoče prepove voditi matrike v slovenskem jeziku in zapoveduje izdajati izvlečke iz registrov samo v nemškem jeziku, rabiti samo nemške stampiljke ter registrirati slovenska rodbinska imena v oni pisavi, kakor so bila unešena v starih matrikah. V svojo utemeljitev navaja odlok neki cesarski patent iz 1884 in dvorni dekret iz leta 1787 v zvezi z ustavo iz leta 1920 ki določa nemški jezik kot izključno državni jezik v Republiki. V resnici je ta utemeljitev protizakonita. Res je samo toliko, da je prvi zgoraj navedeni patent vodstvo matrik odstoopil župnim uradom, dvorni dekret iz leta 1787 pa je zožil dokazno moč omenjenih registrov na one okoliščnosti, zaradi katerih so v prvi vrsti ustanovljeni.

Knezoškof v Celovcu dr. Hefter je po plebiscitu na 15 slovenskih župnijah nastavljal samo nemške duhovnike, ki slovenščine niso zmožni in podučujejo verouk v šolah v nemščini, ki se je poslužujejo tudi v cerkvi, pri pridigi, krščanskem nauku in pri spovedi tudi napram Slovincem. Pod vodstvom teh duhovnikov se je zoper napise na grobovih, cerkvenih zvonovih in drugim slovenskim napisom v cerkvi začela agitacija, knezoškof Hefter pa ugodil še tako neutemeljeni prošnji po uvedbi nemške pridige v popolnoma slovenskih farah.

(Kulturne organizacije)

Da je taka šola na Koroškem slovenskemu narodu škodljiva in da je treba pomanjkljivost odnosno škodo, ki jo napravi šola med slovensko mladino in prebivalstvom popraviti, to nam dokazujejo številna izobraževalna društva na Koroškem. Na Koroškem so Slovenci imeli veliko število telovadnih, pevskih, delavskih, dalje 43 izobraževalnih društev ter 5 čitalnic pred vojno. Vsled plebiscita in preganjanja s strani Nemcev so mnoga društva izgubila svoje duševne voditelje in so morala na nemški pritisk svoje delovanje ustaviti. Sedaj je na slovenskem ozemlju samo 28 izobraževalnih društev, ki delajo. Mohorjeva družba je imela leta 1919 na Koroškem 7227 članov, po plebiscitu je morala družba, katera je imela sedež v Celovcu in je štela leta 1919 90.512 članov in razdelila v letu 1919 med članstvo 452.560 knjig, iz Koro-

ške zbežati. Prostore je okupiral državni erar za štiri leta. Po preteku najemne dobe se je družba trudila da bi svoje prostore in lokale dobila na raspolago in da bi državni erar prostore izpraznil. Spustila se je celo v proces z avstrijskim erarjem, katerega pa je v vseh instancah zgubila in je najvišje sodišče v sodbi dalo tudi sledečo utemeljitev: da je za kulturne potrebe koroških Slovencev zadosti preskrbljeno iz — Celja, kjer ima družba sedaj svoj sedež (torej iz inozemstva).

Gospodje senatorji! Končam. Hotel sem ugotoviti kako postopa avstrijska vlada z našimi manjšinami in kako postopamo mi z manjšinami v naši državi. Naj h koncu navedem tole: Koroški slovenski pevci so hoteli prirediti koncem leta 1932 pevsko turnejo v Jugoslavijo. Nemška vlada v Celovcu jim ni hotela dati vizuma, pozneje pa ga je vendar dovolila, tako da se je vršila turneja po Jugoslaviji. Janu arja tega leta so koroški slovenski pevci nastopili v Slovenjgradcu, Mariboru, Celju, Trbovljah, Jesenicah in v Ljubljani. Toda ko se je slovenski pevovodja vrnil domov, ga je podjetje, pri katerem je bil uslužben, bilo je to neko lesno podjetje, takoj odpustilo. Pevovodja se zove Koprivnik. Gospodje senatorji,

kpliko ljudi bi morali mi odpustiti, če bi hoteli na ta način delati. Jugoslovenska vlada in Jugoslavija kažeta velikansko benevolenco in gre na roko Nemcem.

Gospodje senatorji, jaz sem vas s svojim govorom malo zadržal. Povem pa to, da sem za proračun in bom zanj glasoval, ker sem prepričan, da smo lahko hvaležni, da je proračun tak, kajti mi smo v jako opasnem položaju, kar vi še boljše veste kakor jaz. Kajti prvo je država, kakor je pravilno rekel gospod finančni Minister, potem pride šele vsak posameznik. Zato pa: Videant Consules et Senatores, ne civitas Jugoslavia aliquid detrimenti capiat! (Dolgotrajno ploskanje in klici: Živeo!).

Potpretsednik Jovan Altiparmaković: Ja ću, gospodo, sa vašim pristankom zaključiti današnju sednicu, a iduću zakazati za sutra 27 marta u 9 časova pre podne, sa dnevnim redom: Nastavak pretresa izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih prihoda i rashoda, sa Finansijskim zakonom za budžetsku 1933/34 godinu.

Prima li Senat ovaj predloženi dnevni red? (Prima). — Objavljujem da je dnevni red primljen.

Sednica je trajala do 20 časova i 20 minuti.